

Afstudeerscriptie

Optimaliseren van het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen.

OBS Anne Frank

Naam: Esther Visser
Studentnummer: 994792188
Opleiding: HBO Toegepaste Psychologie
Opleidingscode: 8529
Opdrachtgever: PROOLEiden / OBS Anne Frank
Datum: Hazerswoude-Rijndijk, 5 februari 2018

Voorwoord

In het kader van mijn afstudeeropdracht van de studie Toegepaste Psychologie bij het NTI heb ik van 1 augustus 2017 tot en met 1 december 2017 voor basisschool OBS Anne Frank te Leiden onderzoek gedaan.

De probleemstelling van dit onderzoek is op welke wijze basisschool OBS Anne Frank invulling kan geven aan de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen.

Graag wil ik de leerkrachten Monique van Tilburg, Bea Staffeleu, André Glasbergen en Michelle Koolen bedanken voor de hartelijke en warme ontvangst in de kleutergroepen. Nathalie van der Arend, mijn afstudeerbegeleidster bij OBS Anne Frank, wil ik bedanken voor de plezierige begeleiding. Ik wil Johan Verwoerd, die mij vanuit NTI heeft begeleid, bedanken voor de suggesties en motiverende feedback om de scriptie te verbeteren.

In de privésfeer wil ik mijn man bedanken, die mij in de weken vlak voordat hij overleed meerdere keren heel concreet duidelijk maakte dat ik zeker mijn opleiding af moest gaan maken. Ik ben hem heel dankbaar dat hij met mij en mijn 2 zonen meedacht over de invulling van onze toekomst. Mijn beide zonen Tim en Mike wil ik bedanken voor hun begrip wanneer ik aan het scriptie schrijven was en voor de manier waarop wij het afgelopen jaar met ons 3-en hebben gedaan. Dit is de basis, die mij de kracht heeft gegeven om gemotiveerd door te gaan. De studie en het afstuderen heeft mij de juiste en benodigde afleiding gegeven en ik heb mijzelf mede hierdoor op persoonlijk vlak verder kunnen ontwikkelen. Ik ben trots op mezelf, ik heb het gedaan!

Met veel plezier heb ik aan dit onderzoek gewerkt en ik hoop hiermee een aanzet te hebben gegeven om de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen op OBS Anne Frank verder vorm te geven. Wellicht dat ook andere scholen met dit onderzoek hun voordeel kunnen doen. Ik hoop met de uitkomsten van dit onderzoek een positieve bijdrage te leveren aan de ontwikkeling en de toekomst van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en/of kinderen die hoogbegaafd zijn.

Esther Visser
06-18265158

Februari 2018

Samenvatting

Op dit moment is er op OBS Anne Frank vanaf groep 3 de mogelijkheid om een plusklas te volgen of voor hoogbegaafde leerlingen de mogelijkheid om een volledige schoolweek in NOVA-groepen met alleen hoogbegaafde leerlingen onderwijs te volgen. Er is zowel vanuit school als vanuit de ouders van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groepen 1 en 2 een toenemende behoefte om in deze groepen meer in te haken op de specifieke behoeften van deze leerlingen. Vanuit deze behoefte is de onderzoeksvraag voor dit afstudeerproject ontstaan. Bij kleuters wordt formeel nog niet gesproken over hoogbegaafdheid maar wordt de term ontwikkelingsvoorsprong gehanteerd. Er zijn in de kleuterklassen van OBS Anne Frank ten opzichte van andere scholen relatief veel leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Dit komt omdat jongere broertjes en zusjes van hoogbegaafde kinderen die in de NOVA-groepen zitten in de kleuterklassen van OBS Anne Frank instromen en omdat ouders van kinderen die vermoeden dat hun kind hoogbegaafd is, eerder voor OBS Anne Frank kiezen dan voor een reguliere basisschool.

De probleemstelling is:

Op welke wijze kan invulling worden gegeven aan de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen van basisschool OBS Anne Frank?

Om de probleemstelling te beantwoorden is literatuurstudie en praktijkonderzoek gedaan. Voor het praktijkonderzoek zijn semigestructureerde interviews gehouden met de 4 leerkrachten van de kleutergroepen van OBS Anne Frank, 6 wetenschappelijk opgeleide experts die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid en 5 scholen die het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 al hebben vormgegeven.

De conclusie met betrekking tot de probleemstelling is:

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben sociaal-emotioneel geen wezenlijk andere behoeften dan gemiddelde kinderen. Onderzoek toonde aan dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong niet alleen cognitief maar ook sociaal-emotioneel voorlopen op leeftijdgenoten. Mede daarom is het voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong belangrijk om activiteiten met ontwikkelingsgelijken te kunnen doen. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben behoefte aan een sensitieve en coachende benadering van de leerkracht. Het gaat erom dat de leerkracht deze leerlingen begrijpt.

Zowel uit de literatuur als uit de interviews met scholen is naar voren gekomen dat voor de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong het opstellen van een protocol/plan van aanpak essentieel is. Scholen gaven aan dat het implementeren van de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong meer tijd vroeg en langer duurde dan vooraf was ingeschat. Een protocol/plan van aanpak helpt om als school een ontwikkelingstraject in te gaan om het onderwijs voor de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong te optimaliseren en deze onderwijsverbeteringen te verankeren in het onderwijsbeleid van de school. Een belangrijk onderdeel uit het protocol is de tijdige signalering van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen zich al binnen een aantal weken gaan aanpassen aan het niveau van de groep en geen uitdaging meer zoeken om kennis en inzichten op te doen. Wanneer een ontwikkelingsvoorsprong bij een kind vroeg wordt gesignaleerd, kan het onderwijsaanbod gelijk afgestemd worden op de behoefte.

Experts geven aan dat de coachende rol van de leerkracht essentieel is bij het al dan niet tot ontwikkeling komen van het ontwikkelingspotentieel van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Tevens geven experts aan dat het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong idealiter het beste ingevuld kan worden door op een aantal vaste momenten met ontwikkelingsgelijken aan een passend onderwijsaanbod te werken waar voor deze kinderen moeilijke en uitdagende opdrachten in zitten. Om strategieën en vaardigheden aan te leren hoe een leerling met een ontwikkelingsvoorsprong moeilijke en uitdagende opdrachten opgelost krijgt, is het essentieel dat de leerkracht instrueert, motiveert en begeleidt. Daarnaast is het voor deze kinderen belangrijk dat de leerkracht de aandacht legt op het proces en minder focust op het eindresultaat.

Zowel de experts als de scholen geven aan dat de meerwaarde van afgestemd onderwijs op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is, dat kinderen een beter zelfbeeld en meer zelfvertrouwen hebben en dat ze zich zowel cognitief als sociaal-emotioneel ontwikkelen.

De directie van OBS Anne Frank wordt naar aanleiding van de resultaten van dit onderzoek aanbevolen om een protocol/plan van aanpak op te stellen voor de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2. Met behulp van dit protocol/plan van aanpak kunnen kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong tijdig herkend en gesignaleerd worden en kan het onderwijs aan deze kinderen op een gestructureerde en consistente wijze ingevuld worden. Het gaat hierbij om het, bij voorkeur met ontwikkelingsgelijken, aanbieden van uitdagende taken die aansluiten op de individuele ontwikkelingslijn van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Het is aan de directie van OBS Anne Frank aan te bevelen om de leerkrachten te trainen en te coachen zodat zij zich verder ontwikkelen in het optimaliseren van het klasmanagement en het instrueren en coachen van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Tot slot is het aan de directie van OBS Anne Frank aan te bevelen om het reguliere onderwijsaanbod in de groepen 1 en 2 interessanter te maken voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong door meer in kleinere groepen te werken en te differentiëren in de vraagstelling en daarmee aan te sluiten op het denkniveau van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong.

Inhoudsopgave

1. De inleiding	
1.1 De beschrijving van de opdrachtgever	7
<u>1.1.1 PROOLEiden: Onderwijs met aandacht voor elkaar</u>	7
<u>1.1.2 OBS Anne Frank Leiden</u>	7
1.2 De aanleiding van het onderzoek	8
1.3 Het doel van het onderzoek	8
1.4 De probleemstelling	9
1.5 De deelvragen	9
2. Literatuuronderzoek	
2.1 Een ontwikkelingsvoorsprong	10
<u>2.1.1 Wat betekent een ontwikkelingsvoorsprong?</u>	10
<u>2.1.2 Hoogbegaafdheid</u>	10
<u>2.1.3 De kenmerken van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong</u>	10
2.2 De onderwijsbehoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong	11
<u>2.2.1 Sociaal-emotionele onderwijsbehoeften</u>	11
<u>2.2.2 Pedagogische onderwijsbehoeften</u>	12
2.3 De vormgeving van het onderwijs	14
<u>2.3.1 Het onderwijs aan intelligente kinderen</u>	14
<u>2.3.2 Het belang van vroegtijdige signalering</u>	14
<u>2.3.3 Vormgeving van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong</u>	15
<u>2.3.4 Wat hebben leerkrachten nodig?</u>	17
<u>2.3.5 Wat is meerwaarde als er op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong wordt ingespeeld?</u>	18
3. Methoden van onderzoek	
3.1 Beschrijving methoden van onderzoek	20
3.2 De meetinstrumenten	22
<u>3.2.1 Leerkrachten interviewgids</u>	22
<u>3.2.2 Expert interviewgids</u>	22
<u>3.2.3 Scholen interviewgids</u>	23
3.3 Betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek	24
<u>3.3.1 Betrouwbaarheid</u>	24
<u>3.3.2 Validiteit</u>	25
3.4 Analyse interviewgegevens	25
4. Resultaten	
4.1 Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?	26
<u>4.1.1 Experts</u>	26
<u>4.1.2 Scholen</u>	27
4.2 Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?	27
<u>4.2.1 Leerkrachten van OBS Anne Frank</u>	27
<u>4.2.2 Experts</u>	29
<u>4.2.3 Scholen</u>	31
4.3 Welke voordelen en mogelijke knelpunten worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong	33
<u>4.3.1 Scholen</u>	33
5. Conclusies en aanbevelingen	
5.1 Conclusie deelvragen	36
5.2 Conclusie probleemstelling	38
5.3 Aanbevelingen	39

6. Discussie	
6.1 Reflectie op het onderzoek	42
6.2 Reflectie op de onderzoeker	42
Literatuurlijst	44
Bijlage 1. Integratiematrix Bloom en Gardner	47
Bijlage 2. Integratiematrix Bloom en Gardner voor kleuters	48
Bijlage 3. Interviewgids voor leerkrachten van groep 1 en 2 van OBS Anne Frank	49
Bijlage 4. Interviewgids voor experts	50
Bijlage 5. Interviewgids voor scholen	52
Bijlage 6. Denksleutel	54
Bijlage 7. Plan van aanpak	55

Hoofdstuk 1. De inleiding

In dit hoofdstuk staat in paragraaf 1.1 de beschrijving van de opdrachtgever opgenomen. Vervolgens worden in paragraaf 1.2 de aanleiding van het onderzoek en in paragraaf 1.3 het doel van het onderzoek weergegeven. Vervolgens staan in paragraaf 1.4 de probleemstelling en in paragraaf 1.5 de deelvragen van dit onderzoek beschreven.

1.1 De beschrijving van de opdrachtgever

1.1.1 PROOLEiden: Onderwijs met aandacht voor elkaar

De opdrachtgever voor dit afstudeeronderzoek is de Stichting Openbaar Primair en Speciaal Onderwijs Leiden, kortweg PROOLEiden. PROOLEiden vormt het bestuur van vijftien openbare basisscholen: dertien reguliere scholen en twee scholen voor speciaal onderwijs. PROOLEiden verzorgt onderwijs aan circa 4.500 kinderen van 4 t/m 12 jaar in de stad Leiden en één school in Leiderdorp. Met bijna 540 medewerkers is PROOLEiden de grootste stichting (werkgever) voor primair onderwijs in Leiden.

PROOLEiden heeft aandacht voor de kinderen, ouders, medewerkers, de maatschappij, de samenwerkingspartners en de eigen ontwikkeling hoog in het vaandel staan. Bij PROOLEiden is het motto '*Onderwijs met aandacht voor elkaar*'.

1.1.2 OBS Anne Frank Leiden

Het afstudeeronderzoek vindt plaats op Basisschool OBS Anne Frank Leiden, één van de basisscholen van PROOLEiden. OBS Anne Frank positioneert zich als een open, warme, betrokken en innovatieve school, waar een betrokken en deskundig team werkt welke veel aandacht heeft voor de kinderen. De visie van OBS Anne Frank is: samen kun je meer, dus samen werken, samen spelen en samen leren!

Naast het aanbieden van de basisstof wordt er op OBS Anne Frank ook tijd en ruimte gegeven om het talent van de leerlingen te ontdekken en te ontwikkelen. OBS Anne Frank heeft zich hierin de afgelopen jaren ontwikkeld en heeft in de praktijk ervaren dat dit bij de leerlingen een goede leerhouding stimuleert en het welzijn van de leerlingen bevordert. OBS Anne Frank wil zich hierin de komende jaren verder blijven ontwikkelen, wat in lijn ligt met het strategisch beleid 2015 – 2019 van PROOLEiden (PROOLEiden, 2015).

OBS Anne Frank biedt het reguliere basisonderwijs aan van groep 1 tot en met 8. Voor leerlingen van groep 3 tot en met 8 die meer behoefte hebben aan uitdaging biedt OBS Anne Frank de Plusklas aan. In de Plusklas krijgen de leerlingen, buiten het extra werk wat zij in de klas krijgen, onder begeleiding van de Plusleerkracht extra opdrachten. Leerkrachten beslissen welke kinderen hiervoor in aanmerking komen en in overleg met ouders kunnen zij de Plusklas volgen. De opdrachten worden in principe ook zelfstandig verwerkt in de Plusklas en besproken met de Plusleerkracht. De Plusklasleerkracht heeft naast de algemene beroepscompetenties de vaardigheid om de leerlingen te coachen en te begeleiden bij het proces van leren.

Daarnaast biedt OBS Anne Frank vanaf groep 3 NOVA-onderwijs aan voor hoogbegaafde leerlingen. Voor het NOVA-onderwijs zijn er voor de leerlingen strengere toelatingsvoorwaarden dan bij de Plusklas. Om bij OBS Anne Frank in aanmerking te komen voor een NOVA-groep is er bij de leerling een intelligentietest afgenomen door een erkend orthopedagogisch bureau of GZ-psycholoog en is er een gemiddeld IQ boven de 130 getest. Naast de intelligentietest wordt door OBS Anne Frank bij het aannemen van een hoogbegaafde leerling in een NOVA-groep beoordeeld of het kind voldoende creativiteit heeft in het bedenken en vinden van oplossingen en of het kind voldoende gemotiveerd is om te gaan ontdekken en leren. Deze beoordeling vindt plaats op basis van het intakegesprek met de ouders, uitkomsten van het psychologisch rapport en gesprek met de leerkracht of IB-er van huidige school.

Er zijn 3 NOVA-groepen, een NOVA-groep 3-4, 5-6 en 7-8. In 2010 zocht PROOLEiden vanuit de specifieke leerbehoeften van hoogbegaafde kinderen een school in Leiden die deze afdeling in wilde richten. OBS Anne Frank heeft zich daarvoor opgeworpen en is in 2010 gestart met hoogbegaafdenonderwijs. De visie van het hoogbegaafdenonderwijs bij OBS Anne Frank is het bieden van adaptief onderwijs volgens de theorie van Stevens (2002). Stevens heeft zijn theorie gebaseerd op de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan (2000). Adaptief onderwijs bestaat uit onderwijs dat is gericht op de vervulling van de drie basisbehoeften: relatie, competentie en

autonomie. Onder de basisbehoefte relatie wordt verstaan dat leerlingen zich geaccepteerd voelen, erbij horen, het gevoel hebben welkom te zijn en zich veilig voelen. Onder de basisbehoefte competentie wordt verstaan dat leerlingen ontdekken dat ze de taken die ze moeten doen, aankunnen en dat ze ontdekken dat ze steeds meer aankunnen. En onder de basisbehoefte autonomie wordt verstaan dat ze weten dat ze hun leergedrag zelf kunnen sturen. Bij adaptief onderwijs staat de behoefte van het kind centraal. De docent stemt het onderwijs af op de behoefte van het kind en past zich aan waarbij rekening wordt gehouden met de verschillen tussen leerlingen. Het adaptief onderwijs is een visie binnen OBS Anne Frank voor het hoogbegaafdenonderwijs, omdat de afstemming op de drie basisbehoeften relatie, competentie en autonomie juist voor de motivatie van hoogbegaafde leerlingen erg belangrijk lijkt te zijn. Er wordt bij OBS Anne Frank gewerkt volgens de matrix van Dijkstra (2000) waarbij de drie basisbehoeften relatie, competentie en autonomie worden gekoppeld aan drie belangrijke onderdelen van het pedagogische en didactische handelen van de docent, namelijk de interactie in de klas, de instructie en de klassenorganisatie. OBS Anne Frank ervaart in de praktijk dat dit adaptief onderwijs de leerlingen motiveert om aan het werk te gaan en dit draagt positief bij aan de ontwikkeling en het welzijn van de leerling.

1.2 De aanleiding van het onderzoek

Op dit moment is er op OBS Anne Frank vanaf groep 3 voor leerlingen die meer behoefte aan uitdaging hebben de mogelijkheid om een aantal uren in de week onderwijs in een Plusklas te volgen. Vanaf groep 3 is er voor hoogbegaafde leerlingen de mogelijkheid om een volledige schoolweek in NOVA-groepen met alleen hoogbegaafde leerlingen onderwijs te volgen.

Momenteel is er zowel vanuit school als vanuit de ouders van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groepen 1 en 2 een toenemende behoefte om in deze groepen meer in te haken op de specifieke behoeften van deze leerlingen. Vanuit deze behoefte is de onderzoeksvraag voor dit afstudeerproject ontstaan.

Bij kleuters wordt formeel nog niet gesproken over hoogbegaafdheid maar wordt de term ontwikkelingsvoorsprong gehanteerd. Het gebruik van de term ontwikkelingsvoorsprong wordt gebruikt alleen omdat juist in de kleuterperiode de voorspellende waarde van intelligentieonderzoek beperkt is (Drent & van Gerven, 2004). Wel kan er door een vragenlijst met ouders te bespreken en een goede observatie met een redelijke mate van betrouwbaarheid vastgesteld worden of er bij een kind sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong. Wanneer er daarnaast voldoende kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong waarneembaar zijn, is het aannemelijk dat dit kind al op jonge leeftijd behoefte heeft aan een ander onderwijsaanbod. Vanaf nu wordt er in dit plan van aanpak gesproken over leerlingen in de kleuterklassen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Er zijn in de kleuterklassen van OBS Anne Frank relatief veel leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Van de in totaal 75 leerlingen in groep 1 en 2 hebben ongeveer 6 à 7 leerlingen een ontwikkelingsvoorsprong. Dit relatief hoge percentage kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleutergroepen ten opzichte van andere scholen komt door het hoogbegaafdenbeleid van OBS Anne Frank. Enerzijds stromen jongere broertjes en zusjes in van hoogbegaafde kinderen die in de NOVA-groepen zitten in de kleuterklassen van OBS Anne Frank. Anderzijds kiezen ouders van kinderen die vermoeden dat hun kind hoogbegaafd is, eerder voor OBS Anne Frank dan voor een reguliere basisschool.

OBS Anne Frank verwacht dat het voor de leerlingen van de kleuterklassen met een ontwikkelingsvoorsprong niet nodig is om apart onderwijs in te richten, zoals dit vanaf groep 3 met NOVA-groepen wel gebeurt. De onderzoeksvraag is op welke wijze het onderwijs aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere klassen vormgegeven kan worden, waarbij ingespeeld wordt op de specifieke onderwijsbehoeften van deze leerlingen op zowel sociaal-emotioneel en pedagogisch vlak.

1.3 Het doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de wijze waarop onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vormgegeven kan worden waarbij ingespeeld wordt op de specifieke onderwijsbehoeften van deze leerlingen.

1.4 De probleemstelling

Om advies en aanbevelingen te kunnen geven hoe het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 vormgegeven kan worden, zal onderzoek gedaan worden. Voor dit onderzoek is de volgende probleemstelling geformuleerd:

Op welke wijze kan invulling worden gegeven aan de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen van basisschool OBS Anne Frank?

1.5 De deelvragen

Om antwoord te kunnen geven op de probleemstelling zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

Deelvraag 1: Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking met andere leerlingen?

Deelvraag 2: Welke handvaten geeft de literatuur voor het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in reguliere kleuterklassen?

Deelvraag 3: Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?

Deelvraag 4: Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

Deelvraag 5: Welke voordelen en mogelijke knelpunten worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

Verklarende begrippen

Ontwikkelingsvoorsprong:

Bij kleuters in groep 1 en 2 wordt bij kinderen die een hoge intelligentie hebben de term ontwikkelingsvoorsprong gehanteerd en wordt formeel nog niet gesproken over hoogbegaafdheid. Het gebruik van de term ontwikkelingsvoorsprong wordt gebruikt alleen omdat juist in de kleuterperiode de voorspellende waarde van intelligentieonderzoek beperkt is (Drent & van Gerven, 2004).

Hoogbegaafde leerlingen:

Op OBS Anne Frank wordt vanaf groep 3 NOVA-onderwijs aangeboden voor hoogbegaafde leerlingen. Om in aanmerking te komen voor een NOVA-groep op de OBS Anne Frank is er bij de leerling een intelligentietest afgenomen door een erkend orthopedagogisch bureau of GZ-psycholoog en is er een gemiddeld IQ boven de 130 getest en is het rapport niet ouder dan 2 jaar oud. Naast de intelligentietest wordt door OBS Anne Frank bij het aannemen van een hoogbegaafde leerling in een NOVA-groep gekeken naar de creativiteit van het kind in het bedenken en vinden van oplossingen en of het kind gemotiveerd is om te gaan ontdekken en leren (Schoolgids OBS Anne Frank 2016 - 2017).

Hoofdstuk 2. Literatuuronderzoek

In dit hoofdstuk wordt het literatuuronderzoek uiteengezet. In paragraaf 2.1 wordt ingegaan op het begrip ontwikkelingsvoorsprong en de kenmerken van een ontwikkelingsvoorsprong. In paragraaf 2.2 worden de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong weergegeven. Tot slot komt in paragraaf 2.3 de vormgeving van het onderwijs aan bod.

2.1 Een ontwikkelingsvoorsprong

2.1.1. Wat betekent een ontwikkelingsvoorsprong?

Bij jonge kinderen die een hoge intelligentie hebben, wordt de term ontwikkelingsvoorsprong gehanteerd en wordt formeel nog niet gesproken over hoogbegaafdheid. De term ontwikkelingsvoorsprong wordt gebruikt omdat juist in de kleuterperiode de intelligentie van het kind nog niet betrouwbaar gemeten kan worden (Van Gerven, 2002; Van Houten - van den Bosch, Kuipers & Peters, 2010). De beperkte voorspellende waarde van intelligentieonderzoek bij jonge kinderen komt door de manier waarop jonge kinderen zich ontwikkelen. De ontwikkeling van het jonge kind verloopt in sprongen. Perioden van relatieve stilstand en grote vooruitgang wisselen elkaar af, waardoor er grote verschillen kunnen ontstaan in de uitkomsten van het intelligentieonderzoek. Omdat de voorspellende waarde van een intelligentieonderzoek op jonge leeftijd nog beperkt is, wordt bij jonge kinderen gesproken over ontwikkelingsvoorsprong en nog niet over hoogbegaafdheid. Er kan door de leerkracht met een redelijke mate van betrouwbaarheid een ontwikkelingsvoorsprong vastgesteld worden door een goede observatie en door goed te luisteren naar ouders (Van Gerven, 2009). Er zijn signaleringsinstrumenten zoals Signalerings- en Diagnoseprotocol Hoogbegaafdheid (SIDI) of Digitaal Handelingsprotocol Hoogbegaafdheid op de markt, wat voor een IB-er of leerkracht een handig hulpmiddel kan zijn bij het signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong. Deze signaleringsinstrumenten bevatten een gestructureerd signalering- en diagnoseprotocol dat de IB-er of leerkracht helpt bij het in beeld brengen van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong uit alle kinderen van de groep. Daarnaast geven de onderzoeksresultaten een leidraad voor de leerkracht op welke gebieden er behoefte is aan een aangepast onderwijsaanbod. Dit signaleringsinstrument is weliswaar geen gevalideerd instrument om een ontwikkelingsvoorsprong vast te stellen, maar het ondersteunt de IB-er of leerkracht wel bij het signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong.

2.1.2. Hoogbegaafdheid

Er zijn veel verschillende definities voor hoogbegaafdheid. In het begin van de 20^e eeuw werd bij een kind gesproken over hoogbegaafdheid als dit kind een hoog IQ, oftewel een hoge score behaalde op de toen gangbare intelligentietest. Volgens deze methode is iemand hoogbegaafd of niet hoogbegaafd, ongeacht of deze persoon uitzonderlijke prestaties levert (Hornstra & Bakx, 2015). In latere jaren ontwikkelden onderzoekers verschillende modellen over de definitie van hoogbegaafdheid, waarbij naast intelligentie ook andere eigenschappen een rol spelen. Een belangrijke stap in de definitie van hoogbegaafdheid maakte Renzulli (2005) die het drieringenmodel ontwikkelde waarbij hoogbegaafdheid uit de combinatie van verschillende kenmerkende gebieden bestaat. Deze drie kenmerkende gebieden zijn hoge intellectuele capaciteiten, motivatie/taakgerichtheid en creativiteit. Alleen wanneer een persoon een combinatie heeft van deze drie kenmerkende gebieden, is deze persoon hoogbegaafd. Later is door Mönks (2011) de invloed van de omgeving aan het model van Renzulli toegevoegd. De omgeving zoals gezin, school, vrienden en peers zijn van grote invloed op de ontwikkeling van het hoogbegaafde kind. Ook de modellen van Heller en Gagné (2004) wijzen erop dat naast de aanleg van het kind een stimulerende omgeving en eigen motivatie van belang zijn voor de ontwikkeling van het aanwezige potentieel. Onderzoek onder hoogbegaafden heeft aangetoond dat hoogbegaafdheid inderdaad geen statisch, aangeboren eigenschap is, maar zich ontwikkelt gedurende een mensenleven (Subotnik, Olzewski-Kubilius & Worell, 2012).

2.1.3 De kenmerken van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong

Om kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong te kunnen herkennen en signaleren is het zaak om de kenmerken van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong te kennen. Van Gerven (2009) beschrijft dat door een goede observatie en door goed te luisteren naar ouders er met een redelijke mate van betrouwbaarheid vastgesteld kan worden of een kind een ontwikkelingsvoorsprong heeft. Naast de

cognitieve ontwikkeling in de vorm van taal en denken, is het visueel-ruimtelijk inzicht en vaak ook de ego-ontwikkeling verder ontwikkeld in vergelijking met andere kinderen.

De kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong bestaan uit leereigenschappen en personeigenschappen (Van Gerven, 2014). Wanneer naar de leereigenschappen wordt gekeken, dan zijn kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong nieuwsgierig en hebben een brede belangstelling. Ze willen graag onderzoek doen, stellen veel vragen en willen vanuit hun autonomie graag zelf dingen uitvinden. Ze kunnen met relatief weinig inspanning dingen onthouden en zijn snel van begrip. Ze hebben een analytisch denkvermogen en komen met bijzondere oplossingen voor problemen. De personeigenschappen van een kind zijn de eigenschappen waarmee de leerling leert en leerdoelen nastreeft. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zoeken uitdaging. Ze willen hun taak graag heel goed doen. Daarnaast hebben ze sterk ontwikkelde leiderschapskwaliteiten en willen ze in hun spelen en leren graag autonoom te werk gaan.

Gagné (2004) ontwikkelde het model 'Differentiated Model of Giftedness and Talent' dat uitgaat van een ontwikkelingsgerichte benadering en dynamiek. De kenmerken van 'natuurlijke aanleg' bestaan uit intellectuele, creatieve, sociale, waarnemelijke, fysieke en muzikale capaciteiten. Of een potentieel van de 'natuurlijke aanleg' daadwerkelijk wordt ontwikkeld, ligt aan de dynamiek tussen persoonskenmerken, omgevingskenmerken en soms ook aan kansen die iemand al dan niet krijgt. De persoonskenmerken van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong worden op een andere wijze inzichtelijk gemaakt in de 4 kenmerken van het zijnsluit van Kieboom (2011). Kieboom beschrijft dat een kind met een ontwikkelingsvoorsprong de wereld heel intens en anders beleeft ten opzichte van andere kinderen. Met het 'zijnsluit' wordt ingezoomd op een aantal specifieke kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Deze 4 kenmerken zijn perfectionisme, hoogsensitiviteit, kritische ingesteldheid en rechtvaardigheidsgevoel.

Zo zijn er meerdere bruikbare overzichten met kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het centrum voor begaafdheidsonderzoek heeft een overzicht van kenmerken opgesteld voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en hoogbegaafde kinderen (van der Ploeg, 2011). Hierbij zijn de meest onderscheidende kenmerken een snelle taalontwikkeling, vroeg wiskundig inzicht, perfectionisme en hoogsensitiviteit.

Het herkennen en signaleren van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong is een combinatie van het herkennen van de kenmerken van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong, observatie door de leerkracht en het goed luisteren naar ouders (Van Gerven, 2009). Het herkennen van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong gaat enerzijds over cognitieve kenmerken en anderzijds over persoonlijkheidskenmerken. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zullen meerdere van deze kenmerken hebben, maar hoeven niet alle kenmerken te hebben. Ieder kind met een ontwikkelingsvoorsprong heeft zijn eigen talenten en persoonlijkheidskenmerken.

2.2 De onderwijsbehoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong

2.2.1 De sociaal-emotionele onderwijsbehoeften

De sociaal-emotionele ontwikkeling van begaafde leerlingen of leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong is naast een zorg vaak ook een punt van discussie (Van Gerven, 2009). Leerkrachten noemen als kenmerken van begaafde kinderen nogal eens dat ze sociaal-emotioneel zwak zijn. Onderzoek heeft aangetoond dat er geen sprake is van grote verschillen tussen het sociaal-emotioneel functioneren van begaafde kinderen ten opzichte van gemiddelde kinderen (Lehman en Erdwins, 1981, aangehaald in Van Gerven, 2009). Tevens toonde dit onderzoek aan dat begaafde kinderen niet alleen in hun cognitieve ontwikkeling maar ook in hun sociaal-emotionele ontwikkeling voorlopen op leeftijdgenoten. Hierdoor zijn er bij begaafde kinderen wel een aantal factoren, die problemen kunnen geven (Van Gerven, 2009). Een aantal van deze factoren zijn dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong andere vriendschapsverwachtingen hebben. Jonge kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn in hun vriendschappen veel meer loyaal ten opzichte van leeftijdgenoten, die als ze een dag geen zin hebben heel gemakkelijk een speelafpraak afzeggen. Een andere factor is het op een hoger niveau spelen en hanteren van regels. Bij een spel wil een kind met een ontwikkelingsvoorsprong graag de regels hanteren en handhaven, terwijl leeftijdgenoten nogal eens de regels tijdens het spelen aanpassen. Dit is voor een kind met een ontwikkelingsvoorsprong moeilijk te accepteren, ook omdat een kind met een ontwikkelingsvoorsprong ten opzichte van een leeftijdsgenoot vaak een groot rechtvaardigheidsgevoel heeft. Wanneer de

leerkracht deze factoren herkent, kan de leerkracht het proces begeleiden door uitleg te geven wat er gebeurt.

Voor een kind met een ontwikkelingsvoorsprong is het vaak moeilijk om zich in te leven in de gedachten en leefwereld van zijn leeftijdgenoten (Webb, Meckstroth & Tolan, 2002; Althuisen, De Boer & Van Kordelaar, 2015). Leeftijdgenoten begrijpen het kind met een ontwikkelingsvoorsprong niet, en het kind met een ontwikkelingsvoorsprong begrijpt de andere kinderen niet. Dit bemoeilijkt de sociale omgang met andere kinderen. Het kind met een ontwikkelingsvoorsprong kan hierdoor onzeker worden en een negatief zelfbeeld ontwikkelen. De moeilijkheden rondom de sociale omgang komen vooral omdat het zich onbegrepen en afgewezen voelt en niet doordat het kind een grote voorsprong heeft of bepaalde sociale vaardigheden niet zou bezitten. Sommige kinderen passen zich aan en laten hetzelfde gedrag zien als hun leeftijdgenoten om maar niet op te vallen. Een voorbeeld hiervan is de kleuter die een mens al gedetailleerd met hoofd, handen en voeten tekent, maar omdat de andere kinderen in de groep dat nog niet kunnen, zelf ook weer gaat krassen. Zo begint het kind onder te presteren. Om niet op te vallen moet het kind steeds de omgeving in de gaten houden. Het kind dat zich aanpast heeft steeds informatie uit de omgeving nodig om te weten hoe hij moet functioneren. Dit kost enerzijds veel energie, maar het kind is ook continue bezig om zich aan te passen. Dit kan ook al op jonge leeftijd boosheid en verdriet veroorzaken.

Uit onderzoek van Walsh, Hodge, Bowes en Kemp (2010) blijkt dat begaafde kinderen sociaal geïsoleerd kunnen raken als ze geen gelijkgestemden vinden met wie ze hun interesses kunnen delen. Hierdoor kunnen zij zich terugtrekken waarbij ze geen contact meer maken met leeftijdgenoten en zich eenzaam voelen. Dit wordt dan wel eens gezien als een gebrek aan sociale vaardigheden. Andere begaafde kinderen kiezen ervoor meer interactie met de ouders te hebben of geven de voorkeur aan contact met oudere kinderen ten opzichte van leeftijdgenoten. Ten slotte kan het ook zijn dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zich gaan aanpassen aan leeftijdgenoten en kunnen zij gaan onderpresteren. Dit zorgt vaak wel voor frustratie, zowel intellectueel als emotioneel. Het omgaan met ontwikkelingsgelijken is voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong van groot belang, omdat zij ervaren dat zij geen uitzondering zijn en om activiteiten met gelijkgestemden te kunnen doen.

Deci en Ryan (2000) hebben onderzoek gedaan naar motivatie en hebben de zelfdeterminatietheorie ontwikkeld. Binnen de zelfdeterminatietheorie wordt onderscheid gemaakt tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie. Bij intrinsieke motivatie leert de leerling omdat hij vanuit zichzelf wil leren. Bij extrinsieke motivatie leert de leerling omdat hij dat moet van zijn omgeving. Deci en Ryan gaan ervan uit dat de intrinsieke motivatie optimaal is, als de drie psychologische basisbehoeften vervuld worden. Als één van deze drie basisbehoeften bij een leerling niet vervuld wordt, heeft dit gevolgen voor de intrinsieke motivatie van de leerling. Deze drie basisbehoeften zijn relatie, competentie en autonomie. Onder de basisbehoefte relatie wordt verstaan dat leerlingen zich geaccepteerd voelen, bij de groep horen, het gevoel hebben welkom te zijn en zich veilig voelen. Onder de basisbehoefte competentie wordt verstaan dat leerlingen ontdekken dat ze de taken die ze moeten doen, aankunnen en dat ze ontdekken dat ze steeds meer aankunnen. En onder de basisbehoefte autonomie wordt verstaan dat ze weten dat ze zelf invloed uit kunnen oefenen en sturing kunnen geven aan hun leergedrag. Het afstemmen op deze behoeften van de leerlingen zorgt ervoor dat leerlingen gemotiveerd zijn om aan het werk te gaan en dit draagt positief bij aan de ontwikkeling en het welzijn van de leerling.

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong lopen zowel cognitief als sociaal-emotioneel vaak voor ten opzichte van leeftijdgenoten. De sociaal-emotionele behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn het hebben van relaties en geaccepteerd worden zoals ze zijn. Daarnaast willen ze autonomie en invloed kunnen uitoefenen en sturing kunnen geven aan hun leergedrag. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben behoefte om activiteiten te doen met ontwikkelingsgelijken.

2.2.2 De pedagogische onderwijsbehoeften

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben een sterke leerbehoefte. Juist voor deze kinderen is passend onderwijs erg belangrijk. Als kinderen een uitdagend aanbod krijgen, zullen ze hun talenten laten zien. Wanneer de gemiddelde leerstof wordt aangeboden, zal het kind met een ontwikkelingsvoorsprong niet zo snel de noodzaak voelen om te ontwikkelen naar de zone van naaste

ontwikkeling (Van Gerven, 2011). Er wordt geen beroep gedaan op de inspanning van het kind. Het kind beheerst de leerstof namelijk al.

Het is voor een leerkracht belangrijk om de balans te vinden tussen respect voor de kleuter en de bijbehorende emoties en de eigen rol als leerkracht (Kieboom, 2015). Wanneer een kleuter met een ontwikkelingsvoorsprong niet serieus genomen wordt, dan kan een discussie met dit kind gemakkelijk escaleren. Dit heeft een groot effect op het contact met dit kind. Als het kind zich gehoord voelt en er vanuit respect en vertrouwen naar elkaar geluisterd wordt, is de kans groot dat het kind uiteindelijk inziet waarom een situatie is zoals hij is. Dit vraagt tijd en uitleg van de leerkracht over de specifieke situatie.

Ook Bakx et al. (2016) geven aan dat leerlingen met ontwikkelingsvoorsprong vooral behoefte hebben aan een pedagogische en sensitieve benadering. Het is belangrijk dat de leerkracht veel aandacht heeft voor het 'zijn' van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het gaat hierbij over de omgang met onder andere de verhoogde prikkelgevoeligheid, de versnelde sociale ontwikkeling en het perfectionisme van het kind. Het is belangrijk om bij een kind met een ontwikkelingsvoorsprong de leerstrategieën gaat bevorderen zodat een leerling die de lat hoog heeft liggen, gaat doorzetten en gaat oefenen en deze activiteiten gaat zien als een strategie om verder te komen. Het is een belangrijk uitgangspunt om als leerkracht met een open blik en zonder vooroordelen naar een kind te kijken en te begrijpen wat zijn behoeftes zijn en daar zoveel mogelijk op af te stemmen. Wanneer het kind zich gezien voelt in zijn eigenheid en het gevoel krijgt dat hij er mag zijn met zijn ontwikkelingsvoorsprong en de daarbij behorende specifieke 'zijns'-kenmerken, ontstaat er een veilige omgeving waarbij het kind zich optimaal kan ontwikkelen. De behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, is een leerkracht met vooral een coachende houding.

Althuizen, De Boer & van Kordelaar (2016) beschrijven verschillende praktische adviezen voor leerkrachten om kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong optimaal te begeleiden. De belangrijkste adviezen voor een leerkracht zijn om oprecht in gesprek te gaan en te luisteren naar het kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Daarnaast is het belangrijk om de scherpe observaties en gevoelens van deze kinderen te erkennen. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong voelen intenser en kunnen in hun boosheid moeilijk voor rede vatbaar zijn. Bij een ruzie is het verstandig om het kind even tot rust te laten komen en op een later tijdstip naar het kind te luisteren en het kind te begeleiden bij het oplossen van de ruzie. Deze adviezen onderstrepen de rol van de leerkracht als coach.

Er is door Bakx, Koopman, de Kruijff en den Brok (2015) onderzoek gedaan onder 3086 leerlingen tussen 7 en 12 jaar op 53 verschillende scholen naar wat zij goed leraarschap vinden. Van deze 3086 leerlingen waren er 330 begaafd. Het onderzoek bestond uit de open vraag Wat is een goede leerkracht? Om de kinderen te helpen zijn er drie aanvullende vragen gegeven: Wat doet een goede leerkracht? Hoe ziet een goede leerkracht eruit? Waar moet een goede leraar toe in staat zijn? De belangrijkste kwaliteiten die de begaafde leerlingen noemden, hadden betrekking op de persoonlijke eigenschappen van de leerkracht. Ze gaven aan dat de leerkracht oog voor hen moet hebben, aardig moet zijn en eerlijk moet zijn. Als tweede belangrijk aspect gaven de begaafde leerlingen aan dat de leerkracht goed moet kunnen lesgeven en instructie verzorgen. Hierbij vonden zij extra werk en moeilijk en uitdagend werk aanbieden belangrijk.

Een verschil in de uitkomsten van dit onderzoek tussen reguliere basisschoolleerlingen en begaafde leerlingen is dat reguliere leerlingen gezag vaker noemen terwijl begaafde leerlingen communicatie vaker noemen. Uit dit onderzoek komt dat leraren authentiek moeten zijn en dat ze aandacht en begrip voor kinderen hebben. Daarnaast vinden begaafde kinderen het belangrijk dat de leerkracht goed les moet kunnen geven en goed moet kunnen differentiëren en afstemmen op de behoefte van leerlingen. Begaafde kinderen geven aan dat een goede leraar hun iets leert. Begaafde leerlingen willen gezien en gehoord worden en serieus genomen worden. Ze willen zich begrepen voelen. Tot slot vinden begaafde kinderen een fijne sfeer in de klas belangrijk.

De pedagogische behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn een opbrengstgerichte en coachende leerkracht, die hen instructie geeft waarbij zij leerstrategieën kunnen ontwikkelen. Opbrengstgericht onderwijs bieden is gericht op het realiseren van de hoogst mogelijke leeropbrengsten. Voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong gaat het meestal, als ze niet onderpresteren, wel goed met de leeropbrengsten. Het is voor hen vooral belangrijk om extra uitdagende doelen te stellen. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong willen graag gezien en

gehoord worden en serieus genomen worden. Het afstemmen op de behoeften van deze kinderen draagt positief bij aan het welzijn van deze kinderen en hun ontwikkeling.

2.3 De vormgeving van het onderwijs

2.3.1 Het onderwijs aan intelligente kinderen

Het niveau van het Nederlandse basis- en voortgezet onderwijs daalt, zowel absoluut gezien als ten opzichte van andere ontwikkelde landen (Van der Steeg, Vermeer, & Lanser, 2011). De kwaliteit van het onderwijs bepaalt mede de economische prestatie van Nederland. Het grootste probleem blijkt bij de meest getalenteerde leerlingen te liggen. Hun prestaties blijven consequent achter bij die van de beste leerlingen in veel andere ontwikkelde landen (Nederlandse onderwijsprestatie in perspectief, 2011).

Ditzelfde blijkt ook uit een onderzoek van Mooij en Driessen (2008) waarin is aangetoond dat bij hoog intelligente kinderen in de loop van de tijd de taal- en rekenscores gemiddeld afnemen ten opzichte van gemiddeld intelligente kinderen waarbij de taal- en rekenscores juist toenemen. De resultaten van dit onderzoek zijn verkregen van 8258 leerlingen uit groep 4 en 6 van 438 verschillende scholen. De conclusie die Mooij en Driessen uit dit onderzoek trekken is dat het al in de laagste groepen op de basisschool belangrijk is om in plaats van homogeen onderwijs voor alle leerlingen, het onderwijs af te stemmen op de verschillende capaciteiten van de leerlingen. Hiermee kan het functioneren van hoog intelligente kinderen, het ontwikkelen van hun leerproces en het resultaat verbeterd worden. Dit onderzoek onderstreept het belang van vroegtijdig signaleren en vervolgens het afstemmen van het onderwijsaanbod op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong.

2.3.2 Het belang van vroegtijdige signalering

Onderzoek zoals verricht door Kroesbergen, Van Hooijdonk, Van Viersen, Middel-Lalleman en Reijnders (2015) heeft aangetoond dat leerlingen uit groep 3 en 4 die vroeg geïdentificeerd zijn op hoogbegaafdheid geen ander niveau van welbevinden hebben in vergelijking tot de andere leerlingen. Bij dit onderzoek naar het niveau van welbevinden is aan 233 kinderen uit groep 3 en 4 van 5 verschillende Nederlandse scholen gevraagd om een vragenlijst 'the Self-Perception Profile for Children' aan de hand van verschillende schalen in te vullen. Uit dit onderzoek blijkt dat begaafde kinderen, waarbij leraren de hoogbegaafdheid niet tijdig hebben herkend, risico lopen op een lager psychisch welbevinden. De erkende hoogbegaafde kinderen hebben een positiever zelfbeeld en ervaren minder psychologische problemen dan de onderpresteerders. De onderzoekers concluderen dat het belangrijk is dat leerkrachten een juiste identificatiemethode gebruiken om al op jonge leeftijd te kunnen anticiperen op deze kinderen. Leerkrachten moeten goed geïnformeerd zijn op welke wijze talenten van jonge kinderen tot bloei kunnen komen. Daarmee kunnen zij een positieve bijdrage leveren aan het welzijn van het jonge kind. Dit onderzoek onderstreept het belang van vroegtijdige signalering in de eerste groepen van de basisschool.

Ook Doolaard & Harms (2013) komen in hun onderzoek op 5 basisscholen in groep 4 en groep 8 op basis van observaties in de groepen en vragenlijsten tot de conclusie dat de ervaringen van leerlingen die systematisch met verrijkingsmateriaal werken positief zijn en dat minder positieve ervaringen deels voortkomen uit het feit dat leerlingen niet vanaf het begin van hun schoolloopbaan voldoende uitgedaagd zijn. Deze kinderen worden pas in hogere leerjaren geconfronteerd met hogere eisen en beginnen dan pas leerstrategieën te ontwikkelen hoe daar mee om te gaan.

Ouders nemen in het gesprek over de ontwikkeling van het kind een belangrijke rol in. In de ogen van school overschatten sommige ouders hun kind en eisen van de school om bijzondere aandacht voor het kind. In de ogen van de ouders is het kind hoogbegaafd en de school ziet dit niet en/of wil er niets mee doen. De ouders vinden dat op school niet het beste uit hun kind gehaald wordt en dat leidt ertoe dat het kind niet met plezier naar school gaat en de motivatie om te leren verliest. In de literatuur pleit Van Gerven (2011) ervoor om al bij de instroom van leerlingen in groep 1 ouders serieus te nemen en bij de intake systematisch te vragen naar de ontwikkeling van het kind. Het is daarbij belangrijk om niet alleen alert te zijn op mogelijke ontwikkelingsachterstanden, maar ook op een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong.

Om te voorkomen dat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zich razendsnel gaan aanpassen aan het gemiddelde van de groep, is het van belang dat er voor de eerste schooldag een intakegesprek met de ouders plaatsvindt (Van Gerven, 2009). De leerkracht kan tijdens het intakegesprek met de ouders informatie verkrijgen over het kind, de ontwikkeling van het kind en de informatie en overdracht van de peuterschool bekijken. Door vooraf goed geïnformeerd te zijn, kan de leerkracht proactief

anticiperen op een ontwikkelingsvoorsprong van het kind en aangepast gedrag van het jonge kind aan het gemiddelde van de groep voorkomen.

Doolard en Harms (2013) constateren dat op de vraag hoe scholen excellente leerlingen signaleren en herkennen, vele varianten voorkomen. Sommige scholen signaleren reactief als er zich problemen voordoen en andere reageren actief. De scholen die al meer ervaring hebben op het terrein van excellente leerlingen signaleren meer actief. Opvallend is dat scholen die actief signaleren en meer ervaring hebben ook vaker leerlingen mee laten doen die er misschien niet aan toe zijn. Van scholen die al langere tijd met een signaleringssysteem zoals bijvoorbeeld SIDI werken is bekend dat zij na verloop van tijd het systeem minder nodig blijken te hebben omdat ze door het gebruik van dit instrument geleerd hebben om signalen bij leerlingen beter te lezen en te herkennen. Bij de onderzochte scholen door Doolard en Harms (2013) spelen de verschillende dimensies waarop talenten te onderscheiden zijn niet zo'n grote rol. De cognitieve dimensie is het belangrijkste. De scholen die meer ervaring hebben met excellente leerlingen kijken wel breder. Deze scholen lieten ook leerlingen meedoen die op grond van de toets scores niet opvielen of zelfs onder gemiddeld scoorden, maar van wie bijvoorbeeld een intelligentietest, op initiatief van de ouders, had uitgewezen dat ze hoogbegaafd waren.

Samenvattend blijkt dat problemen bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zoals onderpresteren, een laag zelfbeeld en misdiagnoses voorkomen kunnen worden, wanneer de ontwikkelingsvoorsprong op jonge leeftijd herkend wordt (Webb, Amend & Webb, 2013).

2.3.3 Vormgeving van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong

Kettler, Oveross en Salman (2017) hebben onderzocht tegen welke uitdagingen kleuterscholen aanlopen bij het implementeren van onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Er hebben in Amerika 253 scholen meegedaan door een vragenlijst in te vullen. Uit dit onderzoek blijkt dat het merendeel van de onderzochte kleuterscholen geen formele protocollen/plannen hebben voor onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Ook heeft het merendeel van de scholen de leerkrachten niet opgeleid hoe zij de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen herkennen en optimaal kunnen begeleiden. Uit dit onderzoek zijn verschillende thema's naar voren gekomen die gerelateerd zijn aan de uitdagingen die kleuterscholen ervaren bij het vormgeven van onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen. Belangrijkste thema's zijn het opleiden en begeleiden van leerkrachten om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te kunnen geven en het vinden en behouden van opgeleid en gekwalificeerd personeel voor de kleutergroepen. Daarnaast is het in evenwicht houden van tijds-, ruimte- en geldbeperkingen een thema dat speelt bij deze scholen. Het gaat hierbij onder andere om budget voor het aanschaffen van materiaal met een hogere moeilijkheidsgraad wat meer uitdaging biedt voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Ook geven scholen aan dat zij er mee te maken hebben dat leerkrachten tegenstrijdig denken over kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en de invulling van het onderwijs voor deze kinderen. Er zijn nogal eens misverstanden of vooroordelen omdat de leerkrachten de kennis en de informatie over kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong nog niet hebben over het vormgeven van het onderwijs in de vroege kindertijd.

De conclusie uit het onderzoek is dat een protocol/plan van aanpak noodzakelijk is om op een consistente wijze de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong te herkennen. Tevens helpt een protocol/plan van aanpak de leerkrachten om het onderwijs op een consistente wijze praktisch in te vullen en af te stemmen op de behoefte van deze leerlingen.

Walsh et al. (2010) beschrijven dat de ideale onderwijsvorm voor jonge kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong bestaat uit vier belangrijke onderdelen. Als eerste dient er een goed vastgelegd signaleringsplan te zijn. De signalering vindt plaats op basis van verschillende criteria geobserveerd door een professional, die getraind is in het herkennen van de kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, gecombineerd met de informatie van ouders. Bij dit signaleringsproces is het belangrijk om activiteiten te gebruiken waarbij de kinderen de ruimte krijgen om hun sterke punten, interesses en vaardigheden aan te tonen, zodat de kinderen met uitzonderlijke vaardigheden daadwerkelijk kunnen worden herkend. Vervolgens is het tweede belangrijke punt dat er een doordacht en goed gepland onderwijsaanbod is, dat voortbouwt op het unieke leren en aansluit op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het gaat hierbij om spel, verrijking, versnelling en deze activiteiten sluiten zo veel mogelijk aan bij de interesses en sterke punten van ieder kind. Een derde aandachtspunt is het bieden van de mogelijkheid voor kinderen met

een ontwikkelingsvoorsprong om een deel van de dag met ontwikkelingsgelijken of met oudere kinderen om te gaan. Dit is voor deze kinderen van belang omdat zij met deze ontwikkelingsgelijken verbinding ervaren. En tot slot is het essentieel dat de omgeving het kind met een ontwikkelingsvoorsprong accepteert zoals het is en dit kind de mogelijkheden en vaardigheden biedt die aansluit op de behoeften van dit kind zodat het kind kan leren en zich kan ontwikkelen.

Recent onderzoek van Vogelaar (2017) laat zien dat hoogbegaafde kinderen die instructie krijgen een grotere stijging in de testscore laten zien ten opzichte van kinderen die zelf gaan oefenen. De instructie die de kinderen ontvingen, is gebaseerd op het aanbieden van hints op het moment dat duidelijk wordt, dat een kind een testopgave niet zelfstandig op kan lossen. Bij dit onderzoek staat het dynamisch testen centraal. Bij een dynamische test zijn het tussentijds geven van feedback en hulp geïntegreerd in de testafname, waarbij de test een beeld verschaft van het potentieel van het leervermogen van de persoon die getest wordt. Dit in tegenstelling tot de statische test waarbij de intelligentie wordt gemeten op een bepaald moment. De dynamische test is gebaseerd op het gedachtegoed van psycholoog Vygotsky en zijn concept van de zone van naaste ontwikkeling (Sternberg & Grigorenko, 2002). In de ontwikkelingstheorie van Vygotsky staat centraal dat kinderen leren door samen met volwassenen of leeftijdsgenootjes activiteiten te ondernemen. Volwassenen kunnen door kinderen de juiste hulp te bieden hun ontwikkeling stimuleren. Vygotsky maakte onderscheid tussen enerzijds het actuele ontwikkelingsniveau en anderzijds het hogere ontwikkelingsniveau. Het actuele ontwikkelingsniveau zijn de activiteiten die een kind al zelfstandig kan volbrengen. Het hogere oftewel het potentiële ontwikkelingsniveau zijn de activiteiten die het kind nog niet zelfstandig kan, maar wel kan leren wanneer het kind sociale ondersteuning krijgt bij de uitvoering van deze activiteiten. Dit wordt ook wel de zone van de naastgelegen ontwikkeling genoemd. Volgens deze denkwijze kan leren gelijkgesteld worden aan het ontwikkelen van expertise. Het aanspreken van een kind op een niveau dat net buiten het bereik van het kind is wordt scaffolding genoemd. Het kind wordt door een volwassene geholpen, begeleidt en bijgestuurd bij activiteiten die het kind nog n t zelfstandig kan (zone van naaste ontwikkeling), ontstaan er leermomenten waarmee kinderen steeds weer boven zichzelf uitstijgen. Deze manier van begeleiden behoort tot de 'scaffolding' techniek. Dit betekent dat kinderen precies zoveel hulp aangeboden krijgen, zodat ze een taak zelf met succes kunnen uitvoeren.

Bij dit onderzoek waren er 266 leerlingen tussen 5 – 8 jaar oud van Nederlandse scholen die hebben meegedaan. Van deze 266 leerlingen waren 78 kinderen door zowel ouders als leerkracht geïdentificeerd als hoogbegaafd en deze kinderen deden mee aan een onderwijsprogramma voor hoogbegaafde kinderen. 188 kinderen waren geclassificeerd als gemiddeld.

Tijdens dit onderzoek werd vooraf en achteraf de testscore gemeten met de Raven test. Tussentijds kreeg een deel van de groep hoogbegaafde kinderen en de groep gemiddelde kinderen de gelegenheid om zelfstandig te oefenen. Het andere deel van de groep hoogbegaafde kinderen en gemiddelde kinderen kregen tussentijds van een volwassene afgestemde aanwijzingen en hulp. Uit dit onderzoek bleek dat het tussentijds krijgen van aanwijzingen en hulp positief bijdraagt aan de score op de Raven test zowel voor de gemiddelde als voor de hoogbegaafde kinderen. Dit onderzoek bekrachtigt dat ook hoogbegaafde kinderen of kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong instructie nodig hebben om zich te kunnen ontwikkelen.

Soms is een rijk onderwijsaanbod voor een leerling niet voldoende en rijst de vraag of een leerling al dan niet zou kunnen versnellen. Een veel aangegeven nadeel zou zijn dat het niet goed zou zijn voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind om bij oudere kinderen in de groep te zitten.

Colangelo, Assouline en Gross (2004) toonde met onderzoek aan dat versnelling geen negatieve effecten heeft op de sociale ontwikkeling en dat versnelling voor de leerling juist positieve effecten heeft. Leerlingen die versnellen ervaren zelden sociale of emotionele problemen (Colangelo & Assouline, 2015). Het is voor deze leerlingen vooral belangrijk om ontwikkelingsgelijken te treffen, waardoor zij een betere aansluiting hebben met hun eigen ontwikkeling.

Om kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong te herkennen en het onderwijs aan deze kinderen op een consistente wijze invulling te geven is er een protocol/plan van aanpak nodig. Het protocol/plan van aanpak omvat het signaleringsproces van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en het goed doordachte en geplande onderwijsaanbod waarbij stof aangeboden wordt uit de zone van naaste ontwikkeling en aangesloten wordt bij de specifieke behoeften van deze kinderen. Tevens dient het protocol/plan van aanpak ervoor om invulling te geven aan geplande momenten van samenzijn van ontwikkelingsgelijken en de instructiewijze van de leerkracht.

2.3.4 Wat hebben leerkrachten nodig?

Naast een coachende houding en de kennis over de kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn een aantal hulpmiddelen handig bij het instrueren en invulling geven van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Broodje Leren

Voor het visualiseren van het leerproces naar de zone van naaste ontwikkeling is het Broodje Leren model ontwikkeld (Chandra Handa & Van Gerven, 2012). Dit is een handig hulpmiddel voor leerkrachten bij het instructie geven en begeleiden van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het gaat er bij dit model om hoe de leerkracht het onderwijsaanbod met behulp van verschillende stappen vormgeeft. Dit model ondersteunt leerkrachten om kinderen te stimuleren om hun talenten te ontwikkelen. Het model wordt weergegeven als een broodje met verschillende soorten beleg. Het beleg van het broodje bestaat uit vijf stappen: wat wil de leerkracht dat de leerling leert, wat is hiervoor nodig, hoe organiseert de leerkracht het leerproces, waar kan dat georganiseerd worden en hoe gaat de leerkracht het leerrendement meten? Met dit model kan het kind met een ontwikkelingsvoorsprong de instructie en begeleiding krijgen om zich te ontwikkelen naar de zone van naaste ontwikkeling. Door meer van de complexere denkvaardigheden te vragen daagt de leerkracht deze kinderen uit en laat het kind een echte leerinspanning leveren (van Gerven, 2014). Het gaat er hierbij om dat de leerkracht tijd vrij maakt om deze kinderen instructie te geven, aandacht te geven bij een serviceronde en het proces met het kind te evalueren.

Matrix van Gardner en Bloom

Leerkrachten kunnen met behulp van de matrix van Gardner en Bloom (www.talentstimuleren.nl) op meerdere momenten van de dag inspelen op de behoefte van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Begin jaren 80 kwam Gardner (1983, aangehaald in Van Gerven, 2009) met de theorie van de meervoudige intelligenties. Gardner ging uit van acht intelligenties in plaats van één intelligentie. Deze acht intelligenties liggen in de volgende gebieden: interpersoonlijk, intrapersoonlijk, naturalistisch, verbaal-linguïstisch, visueel-ruimtelijk, lichamelijk-kinesthetisch, muzikaal-ritmisch en logisch-mathematisch. Ieder persoon beschikt over alle acht intelligenties maar de mate waarin de intelligenties zich ontwikkelen is per persoon verschillend. Begaafde leerlingen zijn de leerlingen die getalenteerd zijn op één van deze gebieden. Dit hoeft dus niet alleen intelligent in taal of rekenen te betekenen maar kan ook in bijvoorbeeld in talent voor muziek of iets anders tot uiting komen. Eén van de meest gebruikte manieren om verschillende kennisniveaus in te delen, is op basis van de taxonomie van Bloom. Onderwijspsycholoog Benjamin Bloom heeft deze taxonomie ontwikkeld tussen 1948 en 1956. Deze taxonomie onderscheidt verschillende niveaus die oplopen in moeilijkheidsgraad. Het eerste niveau is het reproduceren van kennis, dan inzicht, toepassing, analyse, creatie en tot slot evaluatie. De taxonomie biedt uitkomst bij het formuleren van leerdoelen en het vaststellen van het beheersingsniveau. Een manier om een rijke leeractiviteit aan te bieden, is door bij het ontwikkelen van lessen vragen en opdrachten op te nemen die een beroep doen op 'het hogere orde denken'. Lagere orde vragen zijn vragen die een beroep doen op onthouden, begrijpen en toepassen. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong worden gaar aan het denken gezet. Bij deze kinderen zet een leerkracht vooral de hogere denkorde vragen in. Bij het beantwoorden van hogere orde denkvragen en opdrachten zijn de vaardigheden analyseren, evalueren of creëren nodig. Deze hogere orde denkvragen richten zich op het stimuleren van leerlingen om zelfstandig op zoek te gaan naar informatie, om verder en kritisch na te denken en stimuleert het probleemoplossend denkvermogen. Tevens dagen hogere orde denkvragen uit tot een discussie waardoor vanuit verschillende kanten naar een onderwerp of mening gekeken wordt.

Door vragen te stellen op verschillende niveaus (Bloom) en het gebruiken van verschillende intelligentievoorkeuren (Gardner) kan de leerkracht met deze matrix iedere les verrijken, omdat hiermee ook de hogere orde denkvaardigheden aan bod komen. In de Bloom-Gardner matrix (zie bijlage 1) wordt voor elk Bloom niveau in combinatie met een intelligentiegebied voorbeelden gegeven ter inspiratie voor het verrijken van de lessen. Aangezien dit afstudeeronderzoek is afgebakend tot leerlingen uit groep 1 en 2 is tevens een Bloom-Gardner matrix (www.talentstimuleren.nl) voor kleuters met voorbeelden opgenomen die specifiek aansluiten op het niveau van groep 1 en 2 (zie bijlage 2).

Mindset

Onderzoek heeft aangetoond dat vooral bij hoogbegaafde kinderen het prijzen op intelligentie een negatief effect heeft ten opzichte van het prijzen op inzet (Mueller & Dweck, 1998). Dit sluit aan op de theorie van Dweck (2015) over de vaststaande en de op groei gerichte mindset. Een kind met een vaststaande mindset denkt dat zijn intelligentie een vaststaand iets is, waar hij geen invloed op uit kan oefenen. Iemand is slim of iemand is niet slim. Een kind met een op groei gerichte mindset denkt dat hij zichzelf kan ontwikkelen door leerstrategieën toe te passen. Het gaat bij een op groei gerichte mindset vooral om het proces. De focus op een groei gerichte mindset levert voor ieder kind maar zeker voor een kind met een ontwikkelingsvoorsprong een positief effect op voor het ontwikkelen van leerstrategieën zoals oefenen, fouten mogen maken en doorzetten. Het kind met een op groei gerichte mindset vindt het niet erg om fouten te maken. Zij realiseren zich dat het niet erg is om iets opnieuw te proberen omdat ze ervan overtuigd zijn dat door te oefenen ze dingen kunnen leren. Kinderen met een op groei gerichte mindset hebben hun intelligentie niet nodig om zich goed te voelen.

Onderzoek van Blackwell, Trzesniewski en Dweck (2007) onder 373 leerlingen van een school in Amerika heeft dit bevestigd. Bij dit onderzoek is een experimentele groep vergeleken met een controlegroep gedurende een periode van 2 jaar. De deelnemers is gedurende deze periode gevraagd een aantal variabelen op het gebied van hun eigen motivatie variabelen te beoordelen op een 6 punts Likert schaal. De uitkomst van het onderzoek was dat het focussen op het beoordelen van de verschillen in capaciteit van leerlingen ongunstige gevolgen heeft voor de motivatie van de leerling. Terwijl het benadrukken van de focus op het ontwikkelingspotentieel van leerlingen een gunstige uitwerking op de motivatie geeft. In de experimentele groep lag de nadruk tijdens de lessen op het ontwikkelen van intelligentie en er waren speciale lessen om de leerlingen te laten zien met welke strategieën hersens getraind kunnen worden en slimmer kunnen worden. Daarnaast waren er discussies in de klas hoe je leren kunt ontwikkelen en werden termen zoals stom en dom vermeden in de klassen.

Kinderen met een statische mindset kunnen eerder faalangst ontwikkelen. Dit komt door de manier waarop ze door personen uit hun omgeving zijn aangesproken (Bakx et al., 2016). Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong die regelmatig gecompimenteerd worden met hun intelligentie, ontwikkelen nogal eens een statische mindset, omdat ze al van jongs af aan worden gecompimenteerd met hun meer dan gemiddelde intelligentie en hun snelheid van leren. Ze willen vooral laten zien dat ze slim zijn en voorkomen dat ze fouten maken. Het is voor leerkrachten belangrijk om te weten dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong door de omgeving een statische mindset en faalangst kunnen ontwikkelen. Leerkrachten kunnen kinderen een op groei gerichte mindset aanleren en de kinderen hierbij begeleiden door de focus in de communicatie te leggen op het leerproces en daar vragen over te stellen in plaats van alleen te communiceren over het eindresultaat en hoe goed en slim de leerling is.

2.3.5 Wat is meerwaarde als er op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong wordt ingespeeld?

De reguliere jaarklassensystematiek in het Nederlandse primair en voortgezet onderwijs geeft aanleiding tot prestatie- en motivatieproblemen bij risicoleerlingen, aldus Mooij (2016). Dit zijn met name de leerlingen die qua ontwikkelingspotenties of leervorderingen duidelijk naar beneden of naar boven afwijken van leeftijdsgenoten in een groep. Ondervanging van deze problemen lijkt mogelijk via een preventieve systematiek van 'Optimaliserend Onderwijs' voor elk kind in de vóór- of vroegschoolse educatie en elke leerling in het primair of voortgezet onderwijs. Bij 'Optimaliserend Onderwijs' wordt gedifferentieerd onderwijs aangeboden dat is toegespitst op elke leerling als individu (Mooij, 2016). Wanneer het onderwijs gedifferentieerd wordt aangeboden, werkt elke leerling aan zijn eigen leerdoelen. Wanneer het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, draagt dit in positieve zin bij aan het voorkomen van prestatie- en motivatieproblemen van deze kinderen en levert daarmee een belangrijke bijdrage aan het welzijn van het kind.

Volgens Kieboom (2015) is er een grote meerwaarde als afgestemd wordt op de behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Onderpresteren voorkomen is beter dan achteraf genezen. Het is belangrijk op school een omgeving te bieden waar het kind zichzelf kan en mag zijn. Daarnaast goed dat het kind met een ontwikkelingsvoorsprong leert in welke situaties het soms nodig kan zijn om zich tijdelijk aan te passen en af te stemmen op de ander. Een kind met een

ontwikkelingsvoorsprong voelt zich happy en veilig als de omgeving hem ook accepteert zoals hij is (Kieboom, 2015). Het welzijn van het kind wordt hoger, als de leerkracht optimaal inspeelt op de ontwikkelingsleeftijd en de belevingswereld van het kind en in mindere mate kijkt naar de kalenderleeftijd.

Hoofdstuk 3. Methoden van onderzoek

In dit hoofdstuk worden de methoden van onderzoek toegelicht. In paragraaf 3.1 wordt per deelvraag aangegeven met welke methode van onderzoek de deelvraag wordt beantwoord. In paragraaf 3.2 worden de meetinstrumenten toegelicht. Vervolgens worden in paragraaf 3.3 de betrouwbaarheid en de validiteit van dit onderzoek toegelicht en in paragraaf 3.4 een uiteenzetting gegeven hoe de gegevens verkregen en geanalyseerd zijn.

3.1 Methoden van onderzoek

Deelvraag 1. Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking tot de andere leerlingen?

Deze deelvraag is beantwoord door middel van verdiepende literatuurstudie.

Er is een lidmaatschap afgesloten bij de Koninklijke Bibliotheek waarbij gebruik gemaakt is van digitale artikelen en bestanden. Er is gezocht op onder andere de Nederlandse zoektermen ontwikkelingsvoorsprong, kleuters, kleuterklassen, groep 1, groep 2, jonge, intelligente, kinderen, onderwijsbehoeften, leerkracht, onderwijs en op de Engelse zoektermen young, gifted, early, identified, giftedness, intelligence, children, educational need, education, teacher. Op basis van gevonden relevante artikelen en onderzoeken is met behulp van de literatuurverwijzingen weer andere relevante literatuur gevonden.

Door deze vraag met literatuurstudie te beantwoorden ontstaat er inzicht over de sociaal-emotionele en pedagogische behoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Deelvraag 2. Welke handvaten geeft de literatuur over het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen?

Deze deelvraag is eveneens beantwoord door middel van verdiepende literatuurstudie. Er is naast de eerder aangegeven zoektermen ook gezocht op de Engelse zoekwoorden kindergarten, primary en school. Met het beantwoorden van deze deelvraag kan advies gegeven worden over het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen. Wellicht dat de literatuur uitsluitsel kan geven over wetenschappelijk onderzochte onderwijsmethodes en/of wetenschappelijk onderzochte onderwijsmaterialen voor deze doelgroep.

Deelvraag 3. Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?

Deze deelvraag is beantwoord door middel van een kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews met 6 wetenschappelijk opgeleide experts die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid en semigestructureerde interviews met 5 scholen die het onderwijs hebben afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen.

De wetenschappelijk opgeleide experts zijn gespecialiseerd in hoogbegaafdheid en hebben veel kennis en ervaring van hoogbegaafde kinderen en de problemen waar deze kinderen tegen aan lopen. Om een zo goed en compleet mogelijk beeld te krijgen, is ervoor gekozen om experts uit verschillende disciplines te benaderen. Een aantal experts hebben wetenschappelijk onderzoek gedaan en/of een boek geschreven en een aantal experts hebben een zelfstandig adviesbureau en adviseren, geven voorlichting en/of trainen medewerkers van scholen of kinderen en hun ouders. Zij kunnen vanuit de problematiek waar hoogbegaafde kinderen tegen aan lopen antwoorden geven en richtingen benoemen hoe het onderwijs in de kleuterklassen aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vormgegeven kan worden om het welbevinden van deze leerlingen te bevorderen.

Er zijn experts benaderd uit het netwerk van de onderzoeker en uit het netwerk van de afstudeerbegeleider van OBS Anne Frank. De afstudeerbegeleider voor dit onderzoek is nauw betrokken bij de Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling voor het Primaire Onderwijs. De Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling is een samenwerking van meer dan 40 partners, die als doel hebben om de talenten van 0–24-jarigen te vinden en te ontplooiën. Een aantal van deze partners zijn wetenschappelijk opgeleide experts die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid.

Anderzijds is deze deelvraag beantwoord door kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews op een aantal scholen die het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklas al hebben vormgegeven. Er is op 5 scholen in Nederland

gevraagd naar de ervaringen in groep 1 en 2 wat de meerwaarde is om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. Er zijn persoonlijke interviews gehouden met 2 projectcoördinatoren, 1 IB-begeleider, 1 leerkracht en 1 directeur op 5 verschillende scholen.

Deelvraag 4. Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

Deze deelvraag is enerzijds beantwoord door middel van verdiepende literatuurstudie. Er is naast de eerder aangegeven zoektermen ook gezocht op de Nederlandse zoekwoorden leerlingen, klas, leraarschap, motivatie en het Engelse zoekwoord motivation. Daarnaast is deze deelvraag beantwoord door middel van kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews met 4 leerkrachten van de kleuterklassen van OBS Anne Frank, 6 wetenschappelijk opgeleide experts en 5 scholen.

De combinatie van literatuuronderzoek en kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews zorgt ervoor dat er informatie en inzicht komt over wat leerkrachten nodig hebben en biedt mogelijke oplossingsrichtingen wat de leerkrachten van OBS Anne Frank kan helpen om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong verder vorm kunnen gaan geven.

Deelvraag 5. Op welke wijze hebben andere scholen het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in reguliere klassen vormgegeven en wat is daarbij op deze scholen goed bevallen en wat is niet goed bevallen?

Deze deelvraag is beantwoord door kwalitatief onderzoek in de vorm van 5 semigestructureerde interviews zoals hierboven beschreven bij deelvraag 3. Door op verschillende scholen te vragen naar ervaringen die zij hebben om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven, hoeft OBS Anne Frank het wiel niet opnieuw uit te vinden. Zowel negatieve als positieve ervaringen van andere scholen die het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong al hebben vormgegeven, kan OBS Anne Frank helpen een richting te bepalen hoe zij daar in de toekomst invulling aan wil geven.

In tabel 1. is per deelvraag weergegeven welke methode wordt gebruikt om de deelvraag te beantwoorden.

Tabel 1. Gebruikte onderzoeksmethoden per deelvraag

Deelvragen:	Onderzoeksmethoden:			
	Literatuur-onderzoek	Interviews leerkrachten OBS Anne Frank	Interviews met andere experts	Interviews met scholen
1. Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking tot de andere leerlingen?	V			
2. Welke handvaten geeft de literatuur over het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen?	V			
3. Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?			V	V
4. Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?	V	V	V	V
5. Op welke wijze hebben andere scholen het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in reguliere klassen vormgegeven en wat is daarbij op deze scholen goed bevallen en wat is niet goed bevallen?				V

3.2 De meetinstrumenten

Voor dit onderzoek is gekozen voor kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews. Semigestructureerde interviews worden ook wel kwalitatieve of diepte-interviews genoemd. Hierbij is er een interviewgids met vooraf vastgestelde vragen, waarbij tijdens het interview afgeweken kan worden door de volgorde van de vragen te veranderen of dieper op onderwerpen in te gaan en vervolgvragen te stellen. Zo kan er bijvoorbeeld doorgevraagd worden als de persoon die geïnterviewd wordt iets interessants zegt of als niet helemaal duidelijk is wat de geïnterviewde bedoelt. Met deze methode wordt meer informatie en gedetailleerde informatie verkregen, wat in dit onderzoek het doel is. Wel zijn bij een kwalitatief onderzoek de betrouwbaarheid en de validiteit minder groot dan bij een kwantitatief onderzoek.

Door een combinatie van literatuuronderzoek en het uitvoeren van kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews ontstaat er vanuit verschillende invalshoeken een beeld over mogelijke oplossingsrichtingen voor de invulling van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen van OBS Anne Frank. Er zijn semigestructureerde interviews gehouden met leerkrachten van OBS Anne Frank, wetenschappelijk opgeleide experts met als specialisme hoogbegaafdheid en medewerkers van andere scholen waar het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong al is vormgegeven. Met deze onderzoeksopzet wordt naar verwachting antwoord gegeven op de deelvragen en de probleemstelling. Vervolgens kan OBS Anne Frank op basis van het advies en de aanbevelingen van dit afstudeeronderzoek bepalen hoe zij het onderwijs in groep 1 en 2 aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong invulling wil geven en verder wil optimaliseren.

In de volgende paragrafen wordt per interview ingegaan op de inhoud van de gehanteerde interviewgids en de procedure van afname.

3.2.1 Leerkrachten interviewgids

Er is door onderzoeker met de 4 leerkrachten van groep 1 en 2 van OBS Anne Frank een semigestructureerd interview gehouden. De interviewgids voor dit semigestructureerde interview is door onderzoeker zelf opgesteld (zie bijlage 3). De interviewgids bestaat uit 11 vragen waarvan er 10 open vragen zijn en 1 gesloten vraag. Bij de gesloten vraag wordt vervolgens doorgevraagd op het antwoord naar het waarom. Deze vervolgvragen zijn in de interviewgids opgenomen. Inhoudelijk gaan de vragen over de kenmerken van een kind met ontwikkelingsvoorsprong en de wijze waarop kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong op dit moment gesignaleerd worden. Vervolgens worden verschillende vragen gesteld hoe in de klas het onderwijsaanbod, de instructiewijze en de activiteiten en materialen voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is vormgegeven. Daarnaast is gevraagd wat leerkrachten nodig hebben om het onderwijs aan deze kinderen vorm te kunnen geven. Tijdens het interview met de leerkrachten zijn de basisvragen van de interviewgids gesteld en zijn aan de hand van de reactie van de geïnterviewde verdiepende vervolgvragen gesteld. Bij OBS Anne Frank zijn er 3 kleutergroepen waar door 4 verschillende leerkrachten wordt lesgegeven. Er is door onderzoeker bij alle 4 de leerkrachten van OBS Anne Frank een gehele lesdag meegekeken om een beeld te krijgen hoe op dit moment het onderwijs in groep 1 en 2 wordt vormgegeven.

De leerkrachten waarmee semigestructureerde interviews zijn gehouden, staan hieronder weergegeven. Tussen haakjes staat de aanduiding van de leerkrachten, zoals deze terugkomen in het resultatenonderzoek:

- Monique van Tilburg, leerkracht Tijgers. (Leerkracht 1).
- Michelle Koolen, leerkracht Vlinders. (Leerkracht 2).
- André Glasberen, leerkracht Beren. (Leerkracht 3).
- Bea Staffeleu, leerkracht Tijgers, leerkracht Beren. (Leerkracht 4).

Er zijn afspraken gemaakt voor de interviews en de interviews zijn afgenomen op school en namen circa 1 uur tijd in beslag.

3.2.2 Expert interviewgids

Er is door onderzoeker met de 6 experts een semigestructureerd interview gehouden. De interviewgids voor dit semigestructureerde interview is door onderzoeker zelf opgesteld (zie bijlage 4). De interviewgids bestaat uit 12 vragen waarvan er 3 open vragen zijn en 9 gesloten vragen. Bij de gesloten vragen wordt vervolgens doorgevraagd op het antwoord naar het waarom. Deze vervolgvragen zijn in de interviewgids opgenomen. Inhoudelijk gaan de vragen over de kenmerken

van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong, over wat deze kinderen nodig hebben om hun welzijn te bevorderen en wat leerkrachten nodig om het onderwijs aan deze kinderen vorm te kunnen geven. Er wordt gevraagd naar de ervaringen met de meerwaarde die afgestemd onderwijs voor deze kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong biedt. En tot slot wordt gevraagd naar de mening van de experts met betrekking tot gevonden uitkomsten uit literatuuronderzoek.

De experts zijn vooraf geselecteerd op de volgende randvoorwaarden:

- Academisch geschoold en/of ECHA opleiding 'European Advanced Diploma in Educating the Gifted' bij Radboud Universiteit Nijmegen. De ECHA-opleiding is de hoogst haalbare opleiding op wetenschappelijk niveau op het gebied van hoogbegaafdheid/ontwikkelingsvoorsprong.
- Ervaring en kennis van kinderen uit groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong.

Er is getracht deelnemende experts aan de interviews te krijgen vanuit een aantal verschillende vakgebieden zoals wetenschappelijk onderzoek, schrijvers van boeken en/of artikelen, opleiders van scholen, advies- en of coachingspraktijk voor kinderen en hun ouders. In totaal is er met 6 experts een interview gehouden.

De experts waarmee semigestructureerde interviews zijn gehouden, staan hieronder weergegeven. Tussen haakjes staat de aanduiding van de experts, zoals deze terugkomen in het resultatenonderzoek:

- Drs. Marijne Sammels, orthopedagoog bij AED Ambulante Educatieve Dienst Leiden. De AED biedt ondersteuning aan leerlingen met een specifieke onderwijsbehoefte in het regulier onderwijs. (Expert 1).
- Dr. Bart Vogelaar, docent en onderzoeker bij de Leidse Universiteit, o.a. onderzoek naar instructiebehoefte bij (hoog)begaafde kinderen. (Expert 2).
- Janneke Breedijk www.pluskids.nl, schrijfster van het boek Hoogbegaafde Pubers, ECHA-specialist. (Expert 3).
- Drs. Eleenoor van Gerven, schrijfster van diverse boeken over hoogbegaafdheid en slimme kleuters, verzorgt opleidingen www.slimeducatief.nl. (Expert 4).
- Drs. Marieke van der Zee, geeft trainingen en begeleidt ouders van hoogbegaafde kinderen of kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong www.buromare.nl, ECHA-specialist. (Expert 5).
- Marijke Schekkerman, geeft trainingen en begeleiding aan scholen en ouders www.begaafdheidswijzer.nl, ECHA-specialist. (Expert 6).

Er zijn in totaal 8 experts benaderd, deels via netwerk van afstudeerbegeleider en onderzoeker. Er zijn experts benaderd uit diverse disciplines om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de meningen en ervaringen van experts over dit onderwerp. Er is door onderzoeker per mail interesse gewekt over het onderwerp en gevraagd of onderzoeker mocht bellen met specifieke vragen. Vervolgens is door onderzoeker gevraagd of expert mee zou willen doen aan een interview. De 6 interviews namen circa 1 uur in beslag, waarvan 4 interviews op locatie werden afgenomen en 2 interviews telefonisch op verzoek van de geïnterviewde op een voor hen passend tijdstip.

3.2.3 Scholen interviewgids

Er is door onderzoeker met de 5 scholen een semigestructureerd interview gehouden. De interviewgids voor dit semigestructureerde interview is door onderzoeker zelf opgesteld (zie bijlage 5). De interviewgids bestaat uit 13 vragen waarvan er 9 open vragen zijn en 4 gesloten vragen. Bij de gesloten vragen wordt vervolgens doorgevraagd op het antwoord naar het waarom. Deze vervolgvragen zijn in de interviewgids opgenomen. Inhoudelijk gaan de vragen over de kenmerken van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en de wijze waarop deze kinderen gesignaleerd worden. Vervolgens worden verschillende vragen gesteld hoe in de klas het onderwijsaanbod, de instructiewijze en de activiteiten en materialen voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is vormgegeven. Er wordt vervolgens gevraagd naar de mening van de scholen met betrekking tot gevonden uitkomsten uit literatuuronderzoek. Tot slot worden vragen gesteld over de voordelen en de knelpunten die scholen ervaren hebben bij het implementeren van onderwijs in groep 1 en 2 voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Er is selectief gekozen voor bepaalde scholen die voldoen aan de onderstaande randvoorwaarden:

- De school is meer dan een jaar bezig met de invulling van het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen, waarbij ingespeeld wordt op de specifieke behoeften van deze leerlingen.
- Er is een geschreven beleidsstuk of protocol aanwezig op school met betrekking tot de invulling van het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong.

De medewerkers van scholen waarmee semigestructureerde interviews zijn gehouden, staan hieronder weergegeven. Tussen haakjes staat de aanduiding van de scholen, zoals deze terugkomen in het resultatenonderzoek:

- Projectcoördinator HB - Floriant Zoetermeer, regulier onderwijs en HB-onderwijs vanaf groep 3. (School 1).
- IB-er HB - Via Nova Alphen a/d Rijn, regulier onderwijs en HB-onderwijs vanaf groep 2. (School 2).
- Leerkracht groep 1 en 2, begeleidster kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong - OBS Lucas van Leyden Leiden, regulier onderwijs. (School 3).
- Directeur, plusklasleerkracht en leerkracht groep 1 en 2 - Hof ter Weide Utrecht, regulier onderwijs. (School 4).
- HB-coördinator - De Achtbaan Utrecht, regulier onderwijs en HB-onderwijs vanaf groep 5. (School 5).

Er zijn in totaal 14 scholen benaderd, deels via netwerk van afstudeerbegeleider en onderzoeker. Daarnaast zijn er scholen benaderd waarvan is opgezocht dat ze in de hogere groepen HB-onderwijs geven. Bij deze scholen was de kans groter dat ze net als OBS Anne Frank ook een relatief hoog aantal kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben en om die reden invulling hebben gegeven aan het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Er waren 5 scholen die afvielen omdat ze niet aan de randvoorwaarden voldeden en er waren 3 scholen die niet mee wilden doen omdat ze er geen tijd voor wilden vrijmaken. In totaal waren er 6 scholen die aan de voorwaarden voldeden en ook mee wilden doen. Hiervan is er bij 5 scholen een afspraak gemaakt voor een interview van circa 1 uur op de school.

Er is door onderzoeker per mail interesse gewekt over het onderwerp en gevraagd of onderzoeker mocht bellen met specifieke vragen. Vervolgens is door onderzoeker gevraagd of een medewerkers van school (leerkracht, IB-er, projectcoördinator of directeur) mee zou willen werken aan een interview. Enerzijds de interesse voor het onderwerp en anderzijds de persoonlijke aanpak om medewerkers van scholen uit te nodigen voor het interview, hebben ertoe bijgedragen dat medewerkers van scholen hun medewerking wilde verlenen voor het interview.

De interviews zijn op de verschillende scholen in Nederland gehouden met de leerkracht uit groep 1 en 2, de IB-er, de projectcoördinator of de directeur van de school. In totaal is er op 5 scholen een interview gehouden. Er is op 2 scholen in de klas gekeken hoe het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is vormgegeven. De 3 andere scholen konden dit organisatorisch niet regelen of wilden het niet omdat er relatief veel aanvragen hiervoor zijn en zij storingen in de groep tot een minimum willen beperken.

3.3 Betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek

3.3.1 Betrouwbaarheid

Op basis van de probleemstelling is gekozen voor kwalitatieve interviews met leerkrachten van OBS Anne Frank, experts die ervaring hebben met een ontwikkelingsvoorsprong bij kleuters en medewerkers bij scholen die het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong al invulling hebben gegeven.

Bij de semigestructureerde interviews is er door onderzoeker doorgevraagd op basis van de antwoorden van de geïnterviewden en is er meer diepgang en inzicht verkregen over het waarom iets goed werkt of waarom iets niet goed werkt. Voor de vraagstelling van OBS Anne Frank is er door middel van kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews inzicht verkregen wat voor OBS Anne Frank een goede aanpak zou zijn om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong invulling te geven.

Bij semigestructureerde interviews kan er sprake zijn van subjectiviteit van de onderzoeker. Om de betrouwbaarheid van de semigestructureerde interviews te vergroten zijn de interviews op locatie bij

de geïnterviewde in een rustige omgeving gehouden. Door het gebruik van een vaste interviewgids verliepen de interviews goed en gestructureerd. Tevens zijn er audio opnames gemaakt van de interviews, waardoor onderzoeker het interview bij het uitwerken van de resultaten terug kon luisteren. Hiermee kunnen interpretatiefouten door de onderzoeker voor een groot deel beperkt worden. Daarnaast zijn de interviews op een gestructureerde manier uitgeschreven in een gespreksverslag en deze gespreksverslagen zijn ter beoordeling naar de geïnterviewde gestuurd met de vraag of het gespreksverslag een goede weergave is van het interview of dat er correcties nodig zijn. De gegeven antwoorden van ieder interview zijn door onderzoeker gecodeerd, zodat de resultaten systematisch geanalyseerd konden worden. Deze aanpak heeft de betrouwbaarheid van dit onderzoek sterk vergroot.

3.3.2 Validiteit

Er is gemeten wat de onderzoeker wilde weten. De onderzoeker heeft op basis van de reactie van de geïnterviewde goed doorgevraagd om te toetsen of onderzoeker het antwoord juist heeft geïnterpreteerd. De onderwerpen in de interviewgids zijn gebaseerd op literatuuronderzoek. Het onderzoek toetst bij de geïnterviewde experts en scholen wat hun praktische ervaringen zijn bij een aantal conclusies die uit het literatuuronderzoek naar voren zijn gekomen. De onderzoeker kon op basis van de reactie van de geïnterviewde goed doorvragen om te toetsen of onderzoeker het antwoord juist interpreteerde. Tevens zijn de gespreksverslagen ter beoordeling aan de geïnterviewde toegestuurd met de vraag of het gespreksverslag een goede weergave is van het interview, wat de validiteit van het onderzoek heeft vergroot. De diversiteit aan achtergronden van de verschillende experts draagt positief bij aan de validiteit. Tevens draagt de ervaring van de experts met veel verschillende jonge kinderen en veel verschillende scholen bij aan een hogere validiteit voor dit onderzoek.

De onderzoeksresultaten zijn niet generaliseerbaar naar de hele populatie van scholen in Nederland omdat niet aselect een steekproef is genomen. Er zijn namelijk selectief scholen en experts benaderd met de vraag of zij mee willen doen aan het interview, waarbij de scholen en de experts aan bepaalde randvoorwaarden moesten voldoen. Voor dit onderzoek is dat een goede keuze en geeft het informatie die bruikbaar is voor OBS Anne Frank. Wel is het als onderzoeker belangrijk om bewust te zijn van de selectieve benadering van scholen. De uitkomsten uit de interviews met deze scholen zijn niet representatief voor alle scholen in Nederland.

3.4 Analyse interviewgegevens

De interviews met de leerkrachten, experts en scholen verliepen goed door het gebruik van een interviewgids. De interviews zijn opgenomen en vervolgens volledig uitgeschreven in een gespreksverslag. Deze gespreksverslagen zijn gemaïld aan de geïnterviewden met de vraag of het gespreksverslag een goede weergave van het gesprek was.

Voor de verwerking van de interviews is per vraag naar de gegeven antwoorden in het gespreksverslag gekeken en zijn de gegeven antwoorden gecodeerd. Vervolgens zijn met behulp van deze coderingen de resultaten uit de interviews geanalyseerd. De uiteenzetting van de verkregen resultaten wordt in hoofdstuk 4 toegelicht.

Hoofdstuk 4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de verkregen resultaten van het onderzoek beschreven en toegelicht. In paragraaf 4.1 worden de gevonden resultaten uit de interviews met experts en scholen voor deelvraag 3 beschreven. In paragraaf 4.2 staan de gevonden resultaten uit de interviews met leerkrachten van OBS Anne Frank, experts en scholen voor deelvraag 4 beschreven. In paragraaf 4.3 worden de gevonden uitkomsten uit de interviews met scholen voor deelvraag 5 weergegeven.

4.1 Deelvraag 3: Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?

4.1.1 Experts

De antwoorden van de experts op de vraag wat de meerwaarde is, als het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong, vertoont veel overeenkomsten (zie Tabel 2). Expert 1 en 6 benoemen dat de meerwaarde is dat het kind een goed zelfbeeld ontwikkelt. De meerwaarde die expert 2, 3, 4 en 6 benoemen is dat leerlingen zich kunnen ontwikkelen als er wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen. Expert 5 benoemt dat de meerwaarde vooral is dat kinderen beter in hun vel zitten.

Tabel 2. Resultaten interviews experts deelvraag 3: Wat is de meerwaarde als het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

Expert:	Antwoord:
Expert 1	Door afstemming op behoeften van kind krijgt kind gezond zelfbeeld en zelfvertrouwen.
Expert 2	Inspelen op specifieke situatie kind, waardoor kind zich kan ontwikkelen.
Expert 3	Kinderen krijgen ruimte om te leren en zich te ontwikkelen.
Expert 4	Kinderen wordt uitgedaagd om dingen te laten zien, die je anders niet ziet.
Expert 5	Kinderen zitten beter in hun vel.
Expert 6	De ontwikkeling van het zelfbeeld. Het kind leert dat hij moeite moet doen en moet oefenen om een prestatie te leveren.

Op de vraag wat de specifieke behoeften zijn van de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong, antwoordt expert 1 dat deze kinderen op een voldoende hoog niveau aangesproken worden en dat ze een klik hebben met de leerkracht. 'Het gaat erom dat de leerkracht het kind ziet en accepteert zoals het is', aldus expert 1. Expert 2 benoemt dat het in groep 1 en 2 vooral om de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind gaat. In de kleuterklas wordt hiervoor het fundament gelegd. Bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong komt dit nog wel eens in het gedrang, waardoor het kind in een sociaal isolement geraakt, wat vervolgens effecten heeft op de andere aspecten van het kind. Daarnaast gaat het erom dat het kind die stof krijgt aangeboden op school, waarbij het kind zich niet gaat vervelen. Het is belangrijk dat het kind met plezier naar school gaat en soms is het dan nodig om voor deze kinderen te compacten, te verrijken of eventueel te versnellen. Expert 3 geeft aan dat de sociaal-emotionele behoeften van deze kinderen hetzelfde zijn als van andere kinderen, namelijk dat ze zich verbonden voelen met andere kinderen. 'Deze kinderen hebben behoefte aan veiligheid en een warme relatie met de leerkracht, zodat zij het gevoel hebben dat het prima is, zoals ze zijn', aldus expert 3. Tevens geeft deze expert aan dat het voor deze kinderen belangrijk is om in de groep meer uitdaging te krijgen om hun leerbehoefte te vervullen. Expert 4 geeft evenals expert 3 aan dat alle kinderen de kans moeten hebben om te groeien en te leren. Een belangrijke voorwaarde is dat leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong dit met ontwikkelingsgelijken kunnen doen in alle domeinen van ontwikkeling (cognitief, academische prestaties, interpersoonlijk, intra persoonlijk en motorisch). 'Er ontstaat een probleem als wij niet aan al die behoeften kunnen voldoen. Dit geldt zowel voor kinderen met een ontwikkelingsachterstand, als kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Een kind dat zich verveelt, wordt vervelend. Een kind dat wordt overvraagd, wordt ook vervelend. We moeten ervan af dat hoogbegaafde kinderen iets anders nodig hebben dan andere kinderen. Wij moeten ervoor zorgen dat we de juiste dingen aan het kind aanbieden!', aldus expert 4. Expert 5 vindt dat het kind in groep 1 en 2 mag leren als het wil leren in plaats van spelen. 'Een leerkracht vindt nogal eens dat het kind moet spelen, terwijl het juist belangrijk is om tegemoet te komen aan de cognitieve behoefte van het kind om te leren. Sociaal-emotioneel zijn deze kinderen verder en hebben

zij andere vriendschapsverwachtingen. Bij een 'normale kleuter' ben je vriend af, als je iets anders wilt doen dan ik. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn loyaal, omdat je vrienden bent. Dit kan ervoor zorgen dat er geen klik met leeftijdsgenoten is', aldus expert 5. Expert 6 benoemt dat de behoefte van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong is dat het kind in zijn totaliteit gezien wordt. 'Het gaat erom dat het kind niet afgeremd wordt, waar het zich wil ontplooien. Dat in de kleutergroepen de ontwikkeling van het kind gevolgd wordt en dat deze kinderen uitgedaagd worden op activiteiten waar ze zich voor in moeten spannen. Het gaat enerzijds om het afstemmen op de behoefte van lezen en rekenen. Maar het is ook het snappen wat er bij deze kinderen leeft en in hun hoofd omgaat.'

Uit de interviews met de experts komt naar voren dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong een cognitieve behoefte hebben om te leren en zich te ontwikkelen. Zij willen uitgedaagd worden op werk wat aansluit bij hun behoeften zodat zij zich verder kunnen ontwikkelen en ontplooien. Daarnaast komt uit de interviews met de experts naar voren dat de sociaal-emotionele behoeften van deze kinderen ligt in het vinden van aansluiting met andere kinderen en het hebben van een goede relatie met de leerkracht.

4.1.2 Scholen

De antwoorden van de scholen op de vraag wat de meerwaarde is, als het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong, vertoont net als bij de experts veel overeenkomsten (zie Tabel 3). Alle scholen zien een belangrijke meerwaarde in het afstemmen van het onderwijs op de behoefte van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. School 3 en 5 geven als antwoord dat de meerwaarde van het afstemmen op de specifieke behoefte van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong is dat prestatie- en gedragsproblemen bij deze kinderen voorkomen worden. School 1 geeft aan dat de meerwaarde van het afstemmen op hun specifieke behoeften is dat kinderen zichzelf kunnen ontwikkelen, school 2 geeft aan dat het kind zichzelf kan en mag zijn en school 5 geeft aan dat kinderen blij naar school komen. De ervaring van school 1,2 en 5, die allen in de hogere groepen hoogbegaafden onderwijs aanbieden, is dat gedrags- en leerproblemen bij deze kinderen in hogere groepen minder geworden zijn, door al van jongs af aan in groep 1 en 2 het onderwijs af te stemmen op de specifieke behoeften van deze leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Tabel 3. Resultaten interviews scholen deelvraag 3: Wat is de meerwaarde als het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

School:	Antwoord:
School 1	Naast cognitieve ontwikkeling, gaat het vooral om ontwikkeling tot wereldburger en dat ze trots zijn op zichzelf.
School 2	Kind kan en mag zichzelf zijn, door goede interactie tussen leerkracht en leerling.
School 3	Door in kleuterklassen af te stemmen op de behoefte van deze kinderen, worden o.a. gedragsproblemen bij deze kinderen in de hogere groepen voorkomen.
School 4	Kinderen komen blij naar school.
School 5	Problemen bij deze kinderen worden voorkomen. Belangrijk dat leerkracht kind erkent en zich als coach opstelt.

De meeste experts geven aan dat meerwaarde van afgestemd onderwijs is dat kinderen zich kunnen ontwikkelen. Bij de scholen wordt aangegeven dat de meerwaarde van afgestemd onderwijs is dat problemen bij deze kinderen voorkomen worden en dat het kind een beter zelfbeeld ontwikkelt.

4.2 Deelvraag 4: Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

4.2.1 Leerkrachten van OBS Anne Frank:

In Tabel 4 staat wat de leerkrachten van OBS Anne Frank hebben aangegeven dat zij nodig hebben om het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong verder te optimaliseren.

Tabel 4. Resultaten interviews leerkrachten OBS Anne Frank deelvraag 4: Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

Wat hebben leerkracht nodig?	Leerkracht 1	Leerkracht 2	Leerkracht 3	Leerkracht 4
Duidelijke structuur kennismakingsgesprek en intakegesprek	V	V		V
Structuur signalering en opleiding leerkrachten	V	V	V	V
Tijd, extra handen	V	V	V	V
Meer met vak bezig kunnen zijn, minder randdingen	V			
Flexibiliteit; extra leerkracht of 1 leerkracht vrij maken om met kleine groep activiteiten te doen		V	V	V
Reguliere onderwijsmethode sluit niet aan op behoefte van deze kinderen	V			
Beleid/plan van aanpak	V	V	V	V
Goede relatie leerkracht/kind		V	V	V
Budget voor materialen		V	V	V
Informatie en literatuur over dit onderwerp		V		

Leerkracht 1, 2 en 4 geven aan dat de intakeprocedure van nieuwe kinderen die op school komen aangepast zou moeten worden. Het zou goed zijn als ouders vooraf een vragenlijst invullen met onder andere vragen waarbij je een beeld kunt vormen of er sprake is van een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong. Als de leerkracht voordat het kind op school komt, weet dat er sprake is van een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong, kan daar door de leerkracht gelijk vanaf het moment dat het kind naar school komt hierop ingespeeld worden en kan het kind begeleid worden. Tevens geven alle 4 de leerkrachten aan dat zij het signaleren van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong meer gestructureerd aan zouden willen pakken. Het signaleringsinstrument SIDI is reeds door OBS Anne Frank aangeschaft en de leerkrachten zouden graag de opleiding willen doen zodat zij dit instrument kunnen gaan gebruiken in de kleutergroepen om kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong te signaleren.

Alle 4 de leerkrachten geven aan dat zij tijd nodig hebben om kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong de aandacht en begeleiding te geven die zij nodig hebben. Leerkracht 1 geeft aan dat er tijd nodig is om voor te bereiden, omdat voor deze kinderen andere opdrachten klaargemaakt moeten worden. Het reguliere onderwijsprogramma sluit niet goed aan bij deze kinderen. Leerkracht 3 benoemt dat gedurende het schooljaar er steeds nieuwe kinderen instromen in de kleutergroepen waardoor de groepen voller worden. 'Het wordt gedurende het jaar moeilijker om tijd vrij te maken om de kinderen met een taalprobleem, een ontwikkelingsachterstand of een ontwikkelingsvoorsprong instructie en/of begeleiding te geven.' Leerkracht 2 geeft aan dat het ideaal zou zijn als er een aantal keren in de week een paar extra handen in de klas zijn, zodat de kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong de extra aandacht die ze nodig hebben, op dat moment aangeboden krijgen. Leerkracht 4 oppert om in de kleutergroepen het zelfstandig werken voor alle leerlingen te stimuleren. Hierdoor ontstaat ruimte voor de leerkracht om in groepjes of individueel aan leerlingen extra begeleiding te bieden. Een mogelijke methode om het klasmanagement te verbeteren is de GIP-methode, waarbij onder andere met een stoplicht wordt gewerkt. Als het licht op groen staat, mag een leerling de leerkracht om hulp vragen. Bij een oranje stoplicht mag een leerling aan andere leerlingen om hulp vragen. Bij een rood stoplicht werken de leerlingen zelfstandig en mogen leerlingen geen vragen stellen aan de leerkracht of aan andere leerlingen. Tot slot geven 2 leerkrachten de suggestie om op een aantal momenten in de week met één leerkracht met een klein groepje leerlingen aan activiteiten te werken. De twee andere leerkrachten zijn dan verantwoordelijk voor de andere leerlingen. De activiteiten kunnen diverse onderwerpen bevatten zoals bijvoorbeeld cognitieve of creatieve opdrachten. De leerkracht bekijkt welke leerling iets extra's nodig heeft. Dit kan om een groepje kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong gaan waarmee aan uitdagende opdrachten wordt gewerkt, maar kan ook een groepje kinderen zijn die beter kunnen leren samenwerken. In die situatie kunnen kinderen van verschillende niveaus bij elkaar worden gezet. Verder merken alle 4 de leerkrachten op dat materiaal niet het allerbelangrijkste is bij de invulling van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Wel zouden 3 leerkrachten het zinvol

vinden als er een jaarlijks budget is voor de kleuterafdeling, zodat gewenste werkmaterialen en bijvoorbeeld extra materialen bij de thema's aangeschaft kunnen worden (bijvoorbeeld loepjes), wat handige hulpmiddelen zijn bij de invulling van het onderwijs. De leerkrachten geven aan dat zij een opleiding hebben gedaan met betrekking tot hoogbegaafdheid of een ontwikkelingsvoorsprong of dat zij zichzelf hebben ingelezen in het onderwerp. Eén leerkracht geeft aan meer informatie en literatuur over dit onderwerp te willen lezen.

De leerkrachten zien de meerwaarde van het invulling geven van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Zij zijn gemotiveerd om als team met deze kinderen aan de slag te gaan en hebben zich door middel van opleiding en inlezen een bepaalde basis kennis opgedaan over de kenmerken en de aanpak bij een kind met een ontwikkelingsvoorsprong. De leerkrachten hebben behoefte aan meer duidelijkheid, structuur en tijd om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong verder vorm te geven.

4.2.2 Experts

Om antwoord te krijgen op deze deelvraag is aan experts de volgende stelling van Van Gerven (2014) voorgelegd. 'Mooie materialen kunnen het onderwijs 'pimpen', maar alleen de leerkracht maakt het verschil.' Aansluitend op deze stelling is de vraag gesteld wat een leerkracht nodig heeft om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. De resultaten uit de interviews smet de experts staan in tabel 5 weergegeven.

Tabel 5. Resultaten interviews experts deelvraag 4: Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

Expert:	Antwoord:
Expert 1	Kennis hebben om ontwikkelingsvoorsprong te kunnen signaleren. Het is belangrijk dat leerkracht het kind hoort en begrijpt.
Expert 2	Leerkracht moet kind de ruimte geven dat het mag zijn zoals hij/zij is. Het is belangrijk om kinderen te betrekken bij het leren in plaats van dat leerkrachten bedenken wat het kind moet leren.
Expert 3	Open mind van leerkracht. Het gaat erom het talent te ontdekken, hoe je het talent in kunt zetten en kunt ontwikkelen tot sterk punt. Kind krijgt dan beter zelfbeeld er ervaart welbevinden.
Expert 4	*Deze vraag is niet aan deze expert gesteld, omdat stelling van expert zelf is.
Expert 5	Het gaat om procesbegeleiding. Belangrijk dat leerkracht openstaat voor wie is dit kind en wat werkt bij dit kind in plaats van de zender te zijn van het vaste onderwijsprogramma.
Expert 6	Leerkracht is open minded en heeft nieuwsgierige houding. Het gaat erom dat leerkracht open staat en niet te veel zendt. Het gaat om het helpen, begeleiden en sturen van het kind.

Alle geïnterviewde experts zijn het eens met de stelling dat de leerkracht het verschil maakt. Expert 1 geeft aan dat het vooral om de instructie en de begeleiding van de leerkracht gaat. Expert 2 merkt op dat dit met de toenemende taken van de leerkracht en de grootte van de groepen wel steeds lastiger wordt. 'Je kunt de prachtigste materialen hebben, maar het gaat om de procesbegeleiding van het kind op autonomie, competentie en relatie', antwoordt expert 5. Ook expert 6 benoemt dat het om de leerkracht gaat die helpt, begeleidt en stuurt. 'Het gaat om een leerkracht die open minded is, een nieuwsgierige houding heeft en die een dosis creativiteit bezit. Het gaat erom dat de leerkracht niet te veel zendt, maar dat de leerkracht juist open staat voor wie het kind is en wat hij of zij kan', aldus expert 6.

Samengevat zijn de materialen volgens de experts zeker een handig hulpmiddel bij de invulling van het onderwijs maar het gaat vooral om de aanpak en de rol van de leerkracht. Op de vraag wat een leerkracht nodig heeft om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven, antwoorden experts dat de leerkracht vooral een coachende rol heeft. Het is belangrijk dat de leerkracht oprechte interesse en belangstelling heeft voor het kind. De leerkracht heeft flexibiliteit, geduld en gevoel nodig en daarnaast is het belangrijk om op gelijkwaardig niveau met deze kinderen te communiceren. Het gaat om het proces, de weg ernaar toe en dat kinderen leren dingen opnieuw te proberen, door te zetten, dat ze fouten mogen maken en dat het uiteindelijk lukt. Ze zien en leren dan dat de strategie heeft gewerkt.

Op de vraag wat leerkrachten nodig hebben om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven worden naast de coachende rol van de leerkracht door de experts ook verschillende suggesties gedaan voor de invulling van het onderwijs (zie tabel 6). De uitkomsten over de invulling van het onderwijsaanbod worden hieronder uiteengezet en toegelicht.

Tabel 6. Resultaten interviews experts: suggesties voor de invulling van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Suggesties voor invulling onderwijsaanbod	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5	Expert 6
Uitdagend werk op basis van ontwikkelingslijn (ipv op leeftijd)	V	V	V	V		V
Activiteiten met ontwikkelingsgelijken	V	V	V	V	V	V
Individuele leerdoelen koppelen aan taken	V	V	V	V		V
Differentiëren gedurende hele dag, passend onderwijs aanbieden bv met matrix van Bloom en Gardner en Denksleutels	V	V	V	V	V	V
Instructie geven voor stof in naastgelegen ontwikkelingszone en kind begeleiden	V	V	V	V	V	V
Compacten, verrijken en versnellen (op maat per kind invullen)	V	V	V		V	V

De suggesties van de experts over de invulling van het onderwijs vertonen veel overeenkomsten. 5 experts geven aan dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong werk op basis van hun ontwikkelingslijn zouden moeten doen in plaats van werk op basis van leeftijdsindeling in jongste, middelste en oudste kleutergroep. 5 experts geven aan dat individuele leerdoelen van het kind terug zouden moeten komen in de taken waar het kind aan werkt. Alle experts vinden het noodzakelijk dat deze kinderen een aantal momenten in de week instructie en begeleiding krijgen bij het uitvoeren van de stof in de naastgelegen ontwikkelingszone. In de ideale kleutergroep situatie wordt gedurende de hele dag gedifferentieerd en passend onderwijs aangeboden in de reguliere groep, waardoor het kind met een ontwikkelingsvoorsprong gedurende de gehele lesdag op verschillende momenten uitgedaagd wordt en er afgestemd wordt op de behoefte van dit kind. Tot slot geven 5 experts aan dat compacten en verrijken gezien de flexibiliteit van het onderwijsprogramma in de kleutergroepen goed zou moeten kunnen in de kleutergroepen en dat er bij de vraag om al dan niet te versnellen per kind specifiek gekeken zou moeten worden wat voor dit kind de beste oplossing is. Compacten is het schrappen in de reguliere leerstof die voor alle leerlingen bedoeld is. Verrijken van het onderwijsaanbod is het aanbieden van andere meer uitdagende opdrachten. Versnellen is het sneller doorlopen van het reguliere onderwijsaanbod, waarbij het kind in een sneller tempo de verschillende groepen doorloopt (Bakx et al., 2016). Colangelo et al. (2015) heeft met onderzoek aangetoond dat versnellen geen nadelige gevolgen heeft voor het kind. Het blijkt een goede aanpak om te versnellen en begaafde kinderen gaan er sociaal-emotioneel op vooruit. Dit is in tegenstelling tot wat vaak gezegd en gedacht wordt door leerkrachten. Er is hier geen eenduidige oplossing, maar per kind specifiek is het belangrijk om voor het kind en in samenspraak met ouders en leerkrachten te kijken naar de beste passende oplossing voor het kind.

Op de vraag of het afstemmen op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong goed ingevuld zou kunnen worden in de reguliere kleutergroepen, zoals uit onderzoek van Mooij (2016) naar voren komt, antwoorden de experts als volgt. Expert 1 geeft aan dat er in de kleutergroepen wel wordt gedifferentieerd, maar vaak volgens een vaste structuur van jongste, middelste en oudste kleuter. Het gaat eigenlijk om het niveau van ieder kind individueel en dat op dat niveau wordt afgestemd. Als de leerkracht de ontwikkelingslijn in zijn hoofd heeft, weet de leerkracht welke activiteiten hij het kind kan aanbieden. Het ene kind heeft daar dan 1,5 jaar en het andere kind 2,5 jaar voor nodig. Expert 4 benoemt dat leerkrachten in groep 1 en 2 wel de kans hebben om te differentieren, maar dat het in de praktijk vaak niet gebeurt. 'Soms zie je 6 verschillende taken in de

klas, met allemaal hetzelfde leerdoel. Het lijkt dan of er gedifferentieerd wordt, maar dat is niet zo', aldus expert 4. Expert 5 en 6 zien bij observaties in de kleutergroepen dat leerkrachten in groep 1 en 2 ellenlange kringgesprekken voeren. 'Dat is voor alle kinderen, maar vooral voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong saai en slaapverwekkend', aldus expert 5. Samengevat geven alle experts aan dat de invulling van het onderwijs goed ingevuld zou kunnen worden in de kleutergroepen omdat er een grote mate van flexibiliteit is en er geen vastomlijnd onderwijsprogramma is. Dit is in overeenstemming met hetgeen wat uit het onderzoek van Mooij (2016) naar voren wordt gebracht.

Tevens is aan de experts de vraag voorgelegd of de uitkomsten van het onderzoek van Vogelaar (2017) dat kinderen die tussentijds instructie krijgen een grotere stijging in de testscore laten zien ten opzichte van kinderen die zelf tussentijds gaan oefenen in lijn ligt met wat de expert hierover had verwacht. Expert 1 geeft aan dat voor stof die in de naastgelegen ontwikkelingszone ligt, het kind met een ontwikkelingsvoorsprong even hard instructie nodig heeft als ieder ander kind. 'Voor leerkrachten is het organisatorisch wel lastig in te vullen om leerlingen te instrueren en te begeleiden als ze allemaal op een verschillend niveau op de ontwikkelingslijn zitten', aldus expert 1. Expert 4 voegt toe dat het gaat om het in beeld krijgen van de leerdoelen in een naastgelegen zone van ontwikkeling uit de verschillende domeinen (cognitief, academische prestaties, interpersoonlijk, intra persoonlijk en motorisch), zodat de kinderen met instructie en begeleiding van de leerkracht zich op die gebieden kunnen ontwikkelen. Expert 6 geeft aan dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong mogen leren om hulp te vragen. 'Instructie, zelfstandig werken en als deze leerlingen vastlopen om hulp te leren vragen, maakt dat ze door oefenen en proberen stappen verder kunnen komen', aldus expert 6. Alle experts geven aan dat zij deze uitkomst verwacht hadden. De uitkomsten uit de interviews met de experts komen overeen met de uitkomsten uit het onderzoek van Vogelaar, dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong om zich te kunnen ontwikkelen ook instructie en begeleiding van een leerkracht nodig hebben.

Tot slot is aan experts de vraag voorgelegd of het een goede aanpak is om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in te vullen op basis van de drie basisbehoeften relatie, competentie en autonomie welke is gebaseerd op de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan (2000). Alle experts vinden de invulling van het onderwijs op basis van de drie basisbehoeften een goede aanpak. Expert 2 voegt toe, dat bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vooral een goede sfeer in de groep, goed klasmanagement en goede begeleiding en instructie essentieel zijn. Expert 1 geeft aan dat autonomie en relatie voor deze kinderen heel belangrijk zijn. 'Als dit goed zit, volgt de cognitieve ontwikkeling vanzelf'. Expert 5 benoemt dat vooral de relatie essentieel is. 'Er wordt te vaak gedacht als we maar passend werk hebben, dan komt het goed. Maar het is vooral de relaties met andere kinderen en dat goed begeleiden, waar voor de leerkracht een belangrijke rol ligt.'

Volgens de experts is het voor leerkrachten naast het hebben van een coachende rol essentieel om het onderwijs in de groepen 1 en 2 op een gestructureerde wijze vorm te geven. De kleutergroepen en het flexibele onderwijsprogramma in de kleutergroepen maakt dat het voor de leerkracht goed mogelijk zou moeten zijn om gedurende de hele dag gedifferentieerd onderwijs aan te bieden. Daarnaast vinden experts het belangrijk dat zij, bij voorkeur samen met ontwikkelingsgelijken, aan uitdagende taken kunnen werken die bij hun eigen ontwikkelingslijn passen. Het invullen van het onderwijs op basis van de drie basisbehoeften autonomie, relatie en competentie, vinden experts voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong een goede aanpak. Bij een goede afstemming op de behoefte van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong wordt compact en verrijken toegepast. Wanneer dit voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong onvoldoende uitdaging biedt, dient er per kind specifiek gekeken te worden of een mogelijke oplossing is om te versnellen, aldus de experts.

4.2.3 Scholen:

Om antwoord te krijgen op deze deelvraag is aan scholen de volgende stelling van Van Gerven (2014) voorgelegd. 'Mooie materialen kunnen het onderwijs 'pimpen', maar alleen de leerkracht maakt het verschil.' Aansluitend op deze stelling is de vraag gesteld wat een leerkracht nodig heeft om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. De resultaten uit de interviews met de scholen staan in tabel 7 weergegeven.

Tabel 7. Resultaten interviews scholen op de stelling: 'Mooie materialen kunnen het onderwijs 'pimpen', maar alleen de leerkracht maakt het verschil'.

School:	Antwoord:
School 1	De manier waarop een leerkracht het brengt en hoe de leerkracht het proces begeleidt en in gesprek gaat met het kind. Het gaat erom dat een leerkracht het kind vertrouwen geeft, eisen aan het kind stelt en in gesprek gaat met het kind over het proces. Materialen helpen de leerkracht wel om het onderwijs aan deze kinderen vorm te geven.
School 2	Leerkracht maakt het verschil en probeert kinderen die het het meeste nodig hebben feedback te geven. Onderwijsassistent wordt ingezet voor de groep zodat leerkracht ruimte krijgt om in kleine groepjes begeleiding te geven aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong.
School 3	Leerkracht is het belangrijkste. Het gaat om de manier van begeleiden bij de kinderen. Ondersteunend materiaal voor de kinderen helpt de leerkracht om invulling te geven. Het is belangrijk dat leerkracht materiaal zelf kent en de kinderen begeleiding geeft (dus niet zelfstandig ermee laten werken).
School 4	Leerkracht maakt sowieso het verschil. Het is hoe de leerkracht met de kinderen omgaat. Er wordt door ambulante experts in kleine groepjes met kinderen gewerkt waarbij per kind wordt gekeken wat het kind nodig heeft.
School 5	Het gaat om de boodschap van de leerkracht. Leerkracht heeft flexibiliteit, geduld en gevoel nodig om op gelijk niveau met kind te communiceren. Leerkracht is vooral coach voor deze kinderen.

Alle scholen zijn het eens met de stelling dat de leerkracht het verschil maakt. School 1 geeft aan dat het niet de materialen zijn, maar de manier waarop de leerkracht het brengt en de manier waarop de leerkracht het proces begeleidt. Deze school geeft aan dat materialen wel ondersteunen zoals bijvoorbeeld de denksleutels en Rekentuin. School 2 benoemt dat de leerkracht zeker het verschil maakt, maar dat het in de praktijk van dag tot dag nogal eens wisselend kan zijn, hoe dit uitpakt. 'Als leerkracht probeer je feedback te geven en af te stemmen op de behoefte van het kind en daarin maak je als leerkracht onderscheid wie het op dat moment het meeste nodig heeft. Als er bijvoorbeeld een ruzie is, zal dat toch eerst opgelost moeten worden', aldus school 2. School 3 vindt dat het zonder materiaal wel heel moeilijk is voor een leerkracht om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. Bovendien is het belangrijk dat de leerkracht het materiaal kent en zelf uitgeprobeerd heeft om de kinderen op een goede manier te kunnen begeleiden. School 4 merkt op dat de leerkracht sowieso het verschil maakt in de klas, ongeacht of het kind een ontwikkelingsvoorsprong heeft of niet. Voor alle niveaus heb je goede materialen nodig en is het essentieel op welke wijze de leerkracht ermee om gaat. School 5 geeft aan dat het om de flexibiliteit, het geduld en het gevoel van de leerkracht gaat en dat op gelijkwaardig niveau met de leerling wordt gecommuniceerd. 'De rol van de leerkracht is meer de rol van begeleider en coach bij deze kinderen', aldus school 5.

Alle scholen vinden dat de leerkracht het verschil maakt bij de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het gaat om de manier waarop de leerkracht het proces begeleidt. De rol van de leerkracht is meer de rol van coach voor deze kinderen. Wel benoemen 4 scholen dat materialen een essentieel hulpmiddel zijn voor leerkrachten bij de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Op de vraag wat leerkrachten nodig hebben om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven worden naast de rol van de leerkracht door scholen ook verschillende suggesties gedaan voor een gestructureerde invulling van het onderwijsaanbod. De uitkomsten over de invulling van het onderwijsaanbod worden hieronder besproken en toegelicht.

Alle 5 de geïnterviewde scholen geven aan dat zij het onderwijsaanbod voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong compacten en verrijken. School 2 geeft aan als kinderen iets al kunnen, zij dat niet hoeven te herhalen en er dan ander werk aangeboden wordt. 'Je kunt bij de opdrachten die alle kinderen doen, gemakkelijk verdiepingsopdrachten aanbieden door bijvoorbeeld bij een geschilderd huis het kind de woorden erbij te laten stempelen', aldus school 2. Ook op school 3, 4 en 5 gaat compacten en verrijken vanzelf, door af te stemmen op de behoefte van het kind. Bij school 1

wordt bekeken of het kind kan versnellen als het kind veel verder is dan de andere kinderen met de stof. School 3 is geen voorstander van versnellen, maar kind specifiek kan het zijn dat je een uitzondering maakt, omdat het kind soms beter af is in groep 3 dan dat het nog een jaar in de kleutergroep blijft. School 5 vindt dat je kind specifiek moet kijken of versnellen voor een kind een goede oplossing is. 'Voor het ene kind is het geen goede oplossing, terwijl een ander kind ongelukkig wordt als hij niet mag versnellen', aldus school 5. In totaal geven 3 scholen aan dat als een kind eraan toe is om per kind specifiek te kijken naar de mogelijkheid om te versnellen.

School 4 zet ambulante experts, onderwijsassistenten en stagiaires in om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. 'De ambulante medewerkers geven begeleiding en extra ondersteuning aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en tevens wordt op dat moment de leerkracht ontlast', aldus school 4. School 2 maakt net als school 4 gebruik van onderwijsassistenten om de reguliere groep te draaien, waarbij de leerkracht ruimte krijgt om met een groepje kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de klas apart te gaan zitten en hen te instrueren en te begeleiden.

Scholen hebben verschillende voorbeelden van materialen gegeven die zij gebruiken om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. Deze materialen zijn: Denksleutels, Smartgames, Webkwestie, Reken tuin en Taalzee, Leeskrakers, IPC en speciale themakisten voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. De meest toegepaste materialen zijn de Smartgames (door 4 scholen) en de Denksleutels (door 3 scholen). School 3 geeft aan dat het belangrijk is dat wanneer de leerkracht met speciaal en/of nieuw materiaal van een moeilijker niveau aan de slag gaat, de leerkracht het materiaal zelf al kent. Tevens geven 2 scholen aan dat ze binnen de kleuterklassen regelmatig het materiaal laten rouleren zodat de kinderen met nieuw materiaal kunnen werken.

Samengevat heeft een leerkracht enerzijds een open mind en een coachende houding nodig om het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven. Daarnaast is het om af te stemmen op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong essentieel om het onderwijs in de groepen 1 en 2 op een gestructureerde wijze vorm te geven.

4.3 Deelvraag 5: Welke voordelen en mogelijke knelpunten worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

4.3.1 Scholen

De voordelen van het afstemmen van het onderwijs op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong die scholen benoemen staan weergegeven in tabel 8.

Het voorkomen van onderpresteren en problemen wordt door school 1, 3 en 5 benoemd als voordeel van het afstemmen van het onderwijs op de behoeften van deze leerlingen. School 3 benoemt expliciet als voordeel dat deze kinderen lekker in hun vel zitten als het onderwijs wordt afgestemd op de behoefte van deze leerlingen. 'De kinderen leren doorzetten ook al komen ze moeilijke dingen tegen. Hierdoor kunnen ze zich ontwikkelen zowel cognitief als sociaal-emotioneel.' School 5 benoemt dat je door tijdige signalering de juiste zorg kunt bieden en daarmee kunt aansluiten op de behoefte van deze leerlingen. School 4 benadrukt als voordeel dat als je als team de verantwoordelijkheid neemt, je gezamenlijk het goed kunt doen voor deze kinderen maar feitelijk voor alle kinderen.

Tabel 8. Resultaten interviews scholen deelvraag 5: Welke voordelen worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

Voordelen:	
School:	Antwoord:
School 1	Voorkomen onderpresteren. Je kunt de kinderen aanspreken en stimuleren op hun kwaliteiten.
School 2	Voorkomen onderpresteren, waardoor problemen op latere leeftijd voorkomen worden.
School 3	Kinderen zitten lekker in hun vel, ontwikkelen zich zowel cognitief als sociaal-emotioneel en durven te leren. Ze leren doorzetten ook al komen ze iets moeilijks tegen.
School 4	Samen met elkaar als team de dingen doen zodat je het goed kunt doen voor de kinderen.
School 5	Signaleren zodat je de juiste zorg kunt bieden en aan kunt sluiten op de behoefte waardoor kinderen minder problemen krijgen en minder onderpresteren.

De knelpunten die scholen hebben ervaren bij het invullen van het onderwijs waarbij afgestemd wordt op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong staat in tabel 9.

Tabel 9. Resultaten interviews scholen deelvraag 5: Welke mogelijke knelpunten worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

Knelpunten:	
School:	Antwoord:
School 1	Omdenken van leerkrachten.
School 2	Het vergt tijd en oefening om goed te signaleren en te differentiëren in de vraagstelling.
School 3	Het signaleren van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en het inpassen van het onderwijs aan deze kinderen.
School 4	Leerkrachten moeten alle ballen in de lucht houden.
School 5	De implementatie van de invulling van het onderwijs (de signalering, verhogen van kennis bij leerkrachten, de invulling van het onderwijs)

Alle scholen hebben als knelpunt ervaren dat er bij het invulling geven van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, langer duurt en meer tijd vraagt dan vooraf was verwacht. School 1 geeft aan dat het omdenken van leerkrachten tijd kost. 'Het heeft tijd nodig voordat het in het systeem van de leerkracht zit. Als het eenmaal in het systeem zit, gaat het vanzelf en hebben andere kleuters er ook veel aan,' aldus school 1. School 2 moest er in het begin echt ingroeien en leren hoe zij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong konden signaleren. Vervolgens was het veel oefenen en leren met het differentiëren in de vraagstelling. 'Wij hebben een deskundige op dit gebied om advies gevraagd en zijn veel met elkaar in gesprek gegaan hoe de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven', aldus school 2. Ook school 4 en school 5 hebben een extern adviseur ingeschakeld om advies te krijgen over de invulling van het onderwijsaanbod. School 3 ervaaarde in eerste instantie als knelpunt het signaleren van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het invoeren van een intakegesprek met specifieke vragen bood vervolgens hiervoor een oplossing. Vervolgens was een knelpunt om de afstemming van het onderwijs af te stemmen op deze kinderen. Sommige leerkrachten deden het niet en het klasmanagement moet op orde zijn om voor de leerkracht ruimte te creëren om met groepjes kinderen apart te werken. Tot slot geeft school 3 aan dat het belangrijk is dat er draagvlak vanuit directie is en dat je als school een stappenplan maakt om een ontwikkeling door te maken waar de school naar toe wil met de invulling van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Vervolgens zaak om regelmatig te evalueren en daar waar nodig bij te sturen. School 4 heeft als knelpunt ervaren dat er voor de leerkracht steeds meer taken bij komen en dat de leerkracht alle ballen in de lucht moet houden. 'Wij

hebben extern expert gevraagd om bij ons te komen kijken en advies te geven over het onderwijsaanbod en de materialen en hebben het advies vervolgens geïmplementeerd', aldus school 4. School 5 heeft ervaren dat alles in één keer implementeren minder goed werkt dan stap voor stap implementeren. Tevens belangrijk om de leerkrachten goed mee te nemen in het dit proces.

Scholen geven aan dat de voordelen van het afstemmen van het onderwijs op kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn dat onderpresteren en gedragsproblemen bij deze kinderen voorkomen worden. Het voordeel van afgestemd onderwijs is dat kinderen zich kunnen ontwikkelen. De knelpunten, die scholen zijn tegengekomen bij het implementeren van onderwijs dat is afgestemd op de behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, zijn dat de implementatie van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong langer duurt en meer tijd neemt, dan vooraf was ingeschat.

Hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk worden op basis van de resultaten van dit onderzoek de conclusies vastgesteld. Eerst worden in paragraaf 5.1 de conclusies op de verschillende deelvragen gegeven. Vervolgens wordt in paragraaf 5.2 de probleemstelling beantwoord en tot slot worden in paragraaf 5.3 de aanbevelingen aan de directie van OBS Anne Frank weergegeven.

5.1 Conclusie deelvragen

Deelvraag 1: Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking met andere leerlingen?

Sociaal-emotionele behoeften:

De sociaal-emotionele ontwikkeling van begaafde leerlingen of leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong is naast een zorg vaak ook een punt van discussie. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong krijgen onterecht het label sociaal niet vaardig te zijn en dat ze moeite hebben om goed contact met anderen te maken. Onderzoek heeft aangetoond dat er geen sprake is van grote verschillen tussen het sociaal-emotioneel functioneren van begaafde kinderen ten opzichte van gemiddelde kinderen. Tevens toonde dit onderzoek aan dat begaafde kinderen niet alleen cognitief voorlopen maar ook sociaal-emotioneel voorlopen op leeftijdgenoten. Hierdoor zijn er bij begaafde kinderen een aantal risicofactoren, die problemen kunnen geven. Zij hebben bijvoorbeeld andere vriendschapsverwachtingen. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong houden zich aan gemaakte afspraken en kunnen niet goed begrijpen dat een gemaakte speelafpraak met een vriend niet doorgaat. Het kind met de ontwikkelingsvoorsprong is sociaal-emotioneel verder in de vriendschapsrelatie dan de gemiddelde kleuter en heeft omdat hij sociaal-emotioneel verder is andere verwachtingen.

Uit onderzoek is gebleken dat begaafde kinderen sociaal geïsoleerd kunnen raken als ze geen gelijkgestemden vinden met wie ze hun interesses kunnen delen. Hierdoor kunnen zij zich terugtrekken waarbij ze geen contact meer maken met leeftijdgenoten en ervaren zij eenzaamheid en isolatie. Dit wordt dan wel eens gezien als een gebrek aan sociale vaardigheden, terwijl onderzoek heeft aangetoond dat het kind met een ontwikkelingsvoorsprong juist behoefte heeft aan contact met ontwikkelingsgelijken.

Pedagogische behoeften:

Bakx et al. (2016) geven aan dat leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vooral behoefte hebben aan een sensitieve benadering van de leerkracht. Het is belangrijk dat de leerkracht veel aandacht heeft voor de verhoogde prikkelgevoeligheid, de versnelde sociale ontwikkeling en het perfectionisme van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong.

Daarnaast hebben kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong behoefte aan opbrengstgerichtheid. Opbrengstgericht werken is gericht op het realiseren van de hoogst mogelijke leeropbrengsten. Voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong gaat het meestal, als ze niet onderpresteren, wel goed met de leeropbrengsten. Het is voor hen vooral belangrijk om extra uitdagende doelen te stellen.

Uit de interviews met de experts is naar voren gekomen dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong behoefte hebben om te leren en zich te ontwikkelen. Zij willen uitgedaagd worden op werk dat aansluit bij hun capaciteiten zodat zij zich verder kunnen ontwikkelen en ontplooiën. Uit de interviews met de experts komt verder naar voren dat de sociaal-emotionele behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vooral liggen in het vinden van aansluiting met andere kinderen en het hebben van een goede relatie met de leerkracht.

Deelvraag 2: Welke handvaten geeft de literatuur voor het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in reguliere kleuterklassen?

De literatuur geeft aan dat het voor het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong belangrijk is om een protocol/plan van aanpak te maken, zodat alle leerkrachten bekend zijn met de werkwijze voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Hiermee wordt zorggedragen dat elke leerkracht op consistente wijze omgaat met kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en op een consistente wijze het onderwijsaanbod afstemt op de behoefte

van deze leerlingen. Tevens draagt een plan van aanpak bij aan de verankering van het op niveau aangepaste onderwijs in de organisatie. Wanneer een ontwikkelingsvoorsprong bij een kind vroeg wordt gesignaleerd, kan het onderwijsaanbod gelijk afgestemd worden op de behoefte. Hierbij is de rol van de coachende leerkracht erg belangrijk.

De belangrijkste vaardigheden van een coachende leerkracht die uit literatuuronderzoek naar voren komen, zijn dat de leerkracht oog voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong moet hebben en aardig en eerlijk moet zijn. Als het onderwijsaanbod goed gedifferentieerd wordt aangeboden en is afgestemd op de cognitieve en sociaal-emotionele behoefte van het kind, houdt het kind een positief zelfbeeld en zal het zich zowel sociaal-emotioneel als cognitief ontwikkelen.

Deelvraag 3: Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?

De meerwaarde van afgestemd onderwijs op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is volgens de geïnterviewde experts en scholen, dat kinderen minder prestatie- en gedragsproblemen hebben. Zij hebben een positiever zelfbeeld, meer zelfvertrouwen en ontwikkelen zich zowel cognitief als sociaal-emotioneel.

Bij de scholen die mee hebben gedaan aan dit onderzoek, heeft de invoering van het afgestemd onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 erin geresulteerd dat er in de loop van de jaren in de hogere groepen minder kinderen zijn met gedragsproblemen ten opzichte van eerdere jaren toen er nog geen afgestemd onderwijs was voor deze leerlingen in groep 1 en 2. Deze resultaten sluiten aan bij onderzoek van Mooij (2016), die vond dat wanneer het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, dit in positieve zin bijdraagt aan het voorkomen van prestatie- en motivatieproblemen van deze kinderen. Hij concludeert dat het afstemmen op de specifieke behoeften van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong een belangrijke bijdrage levert aan de ontwikkeling en daarmee het welzijn van het kind.

Deelvraag 4: Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

Om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 invulling te geven blijkt uit zowel de literatuur (Kettler et al., 2017) als uit de interviews met scholen dat het nodig is om een protocol/plan van aanpak te maken. In het protocol dienen onder andere de volgende onderdelen opgenomen te worden: intakeprocedure, procedure signalering kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong (Walsh et al., 2010), communicatie met ouders zodat verwachtingen duidelijk zijn, klasmanagement (zelfstandig werken), onderwijsaanbod, mogelijkheid om met ontwikkelingsgelijken te werken, beschikbare tijd voor leerkrachten, budget voor materialen en evaluatiemomenten. Dit plan van aanpak dient verankerd te worden in de organisatie zodat het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong structureel en consistent wordt aangeboden.

Naast het protocol/plan van aanpak geven zowel de experts als de scholen aan dat de leerkracht vooral een coachende houding en open mind nodig heeft. Bij het instrueren van deze kinderen is het belangrijk om te focussen op het proces waarbij deze kinderen al op jonge leeftijd verschillende leerstrategieën kunnen ontwikkelen. Deze conclusie komt overeen met wat uit onderzoek door Bakx et al. (2015) is gevonden. Uit hun onderzoek kwam dat begaafde leerlingen het belangrijk vinden dat een leerkracht naar hen luistert en aandacht en begrip voor hen heeft. Daarnaast vinden begaafde kinderen het belangrijk dat de leerkracht goed les kan geven. Begaafde kinderen geven aan dat een goede leraar hen iets leert.

Tevens geven experts aan dat in de ideale situatie gedurende de hele dag gedifferentieerd en passend onderwijs aangeboden wordt in de reguliere groep, waardoor het kind met een ontwikkelingsvoorsprong op verschillende momenten uitgedaagd wordt en er afgestemd wordt op de behoefte van dit kind. Experts vinden het belangrijk dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, bij voorkeur met ontwikkelingsgelijken, aan uitdagende taken werken die aansluiten op hun ontwikkelingslijn. Het is essentieel dat deze kinderen hierbij een aantal momenten in de week instructie en begeleiding krijgen van de leerkracht. Daarnaast is het voor deze kinderen belangrijk dat de leerkracht de aandacht legt op het proces en minder focust op het eindresultaat. Het invullen van

het onderwijs op basis van de drie basisbehoeften autonomie, relatie en competentie, is voor alle kinderen maar vooral voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong een goede aanpak. Deze aanpak ondersteunt deze kinderen om gemotiveerd aan hun taken te werken en zich zowel sociaal-emotioneel als cognitief te ontwikkelen.

Bij een goede afstemming op de behoefte van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong wordt compacten en verrijken toegepast. Voor eventueel versnellen van een kind uit groep 1 en 2, wanneer de reguliere stof onvoldoende uitdaging biedt, zou specifiek gekeken moeten worden wat voor dit kind de beste oplossing is. Colangelo et al. (2015) heeft met onderzoek aangetoond dat versnellen geen nadelige gevolgen heeft voor het kind. Het blijkt een goede aanpak om te versnellen en begaafde kinderen gaan er sociaal-emotioneel op vooruit. Er is hier geen eenduidige oplossing, maar per kind specifiek is het belangrijk om voor het kind en in samenspraak met ouders en leerkrachten te kijken naar de beste passende oplossing voor het kind.

Deelvraag 5: Welke voordelen en mogelijke knelpunten worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

Scholen benoemen als voordelen voor het afstemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 dat onderpresteren en problemen bij deze kinderen door vroegtijdige signalering voorkomen worden. Doordat de kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong tijdig herkent en gesignaleerd worden, kan het onderwijsaanbod afgestemd worden op de behoefte en kan de leerkracht deze leerling coachen. Het voordeel is dat het kind durft te leren en zich zowel op cognitief als op sociaal-emotioneel vlak ontwikkelt. Tevens ervaart het kind hierdoor een beter welzijn.

De knelpunten die scholen hebben ervaren bij de implementatie van het onderwijsaanbod voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong zijn vooral dat de implementatie meer moeite kostte en langer duurde dan vooraf was ingeschat. Dit werd veroorzaakt doordat het leren herkennen en signaleren van een kind met een ontwikkelingsvoorsprong meer kennis en ervaring vraagt dan vooraf was ingeschat. Anderzijds is het invoeren van een afgestemd onderwijsaanbod lastiger dan verwacht. Dit komt doordat de invulling van het onderwijs zoals bijvoorbeeld organisatie klasmanagement, differentiëren in de vraagstelling en op vaste momenten instructie geven aan groepje kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong niet voldoende gestructureerd zijn vastgelegd. Het risico bestaat dan dat deze activiteiten door tijdsdruk worden geschrapt uit het dagelijkse programma. Deze conclusies komen overeen met onderzoek van Kettler et al. (2017), die vond dat het hebben van een protocol/plan van aanpak noodzakelijk is om leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong te herkennen. Tevens kwam hij tot de conclusie dat een protocol/plan van aanpak nodig is om het onderwijs op een structurele en consistente wijze invulling te geven.

5.2 Conclusie probleemstelling:

De probleemstelling van dit afstudeeronderzoek is:

Op welke wijze kan invulling worden gegeven aan de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen van basisschool OBS Anne Frank?

Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben sociaal-emotioneel geen wezenlijk andere behoeften dan gemiddelde kinderen. Onderzoek toonde aan dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong niet alleen cognitief maar ook sociaal-emotioneel voorlopen op leeftijdgenoten. Mede daarom is het voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong belangrijk om activiteiten met ontwikkelingsgelijken te kunnen doen. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong hebben behoefte aan een sensitieve en coachende benadering van de leerkracht. Het gaat erom dat de leerkracht deze leerlingen begrijpt.

Zowel uit de literatuur (Kettler et al., 2017) als uit de interviews met scholen is naar voren gekomen dat voor de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong het opstellen van een protocol/plan van aanpak essentieel is. Scholen gaven aan dat het implementeren van de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong meer tijd vroeg en langer duurde dan vooraf was ingeschat. Een protocol/plan van aanpak helpt om als school een ontwikkelingstraject in te gaan om het onderwijs voor de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong te optimaliseren en deze onderwijsverbeteringen te verankeren in het onderwijsbeleid van de school.

Een belangrijk onderdeel uit het protocol is de tijdige signalering van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong kunnen zich al binnen een aantal weken gaan aanpassen aan het niveau van de groep en geen uitdaging meer zoeken om kennis en inzichten op te doen (Walsh et al., 2010). Wanneer een ontwikkelingsvoorsprong bij een kind vroeg wordt gesignaleerd, kan het onderwijsaanbod gelijk afgestemd worden op de behoefte. Experts geven aan dat de coachende rol van de leerkracht essentieel is bij het al dan niet tot ontwikkeling komen van het ontwikkelingspotentieel van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Tevens geven experts aan dat het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong idealiter het beste ingevuld kan worden door op een aantal vaste momenten met ontwikkelingsgelijken aan een passend onderwijsaanbod te werken waar voor deze kinderen moeilijke en uitdagende opdrachten in zitten. Om strategieën en vaardigheden aan te leren hoe een leerling met een ontwikkelingsvoorsprong moeilijke en uitdagende opdrachten opgelost krijgt, is het belangrijk dat de leerkracht instrueert, motiveert en begeleidt. Daarnaast is het voor deze kinderen belangrijk dat de leerkracht de aandacht legt op het proces en minder focust op het eindresultaat. Zowel de experts als de scholen geven aan dat de meerwaarde van afgestemd onderwijs op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong is, dat kinderen een beter zelfbeeld en meer zelfvertrouwen hebben en dat ze zich zowel cognitief als sociaal-emotioneel ontwikkelen.

5.3 Aanbevelingen

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen een protocol/plan van aanpak op te stellen voor de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 en dit protocol te implementeren in de kleutergroepen

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om een protocol/plan van aanpak op te stellen voor de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2. Zaken die in het beleidsplan opgenomen dienen te worden zijn: intakeproces, signalering, onderwijsaanbod, onderwijsstructuur, communicatie met ouders, tijdsbesteding, budget voor materialen. Het advies is om voor de zomer een protocol/plan van aanpak te maken, zodat dit na de zomervakantie 2018 geïmplementeerd kan worden in de kleutergroepen. Het is aan te raden om een projectcoördinator aan te stellen die gezamenlijk in afstemming met de leerkrachten het protocol/plan van aanpak maakt. Dit protocol/plan van aanpak draagt bij aan het op een gestructureerde en consistente wijze invulling geven aan het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Wanneer na de zomervakantie 2018 dit protocol/plan van aanpak in de kleutergroepen geïmplementeerd wordt, is het aan te raden om eens per maand een teamoverleg met projectcoördinator en leerkrachten te plannen om met elkaar te evalueren en daar waar nodig zaken bij te stellen.

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om de signalering van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong te optimaliseren

De directie van OBS Anne Frank wordt geadviseerd om de signalering van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong te optimaliseren door het intakeproces bij kinderen die nieuw op school komen te verbeteren en het signaleren en herkennen van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de klas te verbeteren. Het is aan te raden om 2 weken voordat het kind op school komt om te wennen het intakegesprek met de leerkracht, de ouders en het kind. Tijdens het intakegesprek is het belangrijk om informatie van ouders te krijgen over een eventuele ontwikkelingsvoorsprong. Er is binnen OBS Anne Frank al een nieuw intakeformulier ontwikkeld met vragen die antwoord geven over een eventuele ontwikkelingsvoorsprong bij het kind. Wanneer de leerkracht op een vroeg tijdstip bekend is met een eventuele ontwikkelingsvoorsprong, kan de leerkracht gelijk vanaf het moment dat het kind in de klas komt hierop anticiperen en kunnen onderpresteren en problemen voorkomen worden. Dit komt zowel voor de leerling, de leerkracht, als de gehele kleutergroep ten goede. Deze aanbeveling heeft hoge prioriteit. De voorbereidende activiteiten zijn al uitgevoerd waardoor deze aanbeveling relatief snel, per 1 maart 2018, geïmplementeerd kan worden.

Tevens is het aan te raden om het herkennen en signaleren van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groepen 1 en 2 te verbeteren. Het signaleringsinstrument SIDI is door OBS Anne Frank reeds aangeschaft. Wanneer de leerkrachten in 2018 de opleiding volgen, kunnen zij dit instrument vanaf het schooljaar 2018/2019 gaan gebruiken in de kleutergroepen. Hiermee kunnen zij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong uit groep 1 en 2 nog beter herkennen en signaleren en vervolgens het onderwijsaanbod op de behoefte van deze kinderen afstemmen.

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om de leerkrachten te trainen en te coachen

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om de leerkrachten tijdens hun werk in de klas te trainen en te coachen. In de huidige situatie hebben de leerkrachten van groep 1 en 2 voldoende basiskennis van het begrip ontwikkelingsvoorsprong, de kenmerken en de behoeften van de leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Een standaard opleiding over kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong biedt voor hen relatief weinig nieuwe kennis en informatie. De vraag vanuit de leerkrachten ligt meer in hoe zij met een specifieke situatie of bepaald gedrag bij een kind om kunnen gaan en hoe zij de invulling van het onderwijs aan deze kinderen nog beter vorm kunnen geven. Het is aan te bevelen om met behulp van een extern adviseur in schooljaar 2018/2019 de leerkrachten gedurende 3 dagdelen verspreid over 6 maanden te trainen en te begeleiden in de klas tijdens het lesgeven in de klas. De extern adviseur start in september met de eerste training on the job en geeft per leerkracht op maat advies en begeleiding bij het optimaliseren van het klasmanagement en het invulling geven van de lessen in de klas en het lesgeven aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Het doel van deze training is dat leerkrachten op een meer gestructureerde wijze het onderwijsaanbod gaan aanbieden aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong en dat zij een nog meer coachende houding aannemen richting de kinderen. Door op 3 verschillende momenten te trainen en te coachen kan de leerkracht tussentijds met zijn/haar eigen aandachtspunten aan het werk gaan en zich gedurende de trainingsperiode verder ontwikkelen op dit gebied.

Een handig hulpmiddel voor de leerkrachten is het lezen van het boek 'Werken met begaafde leerlingen', dat speciaal voor leerkrachten in het basisonderwijs is geschreven. Dit boek geeft kennis en inzicht over specifieke onderwerpen die een leerkracht tegen kan komen bij een kind met een ontwikkelingsvoorsprong in de dagelijkse praktijk. Tevens geeft dit boek handvaten hoe je in bepaalde situaties met kinderen om kunt gaan.

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om het klasmanagement in de kleutergroepen in 2018 te optimaliseren

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om het zelfstandig oplossen van problemen en het omgaan van uitgestelde aandacht te bevorderen door zelfstandig werken in de klas gestructureerd vorm te geven door de leerkrachten hierin te trainen en door de stoplichtmethode in te voeren. Als de kinderen leren dat ze op bepaalde momenten de leerkracht niet mogen storen, geeft dit de leerkracht ruimte om met een groepje kinderen apart iets te doen.

Het doel is dat er meer ruimte ontstaat voor de leerkracht om activiteiten met kleine groepjes kinderen te gaan doen. Een bijkomend voordeel van het optimaliseren van het klasmanagement in de kleutergroepen is dat er meer rust in de groep ontstaat.

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om een onderwijsaanbod op gestructureerde wijze aan te bieden aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong

Het wordt de directie van OBS Anne Frank aanbevolen om na de zomervakantie 2018 te starten met een gestructureerd onderwijsprogramma voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong met een voor hen uitdagend aanbod, waar ze bij voorkeur in een groepje met ontwikkelingsgelijken aan kunnen werken. Het is aan te raden om voor ieder kind met een ontwikkelingsvoorsprong een weektaak te maken die aansluit op de leerdoelen van het kind. Het gaat er hierbij om dat taken worden gedaan uit de naastgelegen ontwikkelingszone. Het is belangrijk dat de docent bij het werken aan de taak op een goede wijze instructie geeft. Een goede instructie bestaat uit een korte en heldere uitleg afgestemd op het niveau van de kinderen en vervolgens vragen stellen over leerstrategieën en over manieren om de taak aan te pakken. Vervolgens is het belangrijk dat de leerkracht tussentijds deze kinderen begeleidt, motiveert en dat de taak achteraf wordt geëvalueerd waarbij de leerkracht de aandacht legt op het proces en minder focust op het eindresultaat. Het is belangrijk om elke week een kort gesprekje met het kind met een ontwikkelingsvoorsprong te houden om goed zicht te houden hoe het met dit kind gaat en hoe hij zich voelt.

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om tijdens het reguliere lesprogramma het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong interessanter te maken met dagelijks kleine kringgesprekken en te differentiëren in de vraagstelling

De directie van OBS Anne Frank wordt aanbevolen om tijdens het reguliere lesprogramma het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong interessanter en boeiender te maken. Dit kan gerealiseerd worden door in het reguliere lesprogramma de kringgesprekken wat interessanter te maken door de grote kring in te korten en meer in kleine kringen te werken. Daarnaast kan de leerkracht het onderwijs voor de kinderen boeiender maken door meer te differentiëren in de vragen en hogere orde denkvragen in te zetten, die aansluiten bij het denkniveau van het kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Handige hulpmiddelen hiervoor zijn de Denksleutels (bijlage 6) met hogere orde denkvragen die aangeschaft zouden moeten worden en de Integratiematrix voor kleuters volgens Gardner en Bloom (bijlage 2) met vragen en opdrachten per vaardigheid, welke bij de kleutergroepen beschikbaar is. Met deze aanpak kan de leerkracht gedurende de gehele dag afstemmen op de behoefte van deze kinderen. Deze verbetering kan met ingang van maart 2018 gedurende het lopende schooljaar in de groepen ingevoerd worden.

Hoofdstuk 6. Discussie

In dit hoofdstuk wordt eerst in paragraaf 6.1 een reflectie gegeven op het onderzoek. Het gaat hierbij over de kwaliteit van het onderzoek, de beperkingen van het onderzoek en welk effect de beperkingen hebben op de resultaten. Vervolgens wordt in paragraaf 6.2 een kritische zelfreflectie gegeven op het onderzoekstechnisch handelen van de onderzoeker.

6.1 Reflectie op het onderzoek

Op basis van de probleemstelling van OBS Anne Frank was vooral informatie en inzicht gewenst over goede ervaringen en knelpunten bij de invulling van het onderwijs. Met de informatie en achtergronden uit dit onderzoek kan OBS Anne Frank op basis van de conclusies en aanbevelingen uit dit onderzoek een protocol/plan van aanpak ontwikkelen en de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 verder vormgeven. De uitkomsten uit dit onderzoek kunnen zeker ook interessant zijn voor andere scholen die het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 al vormgegeven hebben en dit verder willen optimaliseren of scholen die dit in de toekomst willen gaan vormgeven.

De keuze voor het interviewen van verschillende doelgroepen, waaronder leerkrachten van OBS Anne Frank, experts en andere scholen draagt positief bij aan de validiteit van het onderzoek. Een beperking van dit onderzoek is het aantal interviews dat op andere scholen is gehouden, wat de mate van generaliseerbaarheid beperkt.

Voor dit onderzoek zijn er selectief scholen benaderd die aan de randvoorwaarde moesten voldoen dat zij het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong al gedurende 1 jaar vormgegeven hadden. Door deze gekozen methode van onderzoek, is het onderzoek niet representatief voor alle scholen in Nederland.

Naar verhouding is er in de literatuur nog weinig kwantitatief onderzoek gedaan naar jonge kinderen uit groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong ten opzichte van hoogbegaafde kinderen in groep 3 tot en met 8. Onderzoeker heeft het literatuuronderzoek deels aangevuld met literatuur over hoogbegaafde kinderen.

De resultaten zijn gebaseerd op het literatuuronderzoek gecombineerd met praktijkonderzoek door middel van 4 interviews met leerkrachten van OBS Anne Frank, 6 experts en 5 scholen. De resultaten geven inzicht en informatie over scholen die het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong al invulling hebben gegeven. Het zou van belang zijn als er in de toekomst meer kwantitatief onderzoek gedaan wordt naar de invulling van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 op scholen in Nederland. Er zou kwantitatief onderzoek gedaan moeten worden op scholen naar de effecten van verschillende onderwijsmethoden op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. De resultaten kunnen verkregen worden door vragenlijsten in te laten vullen door leerlingen, ouders en leerkrachten op zowel reguliere scholen als scholen die het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong al hebben vormgegeven. Het heeft de voorkeur om dit onderzoek longitudinaal te doen, waarbij de effecten over een langere periode worden gemeten. Dit onderzoek zal meer inzicht geven welke onderwijsmethoden het beste aansluiten bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Daarnaast kan meer inzicht verkregen worden over wat het effect is voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong op cognitief en sociaal-emotioneel gebied om al dan niet met ontwikkelingsgelijken onderwijs te volgen.

Tijdens de interviews met de experts kwam naar voren dat er bij de experts een wisselend beeld of in de loop der jaren een gewijzigd beeld is over de beste wijze van invulling van het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong of hoogbegaafdheid. De vraagstelling of voor deze kinderen aangepast onderwijs in reguliere klassen het beste is of dat het beter om met ontwikkelingsgelijken in een aparte klas gedurende de gehele schooltijd onderwijs te krijgen, viel buiten dit onderzoek. Het is interessant en verdient zeker aanbeveling om hier nader onderzoek naar te doen.

6.2 Reflectie op de onderzoeker

Onderzoeker was zich vooraf bewust dat de betrouwbaarheid en validiteit van kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews minder groot is ten opzichte van kwantitatief onderzoek waarbij gebruik gemaakt wordt van gevalideerde meetinstrumenten. Om antwoord te krijgen op de probleemstelling sloot kwalitatief onderzoek beter aan, omdat met semigestructureerde interviews meer diepgang verkregen kon worden. Onderzoeker heeft een aantal zaken gedaan om de

betrouwbaarheid en de validiteit van dit kwalitatieve onderzoek te verhogen. Om interpretatiefouten tijdens de interviews zo veel mogelijk te voorkomen heeft onderzoeker tijdens alle interviews opnames gemaakt. Daarnaast heeft onderzoeker gespreksverslagen gemaakt van de interviews en geïnterviewden gevraagd om te controleren of het gespreksverslag een juiste weergave is van het interview.

Onderzoeker vond het bij de start van het afstudeeronderzoek moeilijk om literatuur te vinden die van toepassing was op het onderwerp 'ontwikkelingsvoorsprong'. Er was meer literatuur en wetenschappelijk onderzoek vindbaar over kinderen vanaf groep 3 en relatief minder literatuur en wetenschappelijk onderzoek vindbaar over kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Tijdens het interviewen van experts en gaandeweg het afstudeeronderzoek ging onderzoeker gevonden uitkomsten in de literatuur uitzoeken en kwam op die manier verder met het literatuuronderzoek en de onderbouwing van de in de praktijk gevonden resultaten. In deze fase begon onderzoeker het literatuuronderzoek steeds interessanter te vinden. Hierdoor kwam onderzoeker tot een nieuw inzicht dat de coachende rol van de leerkracht een belangrijke voorwaarde is voor de invulling van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. In dat verband had onderzoeker graag met expert Esther de Boer, onderwijsadviseur bij KPC en schrijfster van verschillende boeken, een interview gehouden.

Onderzoeker merkte bij een aantal eerste inventariserende gesprekken met experts dat er een aantal experts waren, die aangaven dat het apart aanbieden van hoogbegaafden onderwijs ontstaan is vanuit problemen die deze kinderen ondervonden in het reguliere onderwijs. Een aantal experts gaven aan dat bij een aantal van deze kinderen de problemen mogelijk voorkomen hadden kunnen worden, wanneer het onderwijs in de reguliere klas afgestemd was op de behoefte. Aangezien deze gedachtegang aansloot bij de persoonlijke mening van onderzoeker, ging onderzoeker meer deze richting uitdenken. In een later stadium van het onderzoek, toen steeds meer interviews waren gehouden, werd onderzoeker zich bewust dat onderzoeker te veel deze richting had uitgedacht. Deze vertekende blik van onderzoeker kan effect hebben op de uitkomsten. Met een goede interviewgids zal dit effect op de resultaten beperkt zijn, omdat met een goede interviewgids de eigen mening van de onderzoeker meer op de achtergrond wordt geplaatst. Dit soort vertekende waarneming en interpretatie zou in toekomstig onderzoek voorkomen kunnen worden door schriftelijke vragenlijsten af te nemen. De uitkomsten uit de interviews maakten inzichtelijk dat er geen standaard 'ideale' oplossing is voor de invulling van het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2. Het is afhankelijk van meerdere factoren op een school en het kan per jaar verschillen wat de beste oplossing is.

Literatuurlijst

- Althuizen, M., de Boer, E., & van Kordelaar, N. (2015). *Een andere kijk op hoogbegaafdheid*. Amsterdam: SWP
- Bakx, A., de Boer, E., van den Brand, M., & van Houtert, T. (2016). *Werken met begaafde leerlingen in de klas*. Assen: Koninklijke van Gorcum
- Bakx, A., Koopman, M., de Kruijf, J., & den Brok, P. (2015). Primary school pupils' views of characteristics of good primary school teachers: An exploratory, open approach for investigating pupils' perceptions. *Teachers and teaching*, 21, 543-564.
- Blackwell, L. S., Trzesniewski, K. H., & Dweck, C.S. (2007). Implicit Theories of Intelligence Predict Achievement across an Adolescent Transition: A Longitudinal Study and an Intervention. *Child Development*, 78, 246–263.
- Colangelo, N., Assouline, S. G., & Gross, M. U. M. (2004). *A Nation Decided: How Schools Hold Back America's Brightest Students. The Templeton National Report on Acceleration*. Iowa: Celin Blank.
- Colangelo, N., & Assouline, S. G. (2015). *A Nation Empowered: Evidence Trumps Holding Back America's Brightest Students*. Iowa: Belin Blank.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Dijkstra, R. (2000). *Laat dat maar aan mij over, over de basisbehoefte competentie*. Utrecht: Uitgeverij APS.
- Dijkstra, R. (1999). *Erbij horen en meetellen, over de basisbehoefte relatie*. Utrecht: Uitgeverij APS.
- Dijkstra, R. (2000). *Ieder op zijn eigen wijs, over de basisbehoefte autonomie*. Utrecht: Uitgeverij APS.
- Dijkstra, R., *Krachtig leren, adaptief onderwijs*. Geraadpleegd op juli, 8, 2017, van https://www.leraar24.nl/app/uploads/Contact_Leraar_Leerling_Bijlage3_Adaptief_Ondewijs.pdf
- Doolaard, S., & Harms, T. (2013). Omgaan met excellente leerlingen in de dagelijkse onderwijspraktijk. *Order*, 501, 419.
- Dweck, C. (2015). *The Secret to Raising Smart Kids*. Scientific American Mind. 1.2015
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Gardner, H., & Bloom, Integratiematrix. Geraadpleegd op november, 5, 2017, van <https://talentstimuleren.nl/?file=1005&m=1386518543&action=file.download>
- Gardner, H., & Bloom, Integratiematrix voor kleuters. Geraadpleegd op november, 5, 2017, van <https://talentstimuleren.nl/?file=3891&m=1436383894&action=file.download>
- Harrison, C. (2004). Giftedness in early childhood: The search for complexity and connection. *Roeper Review*, 26, 78-84.
- Hornstra, L., & Bakx, A. (2015). Hoe kijken wij naar meerbegaafde leerlingen? Zeven perspectieven gepresenteerd. *Zorg Primair*, 6, 6-8.
- Kettler, T., Oveross, M. E., & Salman, R.C. (2017). Perceived Challenges Associated With Program Development. *Gifted Child Quarterly* 2017, 61, 117-132.
- Kieboom, T. (2011). *Hoogbegaafd. Als je kind (g)een Einstein is*. Tiel: Lannoo.

- Kroesbergen, E. H., Van Hooijdonk, M., Van Viersen, S., Middel-Lalleman, M. M. N., & Reijnders, J. J. W. (2015). The Psychological Well-Being of Early Identified Gifted Children. *Gifted Child Quarterly* 2016, 60, 16–30.
- Lehman, E. B., & Erdwins, C. J. (1981). The social and emotional adjustment of young, intellectually-gifted children. *Gifted child quarterly*, 25, 134-137.
- Mönks, F., & Ypenburg, I. (2011). *Hoogbegaafdheid bij kinderen*. Amsterdam: Boom Uitgevers Amsterdam.
- Mooij, T., & Driessen, G. (2008). Differential ability and attainment in language and arithmetic of Dutch primary school pupils. *British Journal of Educational Psychology*, 78, 491–506.
- Mooij, T. (2016). 'Optimaliserend Onderwijs' voor elke leerling. Multiniveau theoretisch ontwerp en praktijkontwikkeling. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 55, 459-483.
- OBS Anne Frank. (2016). *Schoolgids 2016 – 2017 OBS Anne Frank*. Geraadpleegd op juli, 7, 2017, van <https://www.annefrankleiden.nl/bestanden/421245/AFgidsweb1617.pdf>
- PROOLEiden (2015). Strategisch beleid PROOLEiden 2015 – 2019. Geraadpleegd op augustus, 2, 2017, van <https://www.prooleiden.nl/bestanden/593/Strategisch-beleid-van-PROOLEiden-2015-2019.pdf>
- Renzulli, J. S. (2005). *The three-ring definition of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity*. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (2002). *Dynamic testing*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Stevens, L. (2002). *Zin in leren*. Apeldoorn: Uitgeverij Maklu.
- Van Bemen, L. (2015). *Ontwikkelingspsychologie*. Groningen: Wolters Noordhoff
- Van Gerven, E. (2002). *Zicht op hoogbegaafdheid: Handboek voor leerkrachten in het basisonderwijs*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.
- Van Gerven, E., & Drent, S. (2004). *Attent op talent - omgaan met hoogbegaafdheid in het basisonderwijs*. Assen: Koninklijke Van Gorcum Uitgeverij.
- Van Gerven, E. (2009). *Handboek hoogbegaafdheid*. Assen: Koninklijke Van Gorcum Uitgeverij.
- Gerven, E. van (2013). *Aan de slag met slimme kleuters, 8 aanraders voor IB-ers*. Utrecht: Instondo B.V.
- Van Houten-Van Den Bosch, E. J., Kuipers, J., & Peters, W. A. (2010). Hoogbegaafde kinderen. In *spraak, taal en leren*, 223-240. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Van der Ploeg, J. (2011). *De sociale ontwikkeling van het schoolkind*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Van der Steeg, M., Vermeer, N., & Lanser, D. (2011). Nederlandse onderwijsprestaties in perspectief. *CPB Achtergronddocument*.
- Walsh, R. L., Hodge, K. A., Bowes, J. M., & Kemp, C. R. (2010). Same Age, Different Page: Overcoming the Barriers to Catering for Young Gifted Children in Prior-to-School Settings. *International Journal of Early Childhood*, 42(1), 43-58.

Webb, J. T., Meckstroth, E. A., Tolan, S. S. (2002). *De begeleiding van hoogbegaafde kinderen*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Webb, J. T., Amend, E. R., Webb, N. E., & Goerss, J. (2013). *Misdiagnose van hoogbegaafden*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Bijlage 1. Integratiematrix van Bloom en Gardner

Integratiematrix

Naam: _____

Doelstellingen

Doelstelling van Bloom	Creativiteit	Begeerten	Verstappen	Analyseren	Evalueren	Ordenen
Kenmerkende Integratiematrix van Gardner						
Verhaal begrijpelijk	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Waarom rationeel	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Logisch mathematisch	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Natuurlijk	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Musiek ritmisch	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Lichamelijk kinesthetisch	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Intra personeel	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...
Interpersoneel	... (text) (text) (text) (text) (text) (text) ...

... (faint text at the bottom of the page) ...

Bijlage 2. Integratiematrix van Bloom en Gardner voor kleuters

Integratiematrix voor kleuters

Taxonomie van Bloom	Onthouden Informatie verzamelen en onthouden	Begrijpen Informatie begrijpen en in je eigen woorden kunnen uitleggen van informatie	Toepassen Verzamelde informatie kunnen gebruiken, je kunt er iets mee doen	Analyseren Informatie in stukjes kunnen opdelen en er patronen en verbanden in kunnen herkennen	Evalueren De waarde van informatie beoordelen en oordeelkenen van een eigen mening. Wanneer met elkaar kunnen vergelijken	Creëren Het gebruiken van de verzamelde informatie en daar iets zelf helemaal nieuw in mee ontwerpen of bedenken.	
Meervoudige intelligente van Gardner							
Denksleutels	• Aflezen sleutel 	• Aflezen sleutel	• Aflezen sleutel	• Aflezen sleutel	• Aflezen sleutel • Luchtwerkzaam sleutel • Troep sleutel	• Verplicht verboden sleutel • Differentiatie sleutel • Constructie sleutel • Anders dan anders sleutel • VST sleutel • Uitsluiting sleutel • Conditie sleutel	
Woord Knap Verbaal-linguïstisch	• Tekst lezen (de horen bij) • Maak met de kinderen een mondop • Maak een lijst met je nodig hebt • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel • Maak een tekening over... • Maak een tekening van... • Lees een vergelijking over... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Bedenk redenen die leiden tot een ander einde van een verhaal / film / sprookje • Vertel in eigen woorden • Leg uit op welke manier... • Laat een voorbeeld zien... • Bedenk een verhaal bij een prentjebeeld zonder tekst • Vertel aan elkaar wat jij weet van...	• Schrijf / teken een brief (leer) van... (aan figuur of een verhaal, iemand met een bepaald beroep) • Maak een offerte / receptenboek voor... • Maak een inhoudelijke over... • Zet de plaatjes van het verhaal in de goede volgorde (ontwikkeling) • Maak een prentje (tekenen / schrijven) waarin je iets zien wilt je weet over... • Laat een zelfgemaakte foto zien wat je weet over... • Tekst paragrafen aan, modeljaar te begrijpen • Maak een stripverhaal wat je weet over... • Maak een kaartje van... (schoolreis / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Leg uit wat schrift beeldt met (abstracte) begrippen zoals liefde, vrede, lelijkheid, onderaan, warmte... • Vergelijk en zoek verschillen tussen... these figuren. • (Op) verschillende manieren kun je de letters... maken (alle materialen uit de klas mogen hiervoor gebruikt worden) • Maak een lijst (teken/schrijf) wat je nodig hebt voor de verhaaltel van...	• Maak een lijst met dingen die je echt heel graag wilt hebben (spelen, boeken, lego, etc.) • Maak een lijst met dingen die... moet... (aan welke soort verspreiden) • Zoek uit hoe een voorwerp is gemaakt en maak het na (gebruik van...) • Tekst een tekening van... (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Maak samen een schied / over... en vertel elkaar de tekst. Maak samen schichten	• Maak teken / schied een tekening over... (over het verhaal) • Maak een verhaaltel bij het verhaal • Maak een tekening van... (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Wat is er een betere oplossing voor het eind van het verhaal? • Wat is... goed of slecht?	
Beeld / Ruimte Knap Visueel-ruimtelijk	• Maak een tekening over... • Maak met de kinderen een mondop • Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	
Reken / Redener Knap Logisch-mathematisch	• Vertel het verhaal... • Maak met de kinderen een mondop • Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.
Natuur Knap Naturalistisch	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.
Musiek Knap Audiatief-ritmisch	• Vertel het verhaal... • Maak met de kinderen een mondop • Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.
Lijf / Beweging Knap Lichamelijk-kinesthetisch	• Vertel het verhaal... • Maak met de kinderen een mondop • Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.
Zelf Knap Intrapersonaal	• Vertel het verhaal... • Maak met de kinderen een mondop • Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.
Mensen Knap Interpersoonlijk	• Vertel het verhaal... • Maak met de kinderen een mondop • Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak tekening bij de woorden van het verhaal... • Het antwoord is... welke vraag heb je sleutel? (vraagvragen) • Hoeveel de woorden (bij) de sleutel	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.	• Maak een tekening over... • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc. • Het is... er zijn de bevinden uitdrukkingen? (tekenen / klas), gebruik hiervoor stempels, stickers etc.

Bijlage 3. Interviewgids: Vragen voor interviews met leerkrachten van groep 1 en 2 van OBS Anne Frank

1. Hoe wordt op dit moment binnen de school vastgesteld of een kind uit groep 1 of 2 een ontwikkelingsvoorsprong heeft? Welke suggesties heb je ten aanzien van de vaststelling of een kind uit groep 1 of 2 een ontwikkelingsvoorsprong heeft?
2. Welke specifieke behoeften merk je bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong die niet direct zichtbaar zijn bij andere kinderen? Kun je concrete voorbeelden noemen?
3. Welke eventuele problemen merk je bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong tijdens de lessen op school?
4. Welke spelactiviteiten en leervormen biedt je aan bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?
5. Op welke wijze instrueer je kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?
6. Wat is het beleid van school bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?
7. Welke specifieke middelen (materialen/spelvormen/thema's) gebruik je voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong? Mis je nog middelen om het onderwijs aan deze kinderen verder te optimaliseren?
8. Welke activiteiten kunnen zonder problemen gezamenlijk worden aangeboden aan alle kinderen? Voor welke activiteiten is voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong specifieke afstemming nodig?
9. Waar loop je als leerkracht tegen aan bij de invulling van het onderwijs bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?
10. Wat heb je als leerkracht aan extra ondersteuning nodig om de invulling van het onderwijs bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te kunnen geven?
11. Zie je een duidelijke meerwaarde voor kinderen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze kinderen? Waarom wel? Waarom niet?

Bijlage 4. Interviewgids: Vragen voor interviews met wetenschappelijk opgeleide professionals die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid:

Fijn dat ik met u een interview mag houden over de invulling van het onderwijs bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen. Ik heb voor dit interview 12 vragen en zal op basis van uw antwoorden een aantal vervolgvragen stellen. De tijdsduur van het interview is 1 uur. Ik zal u naderhand het gespreksverslag van het interview mailen, zodat u kunt beoordelen of ik een goede weergave van het interview heb gegeven. Graag wil ik u vragen of u het goed vindt dat ik het interview opneem?

1. Wat zijn voor een kind met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2 de belangrijkste voorwaarden om zijn/haar welzijn te bevorderen?
2. Tegen welke eventuele problemen kunnen leerlingen uit groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong aanlopen?
3. Hoe zouden deze problemen voorkomen kunnen worden?
4. Ziet u een meerwaarde voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen? Zo ja, wat is de meerwaarde? Zo nee, waarom niet?
5. Uit onderzoek van Mooi (2016) blijkt dat leerkrachten uit groep 1 en 2 over het algemeen vrij goed kunnen differentiëren. Dit komt mede omdat zij geen vastomlijnd programma hebben en relatief meer flexibiliteit in hun lesprogramma hebben ten opzichte van de hogere groepen. Het afstemmen op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zou op basis van dit onderzoek op een goede wijze ingevuld kunnen worden in de reguliere kleutergroepen.

Bent u van mening dat het afstemmen op de behoefte van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong goed ingevuld zou kunnen worden in de reguliere kleutergroepen? Of zou het onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong beter ingevuld kunnen worden met een plusklas of voltijds onderwijs voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong? Waarom?

6. Is het van belang om bij leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong uit groep 1 en 2 te anticiperen op de ontwikkeling in de leerlijn? Waarom wel? Waarom niet? Zo ja, op welke wijze kan dit goed ingevuld worden?
7. Er wordt nogal eens gezegd dat kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong zelfstandig moeten kunnen werken. Recent onderzoek van Vogelaar (2017) laat zien dat hoogbegaafde kinderen die instructie krijgen een grotere stijging in de testscore laten zien ten opzichte van kinderen die zelf gaan oefenen. Zijn deze uitkomsten in overeenstemming met wat u zou verwachten/wat u ziet in de praktijk? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

8. Op de OBS Anne Frank wordt in de hoogbegaafden groepen onderwijs gegeven op basis van de theorie van Stevens (2002) welke is gebaseerd op de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan (2000). Het onderwijs is gericht op vervulling van de drie basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. De leerkracht stemt het onderwijs af op de behoefte van het kind en past zich aan waarbij rekening wordt gehouden met de verschillen tussen leerlingen. Tijdens de lessen worden vragen gesteld met behulp van de matrix van Bloom en Gardner. Is dit naar uw mening een goede aanpak voor de invulling van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in groep 1 en 2? Waarom wel? Waarom niet? Welke suggesties of ervaringen uit de praktijk heeft u voor OBS Anne Frank?
9. Zijn er wetenschappelijk onderzochte onderwijsmethodes ten aanzien van de invulling van het onderwijs in reguliere klassen in groep 1 en 2 aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong? Zo ja, welke onderwijsmethodes?
10. Vanuit de leerkrachten van OBS Anne Frank is de suggestie gekomen om een aantal dagdelen in de week de mogelijkheid te bieden om in een kleine groep met één leerkracht aan een bepaald onderwerp te gaan werken. Dit onderwerp kan over cognitieve, creatieve maar ook over bijvoorbeeld sociale of emotionele vaardigheden gaan. Het idee is dat alle kinderen uit de kleutergroepen in deze kleine groepen kunnen meedoen. Op deze manier kan de leerkracht alle kinderen extra ondersteunen bij hun ontwikkelingsproces en je creëert geen uitzonderingspositie. Tevens kunnen op deze manier de kernkwaliteiten van elke leerkracht ingezet worden voor alle leerlingen van de verschillende kleutergroepen. Zou dit een goede bijdrage kunnen leveren aan de invulling van het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong? Waarom? Waarom niet?
11. Is er lesmateriaal dat is getest op leerlingen uit groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong? Zo ja, welk materiaal?
12. Van Gerven (2014) schrijft dat voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong 'Mooie materialen het onderwijs kunnen 'pimpen', maar dat alleen de leerkracht het verschil maakt.' Zij doelt hiermee op het uitdagen van deze kinderen door meer van de complexere denkvaardigheden te vragen en daarmee het kind een echte leerinspanning te laten leveren. Het gaat er hierbij om dat de leerkracht tijd vrij maakt om deze kinderen instructie te geven, aandacht te geven bij een serviceronde en het gemaakte werk te evalueren. Bent u het eens dat alleen de leerkracht het verschil maakt? Waarom? Wat heeft een leerkracht naar uw mening vooral nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

Bijlage 5. Interviewgids: Vragen voor interviews met leerkrachten/IB-ers/projectcoördinatoren/directeuren van andere scholen:

Fijn dat ik met u een interview mag houden over de invulling van het onderwijs bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen. Ik heb voor dit interview 13 vragen en zal op basis van uw antwoorden een aantal vervolgvragen stellen. De tijdsduur van het interview is 1 uur. Ik zal u naderhand het gespreksverslag van het interview mailen, zodat u kunt beoordelen of ik een goede weergave van het interview heb gegeven. Graag wil ik u vragen of u het goed vindt dat ik het interview opneem?

1. Hoe wordt bij u op school vastgesteld of een kind uit groep 1 en 2 een ontwikkelingsvoorsprong heeft? Welke suggesties heeft u ten aanzien van de vaststelling of een kind uit groep 1 of 2 een ontwikkelingsvoorsprong heeft?
2. Welke specifieke behoeften merkt u bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong die niet zichtbaar zijn bij andere kinderen? Kunt u concrete voorbeelden noemen?
3. Welke eventuele problemen merkt u bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong tijdens de lessen op school? Zouden deze problemen voorkomen kunnen worden? Zo ja, hoe?
4. Ziet u een duidelijke meerwaarde voor kinderen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer het onderwijs wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze kinderen? Waarom wel? Waarom niet?
5. Welke spelactiviteiten en leervormen biedt school aan bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong? Welke specifieke middelen (materialen/spelvormen/thema's) gebruikt u voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong? Wat werkt goed? Waarom? Wat werkt niet goed? Waarom niet?
6. Hoe ziet de dagindeling en de weekindeling in de groep eruit? Wat werkt goed? Waarom? Wat werkt niet goed? Waarom niet?
7. Hoe wordt bij u op school omgegaan met compacten en verrijken voor leerlingen uit groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong? Hoe wordt bij u op school omgegaan met versnellen voor leerlingen uit groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong? Wat werkt goed? Waarom? Wat werkt niet goed? Waarom niet?
8. Recent onderzoek van Vogelaar (2017) laat zien dat hoogbegaafde kinderen die instructie krijgen een grotere stijging in de testscore laten zien ten opzichte van kinderen die zelf gaan oefenen. Herkent u de uitkomsten van dit onderzoek in uw kleuterklassen of juist niet? Wat werkt goed? Waarom? Wat werkt niet goed? Waarom niet?
9. Waar loopt u als leerkracht/IB-er/projectcoördinator tegen aan bij de invulling van het onderwijs bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?
10. Van Gerven (2014) schrijft dat voor kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong 'Mooie materialen het onderwijs kunnen 'pimpen', maar dat alleen de leerkracht het verschil maakt.' Zij doelt hiermee op het uitdagen van deze kinderen door meer van de complexere denkvaardigheden te vragen en daarmee het kind een echte leerinspanning te laten leveren. Het gaat er hierbij om dat de leerkracht tijd vrij maakt om deze kinderen instructie te geven, aandacht te geven bij een serviceronde en het gemaakte werk te evalueren. Bent u het eens dat alleen de leerkracht het verschil maakt? Waarom? Wat heeft een leerkracht naar uw mening vooral nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

11. Vanuit de leerkrachten van OBS Anne Frank is de suggestie gekomen om een aantal dagdelen in de week de mogelijkheid te bieden om in een kleine groep met één leerkracht aan een bepaald onderwerp te gaan werken. Dit onderwerp kan over cognitieve, creatieve maar ook over bijvoorbeeld sociale of emotionele vaardigheden gaan. Het idee is dat alle kinderen uit de kleutergroepen in deze kleine groepen kunnen meedoen. Op deze manier kan de leerkracht alle kinderen extra ondersteunen bij hun ontwikkelingsproces en je creëert geen uitzonderingspositie. Tevens kunnen op deze manier de kernkwaliteiten van elke leerkracht ingezet worden voor alle leerlingen van de verschillende kleutergroepen. Zou dit een goede bijdrage kunnen leveren aan de invulling van het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong? Waarom? Waarom niet?
12. Welke voordelen ervaren jullie bij het vormgeven van het onderwijs in de kleuterklassen waarbij afgestemd wordt op kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?
13. Welke knelpunten ervaren jullie of hebben jullie ervaren bij het vormgeven van het onderwijs in de kleuterklassen waarbij afgestemd wordt op kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong?

Bijlage 6. Voorbeeld Denksleutel

iPad 14:31 58%

leerplein055.sharepoint.com

La vita è openbare citruspers... www.goog... Telstar Sp... www.ah.nl... escher - G... Booking.c... Favorieten Aanmelde... leerplei...

Thema: Lente

Vraag-sleutel

Vraagsleutel:
Het antwoord is: "In de lente." Welke vragen kun je bedenken?

Bedenk vragen waarop alleen het antwoord: "Als het lente wordt." mogelijk is.
Bedenk vragen waarop alleen het antwoord: "Het eerste jaargetijde" mogelijk is.
Bedenk vragen waarop alleen het antwoord: "Lammetjes en kuikentje" mogelijk is.

Bedenk vragen met de woorden 'bloemen in de tuin' waarop alleen het antwoord: "Nee" mogelijk is.
Bedenk vragen met de woorden 'het zonnetje' waarop alleen het antwoord: "Lekker" mogelijk is.

We've got something in mind

Plan van aanpak

Optimaliseren van het onderwijs voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen.

OBS Anne Frank

Naam: Esther Visser
Studentnummer: 994792188

Opleiding: HBO Toegepaste Psychologie
Opleidingscode: 8529

Opdrachtgever: PROOLEiden / OBS Anne Frank
Datum: 20 augustus 2017

Inhoudsopgave

1. De aanleiding	
1.1 De opdrachtgever	3
1.2 De aanleiding van het onderzoek	4
1.3 Het doel van het onderzoek	4
2. Het onderzoek	
2.1 De probleemstelling	5
2.2 De deelvragen	5
2.3 Verklarende begrippen	5
3. Verkennende literatuurstudie	
3.1 Te beantwoorden deelvragen	6
3.2 Relevante literatuur	6 - 8
4. Onderzoeksmethoden	
4.1 Keuze methode per deelvraag	9
4.2 Onderbouwing onderzoeksopzet onderzoek	9 - 10
5. Planning	11
6. Literatuur- en bronnenlijst	12 - 13

1. De aanleiding

1.1 De opdrachtgever

1.1.1 PROOLEiden: Onderwijs met aandacht voor elkaar

De opdrachtgever voor dit afstudeeronderzoek is de Stichting Openbaar Primair en Speciaal Onderwijs Leiden, kortweg PROOLEiden. PROOLEiden vormt het bestuur van vijftien openbare basisscholen: dertien reguliere scholen en twee scholen voor speciaal onderwijs. PROOLEiden verzorgt onderwijs aan circa 4.500 kinderen van 4 t/m 12 jaar in de stad Leiden en één school in Leiderdorp. Met bijna 540 medewerkers is PROOLEiden de grootste stichting (werkgever) voor primair onderwijs in Leiden.

PROOLEiden heeft aandacht voor de kinderen, ouders, medewerkers, de maatschappij, de samenwerkingspartners en de eigen ontwikkeling hoog in het vaandel staan. Bij PROOLEiden is het motto '*Onderwijs met aandacht voor elkaar*'.

1.1.2 OBS Anne Frank Leiden

Het afstudeeronderzoek vindt plaats op Basisschool OBS Anne Frank Leiden, één van de basisscholen van PROOLEiden. OBS Anne Frank positioneert zich als een open, warme, betrokken en innovatieve school, waar een betrokken en deskundig team werkt welke veel aandacht heeft voor de kinderen. De visie van OBS Anne Frank is: samen kun je meer, dus samen werken, samen spelen en samen leren!

Naast het aanbieden van de basisstof wordt er op OBS Anne Frank ook tijd en ruimte gegeven om het talent van de leerlingen te ontdekken en te ontwikkelen. OBS Anne Frank heeft zich hierin de afgelopen jaren ontwikkeld en heeft in de praktijk ervaren dat dit bij de leerlingen een goede leerhouding stimuleert en het welzijn van de leerlingen bevordert. OBS Anne Frank wil zich hierin de komende jaren verder blijven ontwikkelen, wat in lijn ligt met de strategische visie 2016 – 2017 van PROOLEiden.

OBS Anne Frank biedt het reguliere basisonderwijs aan van groep 1 tot en met 8. Voor leerlingen van groep 2 tot en met 8 die meer behoefte hebben aan uitdaging biedt OBS Anne Frank de Plusklas aan. In de Plusklas krijgen de leerlingen, buiten het extra werk wat zij in de klas krijgen, onder begeleiding van de Plusleerkracht extra opdrachten. Leerkrachten beslissen welke kinderen hiervoor in aanmerking komen en in overleg met ouders kunnen zij de Plusklas volgen. De opdrachten worden in principe ook zelfstandig verwerkt in de Plusklas en besproken met de Plusleerkracht.

Daarnaast biedt OBS Anne Frank vanaf groep 3 NOVA-onderwijs aan voor hoogbegaafde leerlingen. Om in aanmerking te komen voor een NOVA-groep op de OBS Anne Frank is er bij de leerling een intelligentietest afgenomen door een erkend orthopedagogisch bureau of GZ-psycholoog en is er een gemiddeld IQ boven de 130 getest. Naast de intelligentietest wordt door OBS Anne Frank bij het aannemen van een hoogbegaafde leerling in een NOVA-groep beoordeeld of het kind voldoende creativiteit heeft in het bedenken en vinden van oplossingen en of het kind voldoende gemotiveerd is om te gaan ontdekken en leren.

Er zijn 3 NOVA-groepen, een NOVA-groep 3-4, 5-6 en 7-8. In 2010 zocht PROOLEiden vanuit de specifieke leerbehoeften van hoogbegaafde kinderen een school in Leiden die deze afdeling in wilde richten. OBS Anne Frank heeft zich daarvoor opgeworpen en is in 2010 gestart met hoogbegaafdenonderwijs. De visie van het hoogbegaafdenonderwijs bij OBS Anne Frank is het bieden van adaptief onderwijs volgens de theorie van Stevens (2002). Stevens heeft zijn theorie gebaseerd op de zelfdeterminatietheorie van Deci en Ryan (2000). Adaptief onderwijs bestaat uit onderwijs dat is gericht op de vervulling van de drie basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. Onder de basisbehoefte relatie wordt verstaan dat leerlingen zich geaccepteerd voelen, erbij horen, het gevoel hebben welkom te zijn en zich veilig voelen. Onder de basisbehoefte competentie wordt verstaan dat leerlingen ontdekken dat ze de taken die ze moeten doen, aankunnen en dat ze ontdekken dat ze steeds meer aankunnen. En onder de basisbehoefte autonomie wordt verstaan dat ze weten dat ze hun leergedrag zelf kunnen sturen. Bij adaptief onderwijs staat de behoefte van het kind centraal. De docent stemt het onderwijs af op de behoefte van het kind en past zich aan waarbij rekening wordt gehouden met de verschillen tussen leerlingen. Er wordt bij OBS Anne Frank gewerkt volgens de matrix van Dijkstra (2000)

waarbij de drie basisbehoeften relatie, competentie en autonomie worden gekoppeld aan drie belangrijke onderdelen van het pedagogische en didactische handelen van de docent, namelijk de interactie in de klas, de instructie en de klassenorganisatie.

OBS Anne Frank ervaart in de praktijk dat dit adaptief onderwijs de leerlingen motiveert om aan het werk te gaan en dit draagt positief bij aan de ontwikkeling en het welzijn van de leerling.

1.2 De aanleiding van het onderzoek:

In de huidige situatie is er op OBS Anne Frank vanaf groep 2 voor leerlingen die meer behoefte aan uitdaging hebben de mogelijkheid om een aantal uren in de week onderwijs in een Plusklas te volgen. Vanaf groep 3 is er voor hoogbegaafde leerlingen de mogelijkheid om een volledige schoolweek in NOVA-groepen met alleen hoogbegaafde leerlingen onderwijs te volgen.

Momenteel is er zowel vanuit school als vanuit de ouders van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de groepen 1 en 2 een toenemende behoefte om in deze groepen meer in te haken op de specifieke behoeften van deze leerlingen. Vanuit deze behoefte is de onderzoeksvraag voor dit afstudeerproject ontstaan.

Bij kleuters wordt formeel nog niet gesproken over hoogbegaafdheid maar wordt de term ontwikkelingsvoorsprong gehanteerd. Het gebruik van de term ontwikkelingsvoorsprong wordt gebruikt alleen omdat juist in de kleuterperiode de voorspellende waarde van intelligentieonderzoek beperkt is (Drent & van Gerven, 2004). Wel kan er door een goede observatie, een vragenlijst en door goed te luisteren naar ouders met een redelijke mate van betrouwbaarheid vastgesteld worden of er bij een kind sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong én of er daarnaast voldoende kenmerken van hoogbegaafdheid waarneembaar zijn, die aannemelijk maken dat dit kind al op jonge leeftijd behoefte heeft aan een ander onderwijsaanbod. Vanaf nu wordt er in dit plan van aanpak gesproken over leerlingen in de kleuterklassen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Er zijn in de kleuterklassen van OBS Anne Frank relatief veel leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Van de in totaal 75 leerlingen in groep 1 en 2 heeft ongeveer 6 à 7 leerlingen een ontwikkelingsvoorsprong. Dit komt omdat er door het hoogbegaafdenbeleid van OBS Anne Frank relatief gezien een hoger aantal aanmeldingen is van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong. Dit komt deels doordat broertjes en zusjes van kinderen die in de NOVA-groepen zitten, instromen in de kleuterklassen van OBS Anne Frank en deels omdat ouders van kinderen die vermoeden dat hun kind hoogbegaafd is, eerder kiezen voor OBS Anne Frank dan voor een reguliere basisschool.

OBS Anne Frank verwacht dat het voor de leerlingen van de kleuterklassen met een ontwikkelingsvoorsprong niet nodig is om apart onderwijs in te richten, zoals dit vanaf groep 3 met NOVA-groepen wel gebeurt. De onderzoeksvraag is op welke wijze het onderwijs aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere klassen vormgegeven kan worden, waarbij ingespeeld wordt op de specifieke onderwijsbehoeften van deze leerlingen op zowel sociaal-emotioneel en pedagogisch vlak.

1.3 Het doel van het onderzoek:

Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de wijze waarop onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vormgegeven kan worden waarbij ingespeeld wordt op de specifieke onderwijsbehoeften van deze leerlingen.

2. Het onderzoek

2.1 De probleemstelling

Op welke wijze kan invulling worden gegeven aan de specifieke onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen van basisschool OBS Anne Frank?

2.2 De deelvragen

1. Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking tot de andere leerlingen?
2. Welke handvaten geeft de literatuur over het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen?
3. Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?
4. Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?
5. Welke voordelen en mogelijke knelpunten worden door andere reguliere scholen genoemd, die in het verleden voor de aanpak gekozen hebben om het onderwijs in de kleuterklassen af te stemmen op leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong?

2.3 Verklarende begrippen

Ontwikkelingsvoorsprong:

Bij kleuters in groep 1 en 2 wordt bij kinderen die een hoge intelligentie hebben de term ontwikkelingsvoorsprong gehanteerd en wordt formeel nog niet gesproken over hoogbegaafdheid. Het gebruik van de term ontwikkelingsvoorsprong wordt gebruikt alleen omdat juist in de kleuterperiode de voorspellende waarde van intelligentieonderzoek beperkt is (Drent & van Gerven, 2004).

Hoogbegaafde leerlingen:

Op OBS Anne Frank wordt vanaf groep 3 NOVA-onderwijs aangeboden voor hoogbegaafde leerlingen. Om in aanmerking te komen voor een NOVA-groep op de OBS Anne Frank is er bij de leerling een intelligentietest afgenomen door een erkend orthopedagogisch bureau of GZ-psycholoog en is er een gemiddeld IQ boven de 130 getest en is het rapport niet ouder dan 2 jaar oud. Naast de intelligentietest wordt door OBS Anne Frank bij het aannemen van een hoogbegaafde leerling in een NOVA-groep gekeken naar de creativiteit van het kind in het bedenken en vinden van oplossingen en of het kind gemotiveerd is om te gaan ontdekken en leren (Schoolgids OBS Anne Frank 2016 - 2017).

3. Verkennende literatuurstudie

3.1 Te beantwoorden deelvragen

Door middel van literatuuronderzoek zal antwoord gegeven worden op de hieronder weergegeven deelvragen 1, 2 en 4.

Deelvraag 1. Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking tot de andere leerlingen?

Deelvraag 2. Welke handvaten geeft de literatuur over het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen?

Deelvraag 4. Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

3.2 Relevante literatuur

De hieronder weergegeven literatuur zijn het resultaat van de verkennende literatuurstudie en zullen gebruikt worden voor het literatuuronderzoek en zullen naar verwachting een bijdrage leveren aan de beantwoording van deelvragen 1, 2 en 4.

Walsh, R. L., Hodge, K. A., Bowes, J. M., & Kemp, C. R. (2010). Same Age, Different Page: Overcoming the Barriers to Catering for Young Gifted Children in Prior-to-School Settings. *International Journal of Early Childhood*, 42(1), 43-58.

Dit artikel gaat erover dat de behoeften van jonge leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vaak worden genegeerd. Dit artikel beschrijft de identificatie van jonge leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong, de onderwijsbehoeften van deze leerlingen en de toepassing van de juiste onderwijsstrategieën. In dit artikel geven de onderzoekers tevens aanbevelingen over de toepassing van de onderwijsstrategieën voor jonge leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Tevens worden aanbevelingen gedaan over de manier waarop docenten effectiever kunnen werken om adequaat in te spelen op de unieke kenmerken van jonge leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong.

Dit artikel zal naar verwachting een bijdrage leveren aan beantwoording van deelvraag 1 en 4.

Harrison, C. (2004). Giftedness in early childhood: The search for complexity and connection. *Roeper Review*, 26(2), 78-84.

Dit artikel gaat over cognitieve, sociale en emotionele kenmerken van het jonge hoogbegaafde kind. Dit artikel onderzoekt de aard en het denken van het jonge hoogbegaafde kind tijdens de jonge levensjaren van dit kind. Het blijkt nuttig om het jonge begaafde kind te begrijpen en te reageren in zijn zoektocht naar complexiteit en verbinding en aansluiting te vinden bij zijn manier van denken.

Dit artikel zal naar verwachting een bijdrage leveren aan de beantwoording van deelvraag 1, 2 en 4.

Van Houten-Van Den Bosch, E. J., Kuipers, J., & Peters, W. A. (2010). Hoogbegaafde kinderen. *Spraak, taal en leren*, 223-241.

Dit boek gaat over de problemen en risicosituaties waar een jong kind met een ontwikkelingsvoorsprong tegenaan kan lopen, wanneer het onderwijsaanbod niet goed aansluit op de specifieke onderwijsbehoeften van het kind.

Dit boek zal naar verwachting een bijdrage leveren aan de beantwoording van deelvraag 1.

Mooij, T., & Driessen, G. (2008). Differential ability and attainment in language and arithmetic of Dutch primary school pupils. *British Journal of Educational Psychology*, 78, 491–506. Dit artikel gaat over een onderzoek waarin is aangetoond dat bij hoog intelligente kinderen in de loop van de tijd de taal- en rekenscores gemiddeld afnemen ten opzichte van gemiddeld intelligente kinderen waarbij de taal- en rekenscores juist toenemen. De conclusie die Mooij en Driessen uit dit onderzoek trekken is dat het al in de laagste groepen op de basisschool belangrijk is om in plaats van homogeen onderwijs voor alle leerlingen, het onderwijs af te stemmen op de verschillende capaciteiten van de leerlingen. Hiermee kan het functioneren van hoog intelligente kinderen, het ontwikkelen van hun leerproces en het resultaat verbeterd worden. Dit artikel zal naar verwachting een bijdrage leveren aan het beantwoorden van deelvraag 2.

Mooij, T. (2016). 'Optimaliserend Onderwijs' voor elke leerling. Multiniveau theoretisch ontwerp en praktijkontwikkeling. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 55, 459-483. Dit artikel gaat erover dat uit meerdere onderzoeken blijkt dat de reguliere jaarklassensystematiek in het Nederlandse primair en voortgezet onderwijs aanleiding geeft tot prestatie- en motivatieproblemen bij risicoleerlingen. Dit zijn met name de leerlingen die qua ontwikkelingspotenties of leervorderingen duidelijk naar beneden of naar boven afwijken van leeftijdsgenoten in een groep. Ondervanging van deze problemen lijkt mogelijk via een preventieve systematiek van 'Optimaliserend Onderwijs' voor elk kind in de vóór- of vroegschoolse educatie en elke leerling in het primair of voortgezet onderwijs. Bij 'Optimaliserend Onderwijs' wordt gedifferentieerd onderwijs aangeboden dat is toegespitst op elke leerling als individu. Dit artikel zal naar verwachting een bijdrage leveren aan de beantwoording van deelvraag 2.

Kettler, T., Oveross, M.E., Salman, R.C. (2017). Perceived Challenges Associated With Program Development. *Gifted Child Quarterly* 2017, Vol 61 (2) 117-132. Deze beschrijvende studie heeft onderzocht tegen welke uitdagingen kleuterscholen aanlopen bij het implementeren van onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Er hebben in Amerika 253 scholen meegedaan door een vragenlijst in te vullen. Uit dit onderzoek bleek dat het merendeel van de onderzochte kleuterscholen geen formele beleidslijnen hadden voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen ook had het merendeel van de scholen geen opleidingen voor de docenten verzorgd om de hoogbegaafde leerlingen te begeleiden. Door analyse zijn er zeven verschillende thema's naar voren gekomen die gerelateerd zijn aan de uitdagingen die kleuterscholen ervaren bij het vormgeven van hoogbegaafdenonderwijs in de kleuterklassen. Uit deze studie komt naar voren dat er bij leerkrachten van kleuterscholen misverstanden en onduidelijkheden zijn over het vormgeven van het onderwijs in de vroege kindertijd. De conclusie is dat vastgesteld beleid noodzakelijk is op welke wijze leerkrachten hoogbegaafde kinderen kunnen herkennen. Vervolgens kan vastgesteld beleid leerkrachten helpen hoe zij het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen in de kleuterklassen praktisch gezien vorm zouden kunnen geven. Dit onderzoek geeft naar verwachting antwoord op deelvraag 2.

Doolaard, S. & Harms, T. (2013). *Omgaan met excellente leerlingen in de dagelijkse onderwijspraktijk Rapportage BOPO-programmalijn Onderwijskwaliteit PO Deelproject 5 'Differentiatie en excellentie'* De onderzoekers uit dit onderzoek komen tot de conclusie dat de ervaringen van leerlingen die systematisch met verrijkingsmateriaal werken positief zijn en dat minder positieve ervaringen deels voortkomen uit het feit dat leerlingen niet vanaf het begin van hun schoolloopbaan voldoende uitgedaagd zijn en pas in hogere leerjaren geconfronteerd worden met hogere eisen. Het onderzoek is gedaan op 5 basisscholen in groep 4 en groep 8 en op twee verschillende tijdsintervallen waardoor de effecten van veranderingen in de tijd zijn gemeten. Het onderzoek gaat over het herkennen, signaleren en diagnosticeren van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong. Daarnaast komt het effect van opleiding en kwaliteit van de leerkracht en het effect van de beschikbare materialen om in te spelen op de specifieke behoeften van excellente leerlingen aan bod. Dit onderzoek zal naar verwachting een bijdrage leveren aan het beantwoorden van deelvraag 2 en 4.

Van Gerven, E. (2002). *Zicht op hoogbegaafdheid: Handboek voor leerkrachten in het basisonderwijs*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.

Dit boek gaat over hoogbegaafdheid en geeft handvaten aan leerkrachten in het basisonderwijs hoe om te gaan met kinderen die hoogbegaafd zijn. Er wordt uitleg gegeven over het gebruik van signaleringsinstrumenten, kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong, de voor en nadelen van versneld lesgeven en de voor en nadelen van verrijkingstof. Daarnaast geeft dit boek handvaten hoe leerkrachten het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm kunnen geven, zonder dat zij hun hele manier van werken volledig hoeven aan te passen.

Dit boek zal naar verwachting een bijdrage leveren aan het beantwoorden van deelvraag 4.

Kroesbergen, E.H., Van Hooijdonk, M., Van Viersen, S., Middel-Lalleman, M.M.N., & Reijnders, J.J.W. (2015). The Psychological Well-Being of Early Identified Gifted Children. *Gifted Child Quarterly* 2016, Vol. 60(1) 16–30.

Dit onderzoek onder leerlingen uit groep 3 en 4 die vroeg geïdentificeerd zijn op hoogbegaafdheid toont aan dat deze kinderen geen ander niveau van welbevinden hebben in vergelijking tot de andere leerlingen. Wel blijkt uit dit onderzoek dat begaafde kinderen, waarbij leraren gefaald hebben om de hoogbegaafdheid te identificeren, risico lopen op een lager psychisch welbevinden. Het is belangrijk voor leerkrachten om een juiste identificatiemethode te gebruiken, te anticiperen op een jonge leeftijd en goed geïnformeerd te zijn op welke wijze talenten van jonge kinderen tot bloei kunnen komen en daarmee een bijdrage te leveren aan het welzijn van het jonge kind.

Dit onderzoek zal naar verwachting een bijdrage leveren aan het beantwoorden van deelvraag 4.

4. Onderzoeksmethoden

4.1 Keuze methode per deelvraag

Hieronder staat per deelvraag aangegeven met welke methode de deelvraag wordt beantwoord.

Deelvraag 1. Wat zijn volgens de literatuur de sociaal-emotionele en pedagogische onderwijsbehoeften van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen in vergelijking tot de andere leerlingen?

- Onderzoek door middel van literatuurstudie.

Er is een lidmaatschap afgesloten bij de Koninklijke Bibliotheek waarbij gebruik gemaakt kan worden van digitale artikelen en bestanden. Er is en zal verder gezocht worden op onder andere de Nederlandse zoektermen ontwikkelingsvoorsprong, kleuters, kleuterklassen, groep 1, groep 2, jonge, intelligente, kinderen, onderwijsbehoeften, leerkracht, onderwijs en op de Engelse zoektermen young, gifted, early, identified, giftedness, intelligence, children, educational need, education, teacher. Op basis van gevonden relevante artikelen en onderzoeken kan met behulp van de literatuurverwijzingen weer andere relevante literatuur gevonden worden.

Deelvraag 2. Welke handvaten geeft de literatuur over het vormgeven van het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen?

- Onderzoek door middel van literatuurstudie.

Deelvraag 3. Wat is de meerwaarde van het onderwijs voor leerlingen van groep 1 en 2 met een ontwikkelingsvoorsprong wanneer wordt afgestemd op de specifieke behoeften van deze leerlingen?

- Kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews met een aantal wetenschappelijk opgeleide experts die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid. Er zullen experts benaderd worden uit het netwerk van de onderzoeker en uit het netwerk van de afstudeerbegeleider van OBS Anne Frank. De afstudeerbegeleider voor dit onderzoek is nauw betrokken bij de Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling voor het Primaire Onderwijs. De Leidse Aanpak voor Talentontwikkeling is een samenwerking van meer dan 40 partners, die als doel hebben om de talenten van 0 – 24-jarigen te vinden en te ontplooien. Een aantal van deze partners zijn wetenschappelijk opgeleid experts die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid.

Er is gekozen om kwalitatief onderzoek te doen met 5 wetenschappelijk opgeleide personen die gespecialiseerd zijn in hoogbegaafdheid omdat zij veel kennis en ervaring hebben van hoogbegaafde kinderen en de problemen waar deze kinderen tegen aan lopen. Zij kunnen naar verwachting vanuit de problematiek waar hoogbegaafde kinderen tegen aan lopen antwoorden geven en richtingen benoemen hoe het onderwijs in de kleuterklassen aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vormgegeven kan worden om het welbevinden van deze leerlingen te bevorderen.

Deelvraag 4. Wat hebben leerkrachten nodig om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de reguliere kleuterklassen vorm te geven?

- Onderzoek door middel van literatuurstudie.
- Kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews met de 4 leerkrachten van de kleuterklassen van OBS Anne Frank.

De combinatie van literatuuronderzoek en kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews met alle 4 de leerkrachten die in de kleuterklassen lesgeven, zorgt ervoor dat er informatie en inzicht komt over mogelijke oplossingsrichtingen hoe de leerkrachten van OBS Anne Frank het onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong verder vorm kunnen gaan geven.

Deelvraag 5. Op welke wijze hebben andere scholen het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in reguliere klassen vormgegeven en wat is daarbij op deze scholen goed bevallen en wat is niet goed bevallen?

- Kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerd interviews op een aantal scholen die het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklas al hebben vormgegeven.

Door op 5 andere scholen te vragen naar ervaringen die zij hebben om het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong vorm te geven, hoeft OBS Anne Frank het wiel niet opnieuw uit te vinden. Voor deze semigestructureerde interviews zullen IB-begeleiders en leerkrachten van scholen benaderd worden. Zowel negatieve als positieve ervaringen van andere scholen die het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong al hebben vormgegeven, kan OBS Anne Frank helpen een richting te bepalen hoe zij daar in de toekomst invulling aan wil geven.

4.2 Onderbouwing onderzoeksopzet onderzoek

Voor dit onderzoek is gekozen voor kwalitatief onderzoek in de vorm van semigestructureerde interviews. Semigestructureerde interviews worden ook wel kwalitatieve of diepte-interviews genoemd. Hierbij is er een algemeen interviewschema met vooraf vastgestelde vragen, waarbij tijdens het interview afgeweken kan worden door de volgorde van de vragen te veranderen of dieper op onderwerpen in te gaan en vervolgvragen te stellen. Zo kan er bijvoorbeeld doorgevraagd worden als de persoon die geïnterviewd wordt iets interessants zegt of als niet helemaal duidelijk is wat de geïnterviewde bedoelt. Met deze methode wordt meer informatie en gedetailleerde informatie verkregen, wat in dit onderzoek het doel is.

Door een combinatie van literatuuronderzoek en het uitvoeren van kwalitatief onderzoek door middel van semigestructureerde interviews met leerkrachten, wetenschappelijk opgeleide experts met als specialisme hoogbegaafdheid en andere scholen waar het onderwijs aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong al is vormgegeven, ontstaat er vanuit verschillende invalshoeken een beeld over mogelijke oplossingsrichtingen voor de kleuterklassen van OBS Anne Frank. Met deze onderzoeksopzet wordt naar verwachting antwoord gegeven op de deelvragen en de probleemstelling. Vervolgens kan OBS Anne Frank op basis van het advies en de aanbevelingen van dit afstudeeronderzoek bepalen hoe zij het onderwijs in groep 1 en 2 aan leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong invulling wil geven en verder wil optimaliseren.

5. Planning

In overleg met OBS Anne Frank is de volgende planning gemaakt.

Datum	Activiteit
Week 19	Oriënterend gesprek opdrachtgever
Week 19	Training plan van aanpak deel 1
Week 20	Inleveren eindopdracht
Week 23	Gesprek opdrachtgever over plan van aanpak
Week 25	Training plan van aanpak deel 2
Week 27	Gesprek opdrachtgever over plan van aanpak
Week 28	Inleveren plan van aanpak bij NTI
Week 31	Afstudeerovereenkomst laten tekenen door opdrachtgever
Week 32	Uitvoeren literatuuronderzoek en verwerken van de resultaten
Week 32	Resultaten literatuuronderzoek bespreken met de scriptiebegeleider en scriptieadviseur
Week 32	Afspraak met scriptiebegeleider, docenten kleuterklassen en IB-begeleider
Week 33	Opstellen van vragen voor de interviews
Week 34	Afstemming vragen voor de interviews met scriptiebegeleider
Week 35	Uitvoeren van interviews met leerkrachten
Week 36	Uitvoeren van interviews met hoogbegaafden experts
Week 38	Uitvoeren interviews met scholen die onderwijs aan kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong in de kleuterklassen al hebben vormgegeven
Week 40	Verwerken van de resultaten uit de interviews
Week 41	Beantwoording van de deelvragen en probleemstelling
Week 42	Bespreken resultaten met scriptiebegeleider en scriptieadviseur
Week 47	Verslaglegging
Week 48	Scriptie inleveren bij de examencommissie

6. Literatuur- en bronnenlijst:

- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, Vol 55(1), 68-78.
- Dijkstra, R. (2000). *Laat dat maar aan mij over, over de basisbehoefte competentie*. Utrecht: Uitgeverij APS.
- Dijkstra, R. (1999). *Erbij horen en meetellen, over de basisbehoefte relatie*. Utrecht: Uitgeverij APS.
- Dijkstra, R. (2000). *Ieder op zijn eigen wijs, over de basisbehoefte autonomie*. Utrecht: Uitgeverij APS.
- Dijkstra, R., *Krachtig leren, adaptief onderwijs*. Geraadpleegd op juli, 8, 2017, van https://www.leraar24.nl/app/uploads/Contact_Leraar_Leerling_Bijlage3_Adaptief_Ondewijs.pdf
- Doolaard, S. & Harms, T. (2013). *Omgaan met excellente leerlingen in de dagelijkse onderwijspraktijk Rapportage BOPO-programmalijn Onderwijskwaliteit PO Deelproject 5 'Differentiatie en excellentie'*. Geraadpleegd op augustus, 2, 2017, van <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2014/11/Omgaan-met-excellentie.pdf>
- Gerven, E. van (2002). *Zicht op hoogbegaafdheid: Handboek voor leerkrachten in het basisonderwijs*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.
- Gerven, E. van, e.a. (2011). *Handboek hoogbegaafdheid*. Assen: Koninklijke Van Gorcum Uitgeverij.
- Gerven, E. van., Drent, S. (2004). *Attent op talent - omgaan met hoogbegaafdheid in het basisonderwijs*. Assen: Koninklijke Van Gorcum Uitgeverij.
- Harrison, C. (2004). Giftedness in early childhood: The search for complexity and connection. *Roeper Review*, 26(2), 78-84.
- Kettler, T., Oveross, M.E., Salman, R.C. (2017). Perceived Challenges Associated With Program Development. *Gifted Child Quarterly* 2017, Vol 61 (2), 117-132.
- Kroesbergen, E.H., Van Hooijdonk, M., Van Viersen, S., Middel-Lalleman, M.M.N., & Reijnders, J.J.W. (2015). The Psychological Well-Being of Early Identified Gifted Children. *Gifted Child Quarterly* 2016, Vol. 60(1), 16–30.
- Mooij, T., & Driessen, G. (2008). Differential ability and attainment in language and arithmetic of Dutch primary school pupils. *British Journal of Educational Psychology*, 78, 491–506.
- Mooij, T. (2016). 'Optimaliserend Onderwijs' voor elke leerling. Multiniveau theoretisch ontwerp en praktijkontwikkeling. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 55, 459-483.
- OBS Anne Frank. (2016). *Schoolgids 2016 – 2017 OBS Anne Frank*. Geraadpleegd op juli, 7, 2017, van <https://www.annefrankleiden.nl/bestanden/421245/AFgidsweb1617.pdf>
- Stevens, L. (2002). *Zin in leren*. Apeldoorn: Uitgeverij Maklu.
- PROOLEiden (2015). Strategisch beleid PROOLEiden 2015 – 2019. Geraadpleegd op augustus, 2, 2017, van <https://www.prooleiden.nl/bestanden/593/Strategisch-beleid-van-PROOLEiden-2015-2019.pdf>

Van Gerven, E. (2002). *Zicht op hoogbegaafdheid: Handboek voor leerkrachten in het basisonderwijs*. Utrecht: Uitgeverij Lemma.

Van Houten-Van Den Bosch, E. J., Kuipers, J., & Peters, W. A. (2010). Hoogbegaafde kinderen. *Spraak, taal en leren*, 223-241.

Walsh, R. L., Hodge, K. A., Bowes, J. M., & Kemp, C. R. (2010). Same Age, Different Page: Overcoming the Barriers to Catering for Young Gifted Children in Prior-to-School Settings. *International Journal of Early Childhood*, 42(1), 43-58.